

شورا

عدد ۸ * سنہ ۱۹۱۲

۸

محوری: رضا الدین بن فخر الدین
ناشری: «م. شاکر م. ڈاکر رامیفلر»

عرب لغتی و آنک عالماری.
قرآن ترجمہ سی حقندہ
بر ایکی سوز
امام محمد شا کر ریاتی.
کا فیہ حقندہ.

عالمجان الادریسی.
فنی او قو. «موا طوغر وسندہ»
علی رفیقی.
بیسروملر مترجمی: ع. ف.
فلسفہ عقلیہ دن علم ر وح.
زینت اللہ حمیدی.
آثار عتیقہ گہ دائر.

نعمت زاده.
یا گلش یازوغہ فارشی.
حسن علی.
آرش باشاغی.

مجید غفوری.
بنی آدمناک عمر طبیعیسی
حقندہ دخی بر فکر.
معلم صلاح الدین کمال الدینق.
تربیه و تعلیم: «تاریخ
تعلیمی» معلم دولتشاہ بن صفا.
«پاپونلردہ بالا تربیہ سی»
عنایت اللہ احمدی. «لوندونہ
قز لرغہ مخضوص عالی مکتب»
محمد سعدی.

اشعار: خطا و یالغانار، عالم
ومشقت، گوزلہ۔ معلم عزالدین
ایسانبیردین. آلتایخہ۔ یعقوب
آیمانق. شکایت۔ فرانی.

مقنوعہ: مسلمانلر مطبوعاتی ناک
۰۰۰ نچی سنہ سی، قران شہریدہ
آثار عتیقہ ویستا فقہ سی
وباشقہلر.

حکایہ. «نارت یالچی»
عالمجان ابرامیف.

«وخسفی القمر و جمع
الشمس والقمر».
موسی جاراہ

لطائف.

۰۰۰

«شورا» نڭ ۵ نچى عدد طشندە ي... افندى اسمينه يازلمش خصوصى جواب بز شاگردلر ايجون عمومى جواب حكمنده اولوب بزلر مسرور اولدق. بز، مدرسه طالبلرى هر وقت بوندى مشورت ويروچيلرگه محتاج اولوب طورمقده من. ايمدى بزنگ توبانده يازاچق سؤاللرمزگه هم بير جواب يازلسه ايدى: ۱) اصول فقه فننده درس ايجون اڭك مناسب كتاب فايصى كتابدر؟ ۲) معان بيانده تلخيص كتابى درس ايجون مناسبيدر؟ ۳) منطق فنى مدرسهلر مزده اوقورغە تيوشليمى؟ تيوشلى اولسه بونڭ ايجون فايصى اثرلر مناسب؟ ۴) علم هيئتندن نه كىي اثرلردن درس اوقومق فائده ليدر؟

عبدالله بن جلال الدين عبدالمنوف .
اورنبورخ اوبازى «توقاي» قريه سنده .

اداره: درس ايجون كتابلر انتخاب ايتمازدن مقدم، اوقوتوچيلر انتخاب ايتمك لازم علم تربيه ايله آشنا معلملر و مدرسلر اولنمايغنده فرشته طرفندن يازلمش كتاب اولسه ده فائده كوب اولماز، اما پيداوقوبادان خبردار معلم و مدرسلر ايجون كتابلرنڭ لزومى كوب يوقدر. آنلر حتى اصولسز كتابلردن ده افاده ايدە آلورلر. منطق فنى، مدرسهلر مزده اوقولورغە تيوشلى ليكن خالص منطق اولمق شرطى ايله هم ده نظر ياتندن زياده تجربه و عمل اصولينه بنا ايدلمك لازم. بوندىن باشقه صورتده فائده دگل بلسكه ضرر كورلسه كرك .

مجله و جريده گزنى گوزل مسلكده آچق لسانده منتظم روشده نشرگز هر كمنى ممنون ايتمكده در. ايرلر ايجون روسيه ده بوننده مكمل بر جريده و مجله نى نابوق ممكن توگل، فقط خاتونلر عالمينه متعلق و فزلىر تربيه سنده دائر خبر و مقاللر، بولوعللى كچه ده گى بولزلر كىي سيراك و آز كورلوب كيتمكده در. ملتنگ پاروم اعضاسى بولو اوستنه بتون ملتنگ تربيه ايدەچك آنالرى ايجون اوزلرينه خاص جريده لرى يوق. بار بولغانلرى ده آنلرى اونتو درجه سندن بورتسەلر نه اولاچق آنلر نڭ استقباللرى؟ بار بولغان غزتلر ايله ده احوال عالەدن خبردار اولوب

تنوير افكار فيلورغە ممكن اولسه ده، فقيره قريه فزلىرى و معلملرى ايجون آنلرى آماق غابت مشكل. شونڭ ايجون «وقت» و «شورا» محرر و ناشرلردن اونته من: اوچسزلى، كچكنه، هفتەلك، خاتونلر عالمينه و فزلىر تربيه سينه مخصوص بر غزته نشر ايتمك ممكن اولماز مى؟ بو غيرلى اشكه محترمه معلملر مز مع الممنونبة فلم ايله ياردمده بولنورلر ايدى. بزده ممكن قدر اوز طرفمزدە كوب تارار لووينه خدمت ايتەر ايدك .

معلملر: «منزله باش» قريه سنده رشيدە، مڭلو جهان، زكيه .
«فاريلىلغه» ده معلمه: مطهره واحدوا . «تاشليار» ده معلمه: عزيزه واحدوا، «منداي» قريه سنده ماه جمال .

«شورا» مجله مز ادبى، علمى و تاريخى بر اثر اولدقندن، بزدن صوڭ فالاچاق بالالرمز اوقوب استفاده فيلاچانلر. شونڭ اوجون «بخاراى شريف» دن و باشقه يردن كىلگان «املاسىز و انشاسز» يازولر «شورا» مجله سينه كرتلماسه ايدى. اگر شوندى يازولرى اوقوچيلرى «شورا» اوقوچيلرينه كورسەتمك اوجون اولسه «املاسىز انشاسز يازولر قسمى» ديه «شورا» فابنقغنه يازلسون ايدى. املالله خيرالله اوغلى . «آماناتا»

۶ نچى عدد «شورا» ده III نچى تابشماقنى عبد-الناصر ميرشانوف ايله بز برلكده ياصامش و مكنوب كه هر ايكي مز امضامزنى يازمش ايدك . «شورا» ده بالڭز عبدالناصر ميرشانوف اسمى يازلوب بنم اسم توشوب فالوينڭ سيمينى بلسەم ايدى. بزنگ ايجون كچه قيمت توگل، چه بلسكەسى (؟) قيمت .

احترام ايله : امير جان مديقى .

اداره: مذكور مکتوبده امضالر بر برينه يابشوب، يازولرى اوقولمارلق درجه گه كىلگان ايدى. حتى آنده نيچه اسم وارلقنى ده آپروب بلوب بولمادى. عبدالنصير ميرشانوف اسمى ده تخمين ايله گنه قويلمشيدى. يازوچيلر، اگر ده اداره لى طرفندن: «يازلر كاغدارنڭ برگنه يوزلرنده اولسون، يول آرالىرى ايركن فالسون، امضالر آچيق اولوب فارنداش قلملر و بوزوق فارلر ايله يازلامسون ايدى» مضموننده ايدلگان رجالرغە التفات قىلسەلر ايدى. هم اداره ايجون هم اوزلرى ايجون اوڭقاي سزلقلر كورلماز ايدى.

۱۵ اپریل - ۱۹۱۲ سنه

جمادی الاول ۱۲ - سنه ۱۳۳۰

مقاله لر :

عرب لغتی و آنک عالمی

تأسيس ایتمش کوفیون مذهبی قاعده اسپری اولمقسزین هر نرسه فی طوغری کالگانچه سویلامکن واستعمال قیلهمقن عبارت ایدی .

کسائی، علوم عربیه فی ابوجعفر الرؤاسی، معاذ الهراء، حمزة الزیات وغیرلردن تحصیل ایدوب سلیمان بن ارقم، ابوبکر بن عیاش، سفیان بن عیینه کبیلردن حدیث و اثر علماری استماع ایتدی. فراء، ابو عبیدالقاسم بن سلام کبی بیوک عالمی بونک شاگردلردنلردن .

کسائی کونلرنک برنده اورامده یوروب آردیغندن صوگ فضل و کمالات اهللرندن عبارت اولان بر جماعت یانینه کلوب اوطوردی ده «آردم» دیهک قصدی ایله «قد عییت» دیدی . معلوم جماعت ایسه مادام که لحن سویلرسن یانهزغه اوطورماوگرنی رجا ایدهمز، بو سوزک بوزوقدر، مقصدک حسی صورتدهگی آریمق اولسه «اعییت» دیبورگه اگرده مقصدک معنوی آریمق اولان حیل و چاره تابهقندن عاجزلک ایسه اول وقت تخفیف ایله «عییت» دیهک لازم ایدی، دیدیلر . کسائی اوشبو سوزدن اثرلنوب سیکروب طوردی ده معاذالهراء یانینه نحو اوقور ایچون کندی . بو وقتده یاشی الوغ اولمشیدی . معاذ حضورنده اولان کمالاتنی آلوب بتردیکنندن صوگ خلیل بن احمد حضورینه بصره شهرینه سفر قیلدی . بونک حلقهسینه کروب اوطوردیغنده بونک حالینی بیلمش بر عرب : «فصاحت خزینه سی اولان اسد وتمیم قبیله لری وار ایکن، بصرهغه کلمکده معنانهدر؟» دیدیکنده کسائی امام خلیلدن : «سزله بو علمنی نه یردن

کسائی - (علی ابوالحسن بن حمزه) . ادبیات عربیه ده الوغ عالملردن وقراء سبعه دن بری اولان بو ذات محمد بن الحسن شیبانی ایله بر کونده وبر اورنده یوز سکسان سکرنچی (۱۸۸) سنه ده «ری» شهرنده وفات ایتدی . یاشی یتمش گه یتمشدر . هارون الرشید خلیفه ایله برلکنده «بغداد» دن خراسان ولایتنه کلمشله ایدی . اوشبو وقت هارون : «فقہ ایله علوم عربیه فی بر کونده ری ده دفن ایتدک» دیدیگی وبغدادغه قایتدیغندن صوگ : «بر یاننده فقہ وایکنچی یاننده نحو و علم قرائت اولدیغی حالده سفر ایتدم و هر ایکسندن آیرلدیغم حالده بغدادغه قایتوب کردم» دیه شکایت و تحسر قیلدیغی مرویدر .

کسائی، فارس قومندن اولوب بهمن بن فیروز نسلندن ایدی (۱) . مشهور فراء آناسی ایله بونک آناسی بر توغمهدر .

علوم عربیهده مهارت کسب ایتدیکنندن صوگ یاشی بر مذهب تأسيس قیلدی . «کوفه» شهرنده طوردیغی سببندن اوشبو یاشی مذهب «کوفیون مذهبی» دیه شهرت بولدی . ایسکی مذهبده اولانلر اوزلرینی بوندن آیرمق ایچون «بصریون مذهبی» دیه تسمیه ایتمشله ایدی . کسائی

(۱) وفیات الاعیان عبارتینی یاگلش مطالعه ایتدیگی سببندن «قاموس الاعلام» صاحبی بونک حقنده : «فی الاصل اسد قبیله سندن ایدی» دیهشدر .

احفظ لسانك لا تقول فتبتلى
ان البلاء مؤكل بالمنطق

ديهشدر.

امام كسائى هارون الرشيد حضورنده ابو يوسف ايله
مناظره ايدوب ابو يوسفنى الزام قيلديغى مشهوردر.
امام كسائى عقللى و راست سوزلى، ادبلى و عاليجناب
همده علوم عربيهده يد طوللى صاحبى اولديغى حالده شعر
طوغر و سنده كمالاتى يوق ايدى. «عربيه عالملى آراسنه
شعر علمنده كسائى قدر جاهل آدم كورلمادى» ديورلر.
خاتون آلهادى و جاريه طونمادى، نبيذ ايجمك و جوانلر
ايله صحبت ايتمك حقنده متهم ايدى.

كسائى حقنده: «ضرورت و قتلرندغنه استعمالى جائز
اولان سوزلرنى عربلردن ايشدوب، شونلرنى كللى قاعده
حساب قيلدى و باشقه لرنى ده آنلرغنه قياس ايدر اولدى
وشول جهندن نحو علمينى باشندن آياغينه قدر بوزدى»
ديويچيلر وار. لطيفه سويار و مزاح سويلر، مجلسى خوش،
صحبتي ينگل بر آدم اولديغى مرويدر.

كسائى، كافنك كسرى، سينك فتحى و مدى ايله
«كساء» غه منسوبدر. اوستنده كساء اولديغى حالده حج
ايله احرام ايتديكى وشول حالده طواف قيلوب يوردىكى
ايچون اوشبو لقب ايله مشهور اولمشدر،

الشماس

حيات اجتماعيهده ايكى تورلى طبيعت بارد: برى
همه فائدهنى اورگه گنه بولونى سويو و تيدرونى اوبلاودر؛
موگا منفعت شخصيه ياخود Эгоизм ديورلر. ايكنچيسى –
كوبنك و يورتنك فائدهسين اوبلاودر؛ موگا منفعت عموميه
ياخود альтруизм ديورلر. انساننك اوزى اوچون بو
ايكى تورلى طبيعتنك فانقيسى دها فائده ليراند؟ انسان
فانقيسى ايله زياده طاورانماليدر؟ شول حقده «شورا»
اوقوچيلر اوزلرينك فكرلرن، دليلملى ايله، يازسهلر
ياخشى بولور ايدى، بو، كيره كللى بر مسئلهدر. مكتب
و مدرسه لرده درس ايتوب اوقوتلورغنه و بو حقده ليكسيالر
سويلر نورگه تيوشدر.

اوقوچيلرنك فكرلرى يازلب بولغان سوڭ «شورا» نك
اوز فكرنده ايشته سمن كيلهدر:

«صوفى»

تحصيل فيلكر؟ «ديدى بوگا ايسه خليل: «حجاز و تهامه»
دن ديديكنده كسائى اوشبو قر عربلرى آراسينه چيقوب
كندى. عربلردن پك كوب شعر ولقت جمع ايتدى و پك
كوب نرسه لر حفظ قيلدى. عربلر آراسنده اولان خدمتيني
تمام قيلوب خليل مجلسينه مداومت ايتمك قصدى ايله بصرغنه
فايتديغنده خليل وفات ايتمش و آنك مجلسينه يونس بن
حبيب البصرى اوطورمش ايدى. كوب مسئلهلر حقنده
بونلر براسكده مذاكره ايتدير، يونس ايسه بونك فاضل
و عالم بر آدم ايديكنى تجربه ايتديكندن اوزينك اورنينه
بونى اوطورتدى.

هارون الرشيد طرفندن اوغلى محمد الامين نك مؤدبلگينه
نصب ايدلديكندن كوبراك عمرى خليفه سراينده
اوتمشدر.

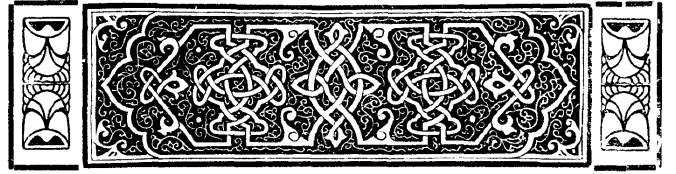
كسائى كوب ناليف ايدن عالملردن اولوب مشهور
تاليفلرى: معانى القرآن، مختصر فى النحو، القراءات،
العدد، اختلاف العدد، مقطوع القرآن و موصوله، النوادر
الاصغر، الهجاء، المصادر و غيرلر.

«لحن العوام» اسمنده اولان قسقه بر رساله سيني
آلمانيا عالملرندن «بر كلبن» تابوب اوشبو كونلرده طبع
قيلدرديغن عرب مطبوعاننده اوقودق. مستشرقلر اجتهادى
ايله شايد باشقه اثرلرى ده دنياغنه چيقسه كرك.

امام شافعى حضرتلرى: «من اراد ان يتبحر فى النحو
فهو عيال على الكسائى» ديور اولمشدر. امام كسائى:
«هارون الرشيد حضورنده امام اولوب نماز اوقودم، حتى
هيچ بر صبى يا كلشماز اورنده يا كلوب؛ – لعلمم ير جعون
– ديه چك يرده: – لعلمم ير جعين – ديدم. سلام و بيرديكم
صوكنده خليفه: – اى كسائى! بو اوقودنك فانقى قبيله لغتيدر؟
– ديدى، بنده اى اميرالمؤمنين! قد يعثر الجواد (بعض
وقت بخشى آتده آبونادر) ديدم، هارون: اويلهدر –
ديدى» ديه روايت ايدر اولمشدر.

كسائى ايله يزيدى برلكده اولدقلى حالده هارون
الرشيد حضورنده نماز اوقورغنه طوغرى كلمش. كسائى
امام اولوب قرائت اوقودديغنده كافرون سورسنده يا كلشوب
تمام ايله آلمفسزين ركوع قيلمش. سلام صوكنده يزيدى:
«كوفه فاريسى كافروننى ده تمام ايله آلهادى» ديه لطيفه
ايتمش. ايكنچى بر وقت هارون حضورنده كسائى وار ايكن
يزيدى امام طوروب فاتحه سورسيني تمام قيله آلهامش.
سلام صوكنده كسائى، يزيدى گه خطاب ايدوب:

قرآن ترجمه‌سی حقنده بر ایکی سوز

XI

ضیاء‌الدین‌الکمالی افندی‌نڭ قرآن کریم‌نی ترجمه‌دن مقصودی، قرآن‌نڭ معنی و مفیوم‌نی اوز نیلمز ایله خلقم‌نغه آڭلانم‌قدر. بو ایسه وقتلی هم کیرا کلی بر اش اولسه کړک. فقط، هر نه قدر اسم‌گه اعتبار بولماسه‌ده بومفروض کتابنی قرآن ترجمه‌سی دیمک اورنینه «قرآن تفسیری» دیب آتامق موافراق ظن ایتوله‌در چونکه بو تفسیرنڭ بوندن اوّل تألیف ایدلگان تفسیرلردن کوب آیرماسی بولماسقه اوخشیدر. شول قدر وارکه، باشقه مفسرلر قرآن‌نی آیت آیت تفسیر ایتکان بولسه‌لر ضیاء‌الدین افندی بیتلب تفسیر ایتارگه تلیدر. بو ایسه اوّلده‌گی معروف اسم‌نی تاشلاب، خلق آراسنده قیل فالغه سبب بولا تورغان ایکنچی یاکی مودا اسم‌لر فوشوغه کفایت ایدرلک وجه بولوب تابلیدر. بوندن باشقه، قرآن‌نڭ لفظی‌ده معجز بولوچیلقنی، برلسانده بولغان کلمات وجه‌لرلر نڭ خواصی ایکنچی برلسانده تابلماوچیلقنی، برلسان ایله افاده قیلونغان معنی و مفیوم‌لرنی ایکنچی برلسان ایله بعینه افاده قیلو ممکن بولماوچیلقنی و بوندن باشقه، اهللری طرفندن کیتورلگان کوب دلیللرنی اعتبارغه آلساق، بو کتابلرنی قرآن ترجمه‌سی دیه آتامقن بیگراک - قرآن تفسیری دیب آتامق مصلحتراک کورنده‌در.

شولایده کتابنڭ اسمی کیرهک ترجمه و کیرهک تفسیر بولسون آنده کوب اهمیت یوق، دقت ایتلورگه ایڭ لازم نرسه ایسه شول مفروض تفسیرنڭ (ضیاء‌الدین افندی تعبیرنجه ترجمه‌نڭ) مندر جاتی و اول کتابده، خلقم‌نڭ کوبراک استفاده ایته آلورلق بولوونده بولورغه تیوشلیدر. مونه بو توش ایڭ زیاده دقت ایتله‌چک نقطه‌در.

ضیاء‌الدین افندی تفسیری حقنده اولان فکرم‌نی بیانندن قبل، عموم مفسرلرمز حقنده بر ایکی کلمه سوز ایتوب کیتوگه اراده قیلام:

معلوماترکه بزنگ مفسرلرمز قرآن کریم‌نی عموم اهل اسلام استفاده‌سینه لائق بر روشده تفسیر ایدرگه کوب التفات ایتما گانلر هم ایتیلر. بیره کیرهک عرب مفسرلرینڭ

اوّل و صوڭقیلرند و کیرهک بزنگ تورکی مفسرلرند و عموماً برقصور بارکه بونی آیتمی اوزار حال یوق. آنلر یازغانده سورۀ فاتحه‌دن تفسیر یازارغه توتونالرده سورۀ الناس ایله تمام ایدلر، ایشته تفسیر بونڭ ایله تمام اولغان بولادر. حالبوکه قرآن کریم‌نڭ مطالعه‌سینه کوشمازدن مقدم، آنڭ عموم احوالی حقنده بلنوی لازم بولغان هم قرآن‌نی مطالعه وقتنده مقصودلر نڭ آڭلاشلوینه واسطه بولوب کوب یاردمی تیه‌تورغان، ئله فی قدر معلومات بار، آنلرنڭ برسینی‌ده ذکر ایتمینجه اوزالر.

اسکی عرب علماسنده و حاضرغی شرق و غرب علماسنده بر عادت بار، آنلر اگر بو فندن بر کتاب تألیف ایدرگه تلاسه‌لر، باشلاب شول کتابنڭ مندرجه‌سنده عموماً بلنوی لازم بولغان هم‌ده شول کتابده درج ایتولگان معلوماتنڭ آڭلاشلوینه کوب یاردمی تیه‌تورغان نرسه‌لرنی جمع قیلوب اوّل بر مقدمه تألیف ایدلر و بومقدمه‌لرند شول کتابنڭ اوزی قدر وک نورلی مهم معلومات بیان ایتلر. ابن‌خلدونڭ بیوک تاریخ کتابینه مقدمه‌سی، شهاب‌الدین‌الهرجانی حضر-تارینڭ «وفیه‌الاسلاف» نام کتابینه مقدمه‌سی، بیگیب نڭ مسائل‌الفقیهیه‌سینه «قواعد فقیهیه‌سی» هر فایوسی شول مقصود ایله یازغان کتابلردر. بو مقدمه‌لرده نی قدر کوب تورلی مهم معلومات بارلغی هر فایومز نڭ معلومی بولغاندن بو حقده سوز اوزایتوغه‌ده حاجت کورلیدر.

لیکن مع‌التأسی قرآن تفسیرلری حقنده موندی مقدمه کتابنی کور وگه موفق بولغانمز یوق. درست بو قدر کوب عرب کتابلری ایچنده بلکه عربجه‌سی تابلورده اما نورکیچه‌سی قطعاً یوقدر.

حالبوکه شوندی بر مقدمه کتابنی بولمغاندن قرآن حقنده ئله نی قدر نرسه‌لر آڭلاشلمی قالا، حتی شوندی بر کتاب بولماغاندن عوام خلقی کوب وقتده قرآن حقنده ئله نیندی خرافاتلر اعتقاد ایدلر. مین اوزم شوندی تورکی تانیغان کوب عوام خلقی آراسنده تورغاندن آنلرنڭ فکر و اعتقادلری ایله بیک تانوش بولغانغه بو سوزلرنی تجربه ایله یازام، آنلرنڭ بعضلری، قرآن کریم شول خط نسخ ایله یازغان کوینجه نازل بولغان، حضرت جبرائیل رسول‌اللهغه، الله‌تعالی طرفندن شول یازلغان کاغدلرنی کیترگان دیب اعتقاد ایتلر. بعضلری قرآننڭ نزول ترتیبی ایله جمع قیلنمای اوّلراک نازل بولغان آیتلرنڭ قرآننڭ صوڭ طرفنده و صوڭراق نازل بولغان آیتلرنڭ قرآننڭ باش طرفنده بولووینده خلاصه: قرآن

كريم نىڭ نزول ترتىبىنچە جمع قىلنماۋىنە عقللىرى ايرىشى، «نېچك
آلاي بولغان صوڭ اول!» دىب آبدراب قالالار. بعض وقتدە،
حضرت! نيك صوڭ قرآندە تورلى قرائت بار، قرآن رسول
اللهغە برگنە تورلى اينگاندر بيت دىب، جوابى بايتاق قيونغنه
سؤاللردە ياصاب قوياار.

مونه قرآن حقندە شوندى ياكلش اعتقادلرنى بىرۈپ
عوام خلقىنە درست اعتقاد اورناشدر و ايچون ھمدە تاليف
ايدىلەچك تفسىرنى مطالغەغە و بونك ايله قرآننى آكلاۋغە
قولدە بر فورال بولسون ايچون - كىرەك كىم طرفندى بولسون -
قرآن كرىم تفسىرىنى (و ايكنچى تەبىر ايله نرجه سنى)
يازوغە كر وشودن مقدم، قرآنك ھومى احوالى حقندە مفصل
معلومات بىرە تورغان بر مقدمە ترتىب ايتارگە تىوشىلدر .
بو مقدمەنى توركى تانىغان ھر كىم آكلاپ فائدە آلورلق
بولونى اعتبارغە آلوب مەكن قدر تىلمز اولان خالص توركىچە
بولوۋىنە بىگرا كدە دقت ايتارگە كىرەك .

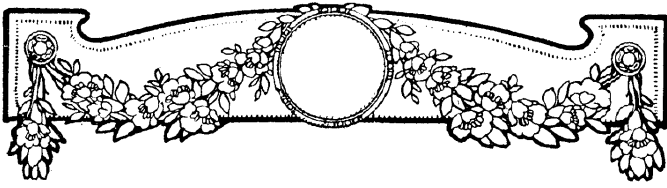
قرآن حقندە يازلغان بو مقدمە كىتابندە اوشبو نرسەلر
مفصل ذكر ايدىلنورگە تىوشلى: قرآن اوزى نى نرسە ؟
و اول رسول اللهغە نى كىفیتچە نازل بولغان؟ قايسى اورندە
و قايسى سەندە نازل بولا باشلاغان و قايسى سەندە تمام
بولغان؟ مەجموعسى نىچە سەندە اينوب بىكان؟ رسول الله
زمانە سەندە نى روشچە صاقلانغان؟ رسول الله زمانە سەندە
يازىلغانى؟ يازىلغان بولسە نىندى نرسەلرگە يازىلغان
بولغان؟ رسول الله نىڭ وحى كاتىبلىرى نىچە و كىملىر بولغانلر؟
رسول الله وفات بولغاندە قرآن نە حالدە قالغان: جمع قىلنوبىمى
يوقمى؟ اگر جمع قىلنوبى قالغان بولسە، آنى كىم جمع
قىلغان؟ جمع قىلورغە كم و نىندى واقە سەبب بولغان؟ قرآن
نزول ترتىبىنچە مى جمع قىلنغان ئىللە توگلمى؟ نزول ترتىبىنچە
جمع قىلنوماغان بولسە سورە و آيتلر نىندى اساس اوزرىنە
جمع و ترتىب ايدىلگانلر، رسول الله نىڭ اشارەسى ايلەمى
ياخود اجتهاد ايلەمى؟ قرآننى حضرت عثمان يازدروب نشر
قىلغانلىغى معلوم، آندن اول يازىلغان قرآن بولغانى؟ سىد-
تناخفە بنت عمر قولندە نىندى قرآن حفظ قىلنغان بولغان؟
آنى كم جمع قىلغان بولغان؟ حضرت عثمان نىچە قرآن يازدوغان،
آنلرنى كىملىر ونى نرسەگە يازغانلر؟ حضرت عثمان اول
قرآنلرنى قايسى طرفلرغە كوندركان؟ قرآن حقندە نىچە تورلى
قرايت بار و اول قرايتلر، نى ايچون تورلى تورلى بولغانلر؟
و اول قرايتلرنىڭ قارللىرى كىملىر بولغانلر و آنلردىن كىملىر روایت
قىلغانلر؟ (قارى ھم راويلرنىڭ بر آز تفصیل ايله ترجمە حاللىرى

يازلورغە تىوشلى). قرآن نىچە سورە، نىچە آيت و نىچە كالمە بار؟
قايسى وقتلرغە تىكلى خط كوفى ايله و قايسى وقتدىن باشلاپ نسخ
خطى ايله يازىلا باشلانغان؟ نسخ خطى ايله باشلاپ كىم يازغان؟
(و آنك بر آز ترجمە حالى يازىلورغە تىوش). قايسى
وقتدە مطبەدە طبع ايدىلنورگە باشلانغان؟ باشلاپ قايسى
مىلكتدە طبع ايدىلگان، كىملىك اجتهادى ايله طبع ايدىلگان؟
روسىدە قايسى وقتدە طبع ايدىلنورگە باشلانغان، كىملىك
اجتهادى و كىملىك خراجتى ايله باشلاپ طبع ايدىلگان؟
قرآننىڭ رسم خطندە نىندى اختلافلر بولغان؟ قرآننىڭ مضمونى
نىندى نرسەلر؟ مثلاً: قسەلر، احكام شرعى، اعتقادات، تەزىب
اخلاقغە ترغىب، شفقت و مرحمت ايله امر، معارفە ترغىب،
گناه اشلاودن منع، و بونلردىن غىرى دخى كوب نرسە
بولونى تىنبە ايدوب ھر قايسى مەثال ايچون بر نىچە شر
آيتلر ذكر ايدىرگە كىرەك .

ايشتە اوشبو ذكر ايدىلمش نرسەلرنى مفصل بياندىن
صوڭغە قرآننىڭ اوزن تفسىرگە كرىشورگە يارىدر ھم بو
وقتدە بو تفسىرنىڭ غايت فائىدەلى بولوب چغوى ماملولدر .
ايمىدى اگر ضياءالدين افندى دە، تفسىرنى شول
يوقارىدە ذكر ايدىلمش مادەلرنى مفصل بيان ايتكان بر مقدمەدىن
باشقە، توغرىدىن توغرى سورە فائىدەلى باشلاپ تفسىر ايدىرگە
توتونسە اول وقت بو تفسىرنىڭ باشقە تفسىرلردىن كوب فرقى
بولماۋى ھمدە عوام خلقى ايچون فائىدەلى بولوب چقاۋى
احتمالدر .

حالبوكە ضياءالدين افندى كىملىك مقتدر عالملىرغە آندى
بر كىتاب تاليف ايتو اغر بر اش بولماسە كىرەك ھم آنك
ايچون كوب مشتقلر يوكلرگە دە لزوم كورولمايەچكدر دىب
ظن ايتەمز .

ضياءالدين افندى، تفسىرنى بىتكە بيت ايتوب، بر بيت
قرآن برابرىنە بر بيت ترجمە سىنى سىدرغە تلىدر، بو
دخى بىك معقول بولوب يتماسە كرك. زىرە اول تقدىردە
ترجمە غايت قسقە بولوب عوام خلقى استفادە ايدىركىدىن
خارج بولوى احتمالدر . عوام خلقىنىڭ آكلاۋى مطلوب
توتولغاندە اول تفسىرنىڭ بر آز تفصىلراق و بيانى آچىغراق
بولوۋى لازم توگلمى؟ اما قرآنندە بعض بر آيتلر باركە،
آنلر حقندە بر آز تفصىل بيان ايدىلماسە، معنالىرىنىڭ بىتونلاى
خلاف آكلاشلاۋى احتمال. موندى آيتلر قرآنندە بىك كوب
ھم قرآننى آكلاغان ھر كىشىگە معلوم بولدىغىدىن بو اورندە
آنلرنى ذكردىن واز كىچەم .

كافيه حقنده

كافيه وملا جامى كتابلىرى اوزرىنه بازاچق انتقادمه مقدمه ايتوب موندن اول ايكي مقاله يازغان و اوچنچى مقاله دن اعتبارا انتقادكه باشلارمن ديب وعد ايتكان ايدم . مونه ايندى شول وعدمنى يرينه كيشرو ايچون شوشى مقاله نى يازام و انتقادمه ده كافيه كتابندن باشليم . چونكه اول اصل ومتن ، آنى انتقاد ايتوب اسقاط ايتسهم آندنصوك آنك اوزرىنه بنا ايتلگان شرحنى انتقاد ايتو آسان بولور . فقط كافيه ده كى بتون بحثلرنى برر برر انتقاد اينوگه كرشماسدن اول عمومى صورتده بر انتقاد ايتوب چغونى موافق كوروب بو اوچنچى مقاله نى شول انتقاد عمومى گه تخصيصى ايتدم وبو مقصد ايلن كافيه نى باشندن آخرينه قدر فاراب چيقغانده كوزگه تورتلوب طور ا طورغان بيش مهم كيمچيلكن تابدم ، بونلر اوشبونلردر :

۱ عبارسى بيك مغلق ، آكللاشيلماسلق در جهده مشكل . حالبوكه كيمگنه طرفندن بولسه ده بر كتاب تاليف ايتلگان زمان اك اول نظر اعتباركه آلنه چق جهت - آنك عبارسه نك مقصودنى آچيق آكللاناچق صورتده ينگل بولويدر ، بو بيك لازم . خصوصيه تاليف ايتلگان كتاب ، « كافيه » شيكللى برفنك قواعد و نظر ياتندن بحث ايتنه طورغان كتاب بولسه اول زمان بو لزوم طاغنده آرترغان بولورغه كرك . بو بيك مهم بر جهت اولديغى حالده اوليكي علمامز نك بيك كوبسى طرفندن تقدير ايتلمگان . موندن صوك كتاب تاليف ايتنه چك مؤلفلر مزنك (كرك عربى و كرك توركى ، كرك فارسى خلاصه : قاي تلده بولسه بولون) بو جهتنى نظر اعتباركه آلور برن اوتنهم . چونكه تعليم و تاليفدن مقصود افاده ، بيلمكانلرگه بيلر و وعلمنى عموميلشدر ودر . بو مقصودنك حصولى ايسه تعليم و تدريس زماننده استعمال ايتله طورغان اساننك آچيق ، تاليف و تصنيف و فتنده يازبله طورغان عبارت نك آسان اولماسنه موقوفدر . مونك بولاي ايكانلكنده هيچ كيمه نك شك وشبهه سى يوقدر ديب اويليم : بز نك مسلمانلرغه بو جهتكه رعایت ايتو بيكره كده نيوش . مشكل عباره لى كتابلر يازو ، آلمانلر ايچون بلكه شرف اوله بيلور . اما بز نك ايچون هيچ ده شرف نوگل ، بالعكس زور بر كيمچيلكدر .

اوشبونك ايچون ده بيتنى بيت كه صيدر و تكلفن اختياردن ايتلرنى ممكن قدر آچيق و مفصلراق تفسير و بيان ايتو تكلفن اختيار ايتو موففراق ظن ايتوله در .

قرآن تفسيرنده دخى بر شرط بار : كلام شريف نزول ترتيبنجه جمع و ترتيب ايدلماوى معلوم ، شول حالده هر بيت نك تفسيرينك آخرينه بر فصل يازوب ، بو فصلده ايتلرنك سبب نزوللرنى و نزول گه كيم و نيندى واقعه سبب بولديغنى همده بو ايتلرنك ترتيبلرنده اولان سرلرنى ، بر بر آرتلى نازل بولماسه لرده بو روشجه ترتيب ايدلوب ، صوئفى آيتنى اوليكي آيتنك آخرنده كيشرونك وجه حكمنى ، بو ايتلرنك وجه مناسبتلرنى ، و برسينك آخريه ربطنى آچيق ايتوب بيان ايتارگه كيرهك ، بولاي بولماغانده ترجمه توزسز بولوى احتمالدر . انجیل ترجمه لرى بوگا مثالدر .

ايندى قرآننى بو طريقه تفسير ايتوب ، بترگاج ، فانى بوزولماغان ، تعصب ايله كوزى صوفرا ماغان - حقنى حق ، باطلنى باطل ديب اعتراف ايتنه تورغان بر علماء جمعيتينه تاپشروب ، آنلرنك نظرندن كيمچيلورگه تيوشلى . چونكه قرآن امرينك اولوغلى بونى تقاضا قيلادر .

قرآن تفسيرى حقنده بنم فكرم بوندن عبارتدر . ضياء الدين افنديگه صميم قلبه زدن موفقيت نلاب ، باشلاغان اشينك آخرينه قدر ايريشوون تليمز . امام محمد شاكر رياتق . « اسكى آطلاش » .

شعر .

خطا و يالغانلر .

« مين سويهم آلتون » ديلر ، « بايلق » ديلر يالغان سوز اول ، بر اساطير اولين تيك - ايسكيدن قالغان سوز اول بو جهانده احترام چون ، احتياج مالغه ديلر ، مال تايانغچدر جهانده مينگه هم جانغه ديلر . بارده يالغان ، بارده بوش سوز ، برسده چن سوز توگل مالغنه زورلق بولوب مالمسز كشى جونسز توگل . هم علم برلنگنه مغرور بولوده اوخشامى ، تدبيرى ، عقلى ناقص انسانغه هيچ كم اوز توگل .

عزالدين ايسانبيردين .

بغشيلاب توشندروب آكلانا طورغان مثاللر ذكر ايتمكآن . ايكنچى ، نچكدر بعض بر يرلرندە مثال ذكر ايتسەدە فى دارە زيد ، فى الدار رجل ، زيد ابوه قائم ، زيد قام ابوه ، اين زيد شيكللى طائسز ، طوزسز و معناسز مثاللر ذكر ايتكآن . بزنگ محافظه كار علمامزده آنى و آنك شيكليلرنى مؤاخذه ايتەچك یرده اوزلرندن اويدروب « ولا مشاحه فى المثل » ديگان بولوب محافظه ومدافعه ايتكآنلر والى همانده ايتەلر . حالبوکه قاعدهلرنى ايضاح ايتو ايچون مثاللر كيترو نيقدر لازم ايسه ، اول مثاللرنك معنالى و مفيد سوزلر بولوينه دقت ايتوده اوقدر لازمدر . چونکه بوسايهده مبتدى قواعد ايله برابر بايقاقنه حقايق دينيه ، وقوعات تاريخيه ، معنالى مليه وافوال حكيمه دن خبردار اولور . اوللرى هيچده اونوتماس .

بز بو اصولنى باشقه ملتلرنك بالخاصه صرف و نحو فلرینه دائر يازغان قواعد كتابلرندە كورامز . بو صوك زمانلرده عرب و تورك لسانلرينك صرف و نحولرينه دائر يازغان كتابلرده شوندى مثاللرنى كورمك ممكن .

مين موندە مقايسه ايچون كافيه دن باشقه بر نحو كتابندن عين قاعدهنى ايضاح ايچون كيتورالگان مثاللرنى نقل ايتەم :

قاعده : شرط معناسنى متضمن اولان هر مبتدائك خبرينه فانك دخولى صحيح . كافيهده گى مثاللر : الذى يأتينى اوفى الدار فله درهم و كل رجل يأتينى اوفى الدار فله درهم . صوك زمانده يازيلمش بر نحو كتابنده گى مثاللر : ان الموت الذى تقرون منه فانه ملايكم ، ايما رجل نقل اليك فاعلم انه سينقل عنك . كل امرى مؤمن بالله احب او ابغض ففى الله حبه او بغضه ، كل امر مباح او مدانى ، فمنوط بحكده المتعالى . باقكز ! مثاللرنى مقايسه و نتيجنه محكمه ايديكز .

۳- هيچ بر دانه تمرين يوق . تمرين : فاطى ، آغير و مشكل قاعدهلرنى يومشانتوب يگللايتوب آسانلاندرمق ديمكدر . بوده- بر قاعدهنى ذكر ايتكچ و ياخود بر نرسهنى تعريف ايتكچ ، شول قاعدهنى تطبيق و ياخود و شول اشنى تعيين ايتدرو ايچون ذكر اولنه طورغان جملهلردر . مثال برلن آرالرنه گى فرق : مثال ، واضح و معين اولور ، تمرين ايسه مبهم و مجمل اولور . مثال متعلمكه قاعدهنى بيلدر و تعريف ايتلگان شينى كورسه تور . تمريندن متعلم اوزى آكلار و استخراج ايتار . بر قاعده ويا تعريفدن صوك اولابر ، ايكى... مثاللر كتوروب متعلم تماميله بر قاعده

شوشى مناسبت بلن بزنگ امام و مدرسلمز آراسنده كوبدن بيرلى اورناشوب و طاملرلنوب بئكان ياكلش بر فكرنك تصحيح ايتلوينده اوتنەم . بزنگ علمامز آراسنده سلم العلوم شرحى قاضى ، تلخيص شرحى مطول و توضيح حاشيهسى تلويح شيكللى مشكل عبارهلر برلن مغلقي ايتلوب يازغان كتابلرنى (آلالرنك تعبيرلرنجه مطالعه ايتە بيلو) آكلاو بيك زور بر فضيلت سانالا . حالبوکه هيچده بولاي توگل . منه مين اوزم بو كتابلرنى و طاغنده بولار شيكللى مغلقي يازغان بيك كوب شرح و حاشيهلرنى بيك شەب آكليم و بيك تيرەن مطالعه ايتەم . حتى بخارادهغى آلتى سنەك تحصيله نك آك مهم ثمرهسى شوشى . فقط بولارنك يرينه قرأنتى تمام اوقوغان و ييغبرمزنك احاديث شريفه سنى اوگرەنكآن ، تاريخ عمومى ايلن برابر اسلام و باشقه اديان تاريخلرين تدقيق ايتكآن بولاسه ايدم استانبولدهغى دورت سنەك مدت تحصيله منى باشقه شيلرگه صرف ايتكآن بولور ايدم . فضل و كمال- علوم و فنون اوگرەنمكده در ، خيالات ايله اوغراشماقده توگل- حقايق حفظ ايتمكده در ، سفسطه آرتندن قوشمقده توگل .

كافيه صاحبه ابن الحاجب نى ده (حاشا) بزنگ امام و مدرسلمز فكرنده بولغاندر ديمك استهميم شونداده نيچكده بولسه علامه ، كتابنى آچيق و آسان بر عبارت بلن يازماغان . ابن حاجب دن بر عصر قدر اول يتشكان و كافيهنى يازو ايچون ابن حاجبكه متبوع و مقتدا بولغان علامه محمود بن عمر الزمخشري (چونکه ابن حاجب كافيهده آكلا تقليد ايتكآن) نحو فننه دائر يازغان كتابلرينى مفصل و انموزخ هر ايكي سنى بيك آچيق بر عبارت بلن يازغان . ابن حاجب آندن بر عصر صكره ككيلوب ترتيب و تأليفده آنك اصولنى تعقيب ايتوب آكلا ايارديكى حالده ، اسلوب و طرز افاده جهندن مخالفت ايتەمشدر . حالبوکه صوك يازغان كتاب اولگيسنه قاراغانده طاغنده آسانراق و فائده- ليرهك بولورغه كرك ايدى .

۲- قاعدهلرنك ايضاحنه و آنك ضمننده فكرلرنك تنويرينه خدمت ايتەچك مثاللر بيك آز . بارلرى ده « ضرب زيد » بلن « زيد قائم » دن عبارت . مونك اوزين ايكى كيمچيلك ايتوب صانارغه يارى : برنجى ، مقصود بالذات بولميجه آلت و واسطه دن عبارت بولغان قاعدهلرنى و آلالرنك آراسنده هيچ ده لزومسز اختلافلرنى ذكر ايتكآن ده كيتكآن . اول قاعده- لرنى طلبه غه مبتديلرگه يعنى نحو اوقورغه باشلاغان كشيلىرگه

صرف و نحو مبحثلرنيڭ اڭ مەھلەردىن قوشىلۇپ تاليف ايتىلگان بىر مەجموعەدە توڭل. قوشمى دە قالدۇرماغان، قوشۇپ دە يىتەرە الماغان. مىثلا: علم صرفقە عائد تثنىيە و جمع بىخۇار- يىنى ذكراً ايتىدىكى خالەدە صرفقە عائد اولۇپ دە بونلاردىن مەھەرەك بولغان تەصغىر و نەسبەت بىخۇارنى ھەم دە اڭ مەھ بولغان اوزان جەوعنى قالدۇرۇپ كىتىكەن. بوبىخۇارنىڭ اېن حاجىبىڭ ايكىنچى بىر تاليفى اولان شافىيە كىتابىدە مذكور بولۇى آنڭ بو قىسورنى ستر ايتە الماس. چۈنكە اېن حاجىبىڭ شافىيەسندە « الامر و اسم الفاعل و اسم المفعول و افعال التفضيل تقدمت » دىوينە قاراغاندە كافيە نى شافىيەدىن اۆل تاليف ايتىكەن بولورغە كرك. فى الواقع ھەم شولاي. بلىكە مېنىم بو تثنىيە، جەع، تەصغىر، نەسبەت، امر مصدر، معلوم، مېھول بىخۇارنى علم صرفقە عائد مباحث دىيورم عىجرەك طيولور. موڭا بىك قاطى اعتراض ايتارلر. زمخشرى، اېن ماىك، اېن حاجىب شىكىلى علم، سىڭ قىرايىگنە بىلەيلر ايدىمنى؟ دىرلر. شونڭ اىچون مېن موندە فسقە چەغنىە صرف و نحونى تەرىف و موضوعلرنى بىيان اىنوب كىتمەكچى بولدم. آندىن سوڭ حقيقت حال آڭلاشيلور و اول بىخۇارنىڭ قايسى فىكە عائد ايكانلىكلرى بىلنور.

صرف: كەلمەلرنىڭ بىر بىرىنە قوشىلۇپچە يالڭىز باشلر يىنە بولغان و قىتلرندە مەروض قالا طورغان شىكل و صورتلر يىنى بىلىدىرر.

نحو: كەلمەلرنىڭ بىر بىرىنە قوشىلغان چاقنە بولاچق خاللىرىنى و صورتلر يىنى، قوشۇلدىن سوڭرە ھەسنىڭ بىردىن مەتصف بولاچق شىكللر يىنى بىلىدىرە طورغان بىر فىندىر.

بىر كەلمەنىڭ تثنىيە بولۇى، مصدر بولۇى، امر بولۇى ايكىنچى بىر كەلمەكە قوشىلغاندە مەتصف بولا طورغان خاللىرىدىن توڭل. اما فاعل بولۇى، مفعول بولۇى، مەتبدا بولۇى، خىبر بولۇى، ھىچ شېھەسز آنچق باشقەلرى ايلە بىرگە جىولغاندەغنىە موصوف بولا طورغان صفتلر يىدر. بىنا ئىلە آنلر علم صرفقە، بونلردە علم نەوكة عائد مېخۇاردر. صرفنىڭ موضوعى يالڭىز كەلمە، نەونىڭ موضوعى ايسە كەلمە و كلامدر. مىثلا: زىد لفظنىڭ اسم مفرد اولۇى، تثنىيەسنىڭ زىدان، جەمەسىنىڭ زىدون و ياخودى زىود، مەنسوبنىڭ زىدى، مەصغرىنىڭ زىدىد كىلۇى؛ اوشىنداق قام لفظىنىڭ ماضى مجرد و اجوف اولۇى، مضارعىسى يقوم، اسم فاعلى قائم كىلۇى-علم صرف واسطە سىلە بىلنە طورغان بىخۇاردر. اما ايكىسى بىرگە قوشۇلۇپ دە قام زىد و ياخود زىد قام بولغاچ قامنىڭ فعل، زىدنىڭ فاعل

و مەرفىنى آڭلاغانغە قىدر مەلم طرفىدىن اىضاح و بىيان اولنور. سوڭرە دن بىر نەرىن كورسەتلۇپ شول قاعدەنى تطبىق و مەرفىنى تەيىن ايتىدىلور. مىثلا: شرط مەناسىنى مەتصف بولغان اسملر و آنلرنىڭ مەھلەلرى بولغان ايكى جەلە تەرىف ايتىلگەچ: من يطلب يحد، من طلب العلى سەر اللىالى. «مايزرعە الانسان افايه بىحد (۱) كى مىثاللر كىتورلۇپ اىضاح ايتلور. آندىن سوڭ: و من صحب الدنيا طويلا تقلت * على عىنە حتى ىرى صدقها كذباً. و مېما نكن عند امرى من خلىقة * و ان خالها تخفى على الناس تعلم (۲) كى نەرىنلر كىتورلۇپ اسم شرط قايسىسى، شرط قايسىسى، جزا قايسىسى، دىە صورولۇپ تەيىن ايتىدىلور.

نەرىننىڭ نى ايكانلىكىنى آڭلاغاچ اېن حاجىبىڭ كافيە دە موصول بىخۇندە: «و اذا خبرت بالذى صدرتها و جعلت موضع المخبر عنه ضميراً لها و اخرته خبراً» دىكان سوزىنى «نەرىن» دىب كەم ايتودە بىر آز ترداد ايتارمز. شارح شىكىلى بىك آشغوب-بوتەرىن در-حكمنى بىروب قويماسمز. زىرا اول نەرىن توڭلدر. بلىكە اىرۇجە بىر قاعدە و نظرىدەر.

۴- نەونىڭ موضوعى ايكى نەسەدىن كەلمە ايلن كلامدىن عىبارت و اڭ مەھ بولغان قىسمى كلام ايكىن كلامنىڭ تەرىفى ايلن نى نەسەلدىن باصالوبىن بىيان ايتىكەن: الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد ولا يقاتى ذلك الا فى اسمين اوفى اسم و فعل جەلمەلردىن باشقە ھىچ بىر كەلمە يوق. خالبۇكە بىخۇلرى، بالخاصە جەلمە اسميە بىخى نەو مباحثنىڭ اڭ مەھلەلرندىر. ھە نەقىر مەتبدا و خىبر بىخۇلرى، فعل و فاعل بىخۇلرى بالواسطە جەلمەگە عائد مباحثدىن ايسەلردە طوغرىدىن طوغرى جەلمەنىڭ اوزىنە عائد مېخۇلردە يوق توڭل. مىثلا: جەلمەنىڭ لامحل لەھامىن الاعراب، لەھامحل الاعراب اسملر يىلە ايكىكە بولنۇى و بونلرنىڭ اورنلرى، جەلمەنى نىچىك تىشكىل ايتارگە، اول فعل آندىن سوڭ فاعل كىترو بىلن كەنىش بىتمى؟ بىر جەلمەدە مفعوللرنىڭ بېشىسى دە جىولسە قايولرىنى تەقىم ايتارگە كرك؟ بونلر شىكىلى طاغندە بىك كوب بىخۇارنىڭ ھىچ بىرسى ذكراً ايتىلگان.

۵- اېن حاجىبىڭ كافيەسى يالڭىز نەو كىتابىدە توڭل. ھەم دە زمخشرىنىڭ نەو ذجى، اېن مالكنىڭ الفىھسى شىكىلى (۱) بىر آدم دىياغە اوزاق يولداش بولسە يعنى كوب باشاسە دىيا آنڭ كوزىنە تىسكارى ياغىدىن كورونە باشلار و اونىڭ اىچون بو آدم طوغرى شىلرنى يالغان دىب اعتقاد ايتار.

(۳) بىر آدم بىر خلق ايلە مەتصف اولسە ھە نە قىدر اول خلقنى كشى بىلناس دىب اويلاسەدە اول بىلنى قالماس.

هوا طوغروسىندە

آپتېمىكىدىن، صافى مولدالحموضە آلۇب فائىتوب اچىندە تېمىر چىقى ياندىرب قاراسەكز، تېمىر چىقى يانغان چاغىندە تېرە ياغىنە چاتلىتاب اوچقونلر آتوب طورر. بىر آزدن صوڭ تېمىر چىقى يانوب بتوب شىشەدە يالەكز تېمىر توبى فالور. كېمىيا كىتابلارندە بوڭا «حمض حديد - Желъзный окисель» ديولەدر. شول قالغان تېمىر توبى يعنى حمض حديدنى بېك (حساس) سىزىكچ ترازوگە سالوب اولچاب قاراساڭز: تېمىر چىقىڭ يانماغان چاغىندەغى وزىندىن آرتقراق چىقىغىنى كوررسىز. بو تېمىر چىقىڭ آغرلغىنە نرسە قوشولغان، نېشلەب اول اولىگى حالدىن آغرلانغان؟ - تېمىر چىقى شىشەدە يانغان چاغىندە الېتە آنداغى مولدالحموضەنى اوزىنە برلەشدرگان. يوقسە شىشە اچىندە مولدالحموضە هم تېمىردن باشقە هيچ بىر نرسەڭ يوق ايكانى بىزگە معلوم.

عجب توڭلەي؟ بىز بىر نرسەنى ياندرەمز. ئە، اول نرسە يانو بلەن يىنگىلايمايىنچە بىلكە آغراق بولوب چىقادىر. لاوازىغە قىر اوقوغان - عالم آدملر: «بىر نرسە يانسە تاماما بىتە، ازى يولى بلنماي يوغالا» دېي يورگانلر. اما لاوازىيە ايسە كوب تجربە و عمليات سايسىندە آلارڭ بو اولىرىڭ تام كېرىسنى اثبات ايتدى. اول بىر قداق تېمىر ياندىرب، آڭ اوزىنە قداقدىن آرتقراق تېمىر توبى-حمض حديد آلغان، هم برار قداق آق قورغاشنى هم تىرى كەوش ياندىرغاچ هر بىرىڭ حمضلىرى آرتقراق چىققان. اول، بولاردن باشقە هر بىر معدنى ياندىرب قاراغاچ حمضلىرى معدنىڭ يانودن ئىلكىگى آغرلغىدىن آرتقراق چىقمايىنى كورگان. «يانو بلەن معدنلرڭ وزىلرى آغرلقلرى آرتدى. كورەسڭ، معدنلرگە نرسە بولسەدە امتزاج ايتە. اول نىنداي نرسە ايكان؟» دېوب لاوازىيە اوزىنە بىر سؤال قويغان. بوسؤالنى دە تجربەلر بلەن حل ايدوب جوابىن هم تاپقان. اول تجربەلرندە هر وقت ترازو (اولچاب) استعمال ايتە تورغان بولغان. ترازو آڭا كوب ياردىم ايتىكان، آزنى كوبىنى، سىزىكچ ترازولر هيچ آلامى كورسەتەلردىر. اما ئىلكىگى عالملر حكىملر ترازونى بىك سېرەك استعمال ايتەلر ايدى. لاوازىيە بىر نجر بەسى اوچون

هم دە زىدىڭ مېتدا، قامڭ خىم ايكانلىكىنى بىلەك نجو فننە عائد مباحث جەلمەسندىر.

ابن حاجب، زىمىشلىرىنى عىنا دېرەك درجەدە تىقلىد ايتدىكى حالده آڭ مېم بىخلىرىنى فالدىروب كىتىكان. فالدىرغاننە كورە نجو مباحثنى صرفى مېخلىرىدىن آىروب مستىقل بىر فن ايتوب تاليفى ايتە آلمانغان وياخود ايتىكان. آڭ اوستىنە مشكل و معلق ايتوب يازغان. خىلمىب دىمشقى، سكا كىنىڭ مفتاح العلمىنىڭ اوچىقى قىسمى تىلخىص ايتوب نىقدىر آسانلاشدرغان بولسە، بو دە اوزڭ عكسەنە زىمىشلىرىڭ مەفصلنى تىلخىص وياخود انەودىجنى تىمىن ايتوب آسانلاشدر اچاق ىردە. قىيىلاشدرغان و زىمىشلىرىنى طاغىندە بىر ايكى عصر كىروگە بىبارگان. هيچ بىر ياكالىق كورسەتە آلمانغان.

نجو عملىدىن دە بېكەرەك، نجونظىرى كە اھىيت بىرگان، حتى نجو عملىنى هيچ دە اھىيتكە آلمانغان. حالبو كە آڭ مېم اولغان شول عملى قىسمى ايدى. چونكە هر نىقدىر قواعد و نظريات مېم و عىسە سنە علم دىب ايتىلگان شىكىلى شول قاعدە و نظرىيەلرنى بىلەوگە علم دىب ايتىلسە دە، اصل علم حقىقى - شول نظرىيەلرنى بىلەوگە استعمال ايتو سايسىندە حاصل بولا تورغان ملكەدن عبارتدر.

ابن حاجب مۇنى آڭلا ماغان بولورغە كىرك كىتابىنى قواعد بلن طوطوردىغى حالده مېم بىر تەرىن كىتورمگان. منە صورت عومىيەدە قاراب چىغوب طابقان قىصورلرم شو- شىلار. ايدى موندن صوڭ هر باب و فەصلىنى آىرو و آىرو اذتقاد ايتارگە تىلم و منە التوفىق.

عالمەجان الادرىمى. استانبول.

«عالم و مشقت»

كىڭ عالمگە كىل فقط اشلەر اچون چىڭ سىزغانوب، بوش بوشىنە باشقەلر ايكەك آشاتماز توز مانوب. بىك درست، بىك زور اوزكچە اوز باشكىڭ قىمىتى، باشقەلرچە نول طوراسڭ، كوزدە صالحى قىزغانوب، چولغاب آلسون دورت ياڭك اش هم مشقت چاتقىسى، چىتمە يوز هر دمەدە بول اشلكىلى اير هم شاد كىشى. اوز اوزىدىن شول وقت اثباتلنور انسانلغڭ، بو مشقت چولمەگن ايرلرچە طولترغانلغڭ.

معلم عزالدىن ايسانبرىدىن.

بولماينچه يالنگز آزوتقنه بولسه ير يوزنده هر بر حيوان ، آدم ، جان ايهسى همهسى هلاك بولور ايدى .

بايا، اوت، حمض زيبقده گى مولدالحموضهنى قووب چغارغان شيكلى، سونلقدن قاينالغان چاغنده مولدالحموضهسى چغوب كيمتهدر، شونلقدن قايناتلغان صوغه بر ترى بالق تاشلاسه گز ئولهر. هواده آزوتقنه بولسه هر جان ايهسى ئولگان شيكلى اوتده سونار ايدى؛ ئلده ياخشى خد ايننگ زور نعمتى، حيات (تركلك) چيشمهسى مولدالحموضه بار، شونلقدن ير يوزنده اوت، هم جان ايهسى ده بار .

بر شاگرد: «مولدالحموضه هر وقت اشلب طوراً، آزوت - يوقلى، مولدالحموضه اشچان، آزوت ايسه يالقاو، هواده يالنگز مولدالحموضه غنه اولوب، يوقلاغان اشسز، روحسز آزوت بولماسه بيگرهك ياخشى بولور ايدى» دى. لىكن آننگ بو سوزلرى بيك زور خطا: اگر آزوت بولماسه ايدى بتون دنيانى درو اوت يالهاب آلوب، بو يانغين نى سوندررگه هيچ بر حيله بولمادىغندن بتون دنيا - آغاچلر، تيمرلر، حيوانلر، آدملر يانوب بتوب، تاشلر، توفراقلر، تاولرده ايسان فالمازلر ايدى . مولدالحموضه ننگ ياندر و خاصيتن ضعيفله توب، ير يوزنده گى هر نرسه ننگ هلا كنينه سبب بولغان عمومى پوژاردن خلاص اولماقلرى، آزوت سايه سنده در . هم نباتات يعنى ئوله نلر هم آغاچلرننگ اوسوى اوچون ده ايگ كيره كلى نرسه آزوتدر . بتون حيوانلر، ئوله نلر، هم آدملرننگ بنيه سى - گوده سى ده آزوت هم باشقه نرسه لر بلهن بنا ايدلگاندر . تيرسده آزوت كوب، شونلقدن تيرسله گان بيرده ايگن ياخشى ئوسه . ايت، يمورقه آغى، سوت هم اربچك كى آزوتلى آشلر گشينيگ ده تهنن ئوسدره هم سيهرتهدر .

عادى هواننگ يوزدن ۲۹ ئلوشى مولدالحموضه، قالغان ۷۱ ئلوشى آزوت، اما صوده غى هواننگ ۳۴ مى مولدالحموضه اولوب ۶۶ سى آزوتدر . بوندىن باشقه، هواده حچمأون مكدده دورت (۱.۰۰۰) نسبتنده (حامض قاربون) (*) اسملى بر غاز اولوب هم موقع و موسمينه قاراب متغير اولان صو بخارى باردر . سما (كوك) ننگ، كوك توسده كورنوى آنداغى صو بخاريننگ وجودندر . نيته گه، تيران هم طنوق صولر، كوكلجم بر توسده كورنهلر . صالغن هم ديگز بوينده غى ظرلرغه قاراغانده، بيوك تاغ باشلرندن يوقارى قارالسسه،

(*) حامض: آچى، قاربون: كورم ديگان سوزدر . حامض قاربوننگ چن اسمى - بلا ما قاربوندر .

مونى نى چاقلى مشقت كوروب اون ايكي تهوك بوينه ترى كهوش ياندروب - قزديروب اوطورغان .

يوقارنده لاوازيه بر قداق ترى كهوش ياندر ب قداقندن آرتقراق ترى كهوش حمضى (حمض زيبق) (*) آلمان ديگان ايدك . بر آز فهيله سهك حاضر بز بله مزكه، ترى كهوش يانغان چاغنده مولدالحموضه بلهن امتزاج ايتوب، ترى كهوشننگ وزينه مولدالحموضه وزنى فوشاغان بولادر . آلاى بولغاچ حمض زيبقده مولدالحموضه بولادر هم لاوازيه شول حمض زيبقندن، زيبقن - يعنى ترى كهوشن يالنگز فالديروب مولدالحموضه سن كيرى چغاروب آلمان .

مونى، بزده، بيك ساده بر تجر به بلهن بلورگه بولا: مثلاً: بر باشى توبلى بر پيالا طروباغه حمض زيبق صالوب اسپيرت لامپه سى اوستنده طونولسه، بر آزدن صوك طروبازنگ استينالرنده يالتراب طورغان بر يوزك كورنور . بو حرارت - اوتننگ تاثيرى بلهن، مولدالحموضه سى چققان ترى كهوشدر . شول طروبا اچينه كويگان بر كورم كيساگى يا بر چرا طغوب قاراسه گز شوندوق يالقونلنوب قابونور، ديمك - حمض زيبقده مولدالحموضه اولوب اوت آنى طروبا اچينه قووب چغارغان بولادر .

مولدالحموضه، حمض زيبقده گنه بولا ايكان ديرگه يارامى؛ اول - تيمر، باقر، هم بوتن معدنلر حمضنده ده بولا؛ اول، هر بر تاشلر، معدنلر ايجنده ده بولادر .

بيوك تاغ باشينه منسه گز آنده غى هواننگ ده هر بر بيش چيلا گنده، بر چيلاك مولدالحموضه بولا (قالغان دورت چيلا گى آزوت هم باشقه غازلردر) . ايگ تيرهن ساخته لرده ده هوا بولا، هواننگ ايسه - مولدالحموضه سى بولادر . مولدالحموضه، هر بر حيواناتننگ هم آدملرننگ تهننده، آغاچلرده ئوله نلرده، صولرده، دگزلرده باردر؛ شونلقدن ير يوزنده گى - قره طوفراقدغى حيوانلر هواده غى مولدالحموضه نى ايجوب - صولاب، بالقلر و باشقه صو چنلكلرى، صوده غى هواننگ مولدالحموضه سن ايجوب تركلك لر ين دوام ايتدرلر .

دنياده مولدالحموضه كوب، بيك ياخشى؛ چونكه اول، خد ايننگ روح - جان بيره طورغان بزگه بيرگان زور نعمتيدر . آنسز نيشلر ايدك؟! .. اگر هواده مولدالحموضه

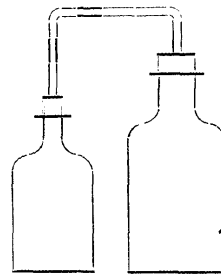
(*) حمض زيبق: صارى - قزغلت، اون كى بر نرسه اولوب هم اوزى بيك آغر بولادر .

هوا فارانغو توسده كورندهر. هم ديكزگه بيك يراق بولغان اسسى طرفلرده، سحررا وچوللرده هوا يعنى كوك قارانغوراق توسده كورندهر. سببى ايسه - صو بخارى بولمادىغىدر.

حامض قاربون - угельная кислота

حامض قاربون، توسسز بر غاز اولوب كوبرهك يانو طن آلوردن حاصل بولادر. بو غاز هواده بيك آز اولديغندن تجربهلر يابصار اوچون هوادن آلوى قيون، اول، آق بور (МЪЛЪ) ده بيك كوب. بر كيساك ميلنك اوستنه بر حامض مثلاً: سرکه - УКСУСЪ تامزساگز، ميلنك اوستنه شوندوق واقغنه بورچكلر كوپروب چغا باشلر، بو بورچك - واق قووللرده ميلنك اچندن سرکه قووب چغارغان حامض قاربوندر.

اگر بوغازنى كوبرهك ايتوب بر صاونقه چيو مطلوب بولسه، بر ششهگه بر آز ميل كيساكلرى سالونورده ششهنگ اچينه بر آز سرکه قويولور. ميلدن چققان حامض قاربوننى جيار اوچون ايكنچى بر بانكه حاضلهب ششهنگ پروبكاسندن بر پيالالاروبا اونكاروب باشى بانكهنگ تويينه چافلى كرتلور، ميلدن چققان حامض قاربون، ششه اچندن تروبا واسطه سيله بانكهگه كيلوب جيلور. (شكل - ۲)

حامض قاربون، پيواده، قهزلرده هم شوندى آچى اچيملكلرده بيك كوب بولا. بولاردهغى حامض قاربون ششه لرندن استكانغه صالحاچ واقغنه بورچكلر صورتده استكان يوزينه كوپروب چغه. ياخشى آچوغان قهزلرده حامض قاربون بو طيلقه - نك پروبكلر يرين شار تلاتوب اتوب تامشايدير.

شكل ۲. بو طيلقه گه ميل كيساكلرى سالوب اوستنه سرکه قورباچ، ميلدن چققان حامض قاربوننگ تروبا واسطه سيله ايكنچى بانكهگه جيلوى.

أروب شول استكان اوستنه قويساق، قوقنك باتمادىغى - يعنى استكاننگ تويينه توشمادىكى، صو اوستنده يموچقه يوزوب يورگان كبك استكان اوستنده يوزوب طورديغى كوررمز. بوندىن، يموچقه صودن ينگل بولديغى كى صابون قوغينكده حامض قاربوندىن ينگل اولديغى آكلاشيله، طاغى برسابن قوغى اوروب ايكنچى بر حامض قاربونسز استكانغه سالوب قاراساق قوق شوندوق استكان تويينه توشار؛ چونكه بو استكاندهغى عادى هوا، صابن قوغى آغراقدر. بو تجربهدن حامض قاربوننگ عادى هوا، صابن قوغى اولديغى آكلانته، شونلقدن، صم، هوا، صابن بولديغى صونى ساوندن ساوتقه بوشاتوب يورتوممكن بولغان كى حامض قاربوننى ده ساوندن ساوتقه بوشاتوب يورتوبولا. هم شول صالحان صاونده، اوستن قاپلاماسا كده بر آز وقت طورادر.

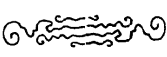
III مولدالموضه كى حامض قاربون ده يانوغه ياردم ايتمه ميكان؟

بو مسئلهنى حل ايتو اوچون حامض قاربونلى بر بانكهنگ اچينه، يانوب طورغان بر شهمنى طغوب قاراگز، شهم شوندوق سونار. مين، بر استكانغه بر شهم كيساگى ياندر بر قويوب صوكره بر ششه دن اوستنه حامض قاربون قوبغان ايدم. گويا اوستنه صو سيبكان كبك شهم سوندى قويدى. دخى بر قزغراق تجربه: مختلف اوزونلقدن بر نيچه شهم كيساكلرى قابوزولب كيكراك بر بانقه اچينه اوطورتوب قويوب صوكره تروبا واسطه سيله بانقه تويينه حامض قاربون يبارولسه ايك ئلك قسقه شهم، آندن صوك آكلاردن اوزونراغى سونار، ايك اوزونينه حامض قاربون كيلوب يتمادىكىندن آنسى سونماي قالور. (آخرى وار) على ريفقى.

لطائف

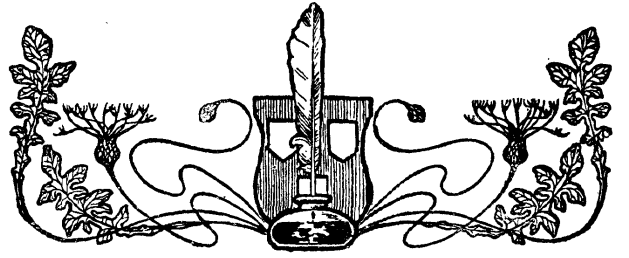
۱۳۴

اولمگه حاضرنديكى وقت ديوجانس حكيمگه: «تنكى نه يرگه كومارگه وصيت قيلورسن» ديديكلرته: «تاو ايناگينه چيقاروب ناشلارسز» ديمش. بوگنا قارشو: اويله ايتولسه اترلر، بوريلر آشار ديديكلرته: «آندن فورقسه گز چوقمارمى يانمه قويكز اترلر ايله بوريلرنگ باشلرينى يانچورم!» ديمشدر.

II حامض قاربوننگ آغزغى.

حامض قاربون، پيواده هم قهزلرنگ اچندن بورچك بورچك بولوب يوغارى كوتاريله ايدى. بوندىن: حامض قاربوننگ اول اچيملكلرن ينگل اولديغى آكلاشيله: چونكه هر ينگل نرسه يوغارى كوتاريلوب آور نرسه توبده بولادر. بو حامض قاربون هوا دن ينگلمى صوك؟ بو سوؤالغه جواب بيرو اوچون: بر استكاننى حامض قاربون بلهن طوطريقى، صكره صابون صوندىن قوق

بیسرمه نلر. (*)

محرری ن. پ. شته ینفیلد. مترجمی: ع. ف.

II

یورتلری، اوی ایچلری، جهاز، قوراللری

بیسرمه ن آولینه کیلوب کروچی، ژاناک آولینه کیلدم دیه یا گلشوی بیک مکندر. ژانا کلرده گی کبی بونلرنشده اویلری بیوک (مرتفع)، آز ترزه لی، ایشک آلدننه ایکی قانلی (یاناز) آمبار. ایشک آلدینک ایچکی یاغندن صالحون آغاچ بنا، تورس ناقنا یا باشقه برر نرسه ایله بابلمش و مورجاسی اورنینه توتون چقارغه بر تیشوکی بار، بو بنا «چوم» آتالینه در. چوم ایچنده آرقلی تیاقغه قازان آصامش، قازاننک آستینه ده تاشدن اوچاق شیکلی بر نرسه یاسالمشدر. «چوم»، چیرمش، ژاناک، اوستیاق، چولاش، باشقرد کبی قوملرنک ایسکی مدنیتلری اثری اولوب «چوم» سوزی عهوما «اوی» و «بنا» دیمکدر. یر تیشوگندن صوگ کشیلرنک ایگ ایگ یاسامش یورنلرنک بریدر. حاضر، جای کونلرنده چومده آش پشره لر (بالکز ایکمکنی زور اویده گی روس بیچلرنده پشره لر). بتونسو برگه، جیولوشوب «چوم» ده آش آشیلر. «چوم» نک استینالری فریننده قایسی وقت اسکامیا یا که سه کی لر بولادر. لکن کوبراک وقتده اوچاق ایله قازانن باشقه بر ره تلی نرسه بولمایدر.

بیسرمه نلر «چوم» لرنده ژانا کلردن آلونمش «قومیشقا» اسمنده بر ایسرتکچ پشره لر ایدی. بو ایسه ایگ ناچار تازارتلغان، ایکمک آراقیسندن عبارتدر. لکن ۱۸۹۰ سنه سی ۲۴ آپریلده اولمش منعدن صوگ بیسرمه نلر بونی کینات ناشلادیلر. ژانا کلر ایسه حاضرگه قدر فاجوب حاضرلایلر. جلی کوننی بیسرمه ن عائله سی اویدن بتونلایوک چغا. خاتونلر آمبار توبصه لرنده قول اشلری ایله مشغول بولالر. سویلند کچه بتونسو برگه آشی و ایچلر، «چوم» لرده، آمبارده یوقیلیر. بو عادتلری تاریخ جهنندن فاراغانده بیک

(*) باشی ۷ نچی عددده.

ایسکی بر عادتدر. بو عادت، شرق ملتلری (روسیه شرقی) چادر ایله اوچاقدن باشقه بر اوی لری بولماغان بر زماندن فالمش اولسه کیراک. بیسرمه نلر روسلردن آلونمش (قبول قیلنمش) جلی اویلر ایله، بالکز هواننک صوقلغی مجبور ایتکان زمانده گنه فائده لانه لر. (اوی - بیسرمه نچه «قورقا» اولوب بوره نه بنا دیمکدر). لکن یاز بولا باشلاغاچده آنلر هیچ قزغانمی جلی اویلرنی تاشیلیرده اوزلرنک، ایرکن چوم لرینه اورنلاشه لر.

فین علماسندن «عیگل» نک فکرنچه شرق، روس چارینی ایگ زمانلرده روسیه یرلرنده تورمش، حاضرگی جرمانلرنک بابالردن آلمشلردر. لکن «چوم» قایدن آلونمش و نیچک نارالمش ایدیکنی بلو ممکن اولمادی.

بو قوم، اوزلری ایله کورشی چیت قوملرنک خصوصاً ژانا کلرنک عادتلرینی، دینلرینی حتی تللرینی شول قدر آلمشلردرکه، بونلرنک اصل اوزلرنک ایله چیتدن آلونمش ایدیکنی آکلاو بنگل بر نرسه توگلدنر. اگر، بعض بر آدملر حسابلاغانچه، بیسرمه نلر، ژولغا بلغارلرنک توغری بالالری ایدیکنه اشانسه ق آنلر، وقتنده بیوک بر مدنیت کسب ایتمش بر قوم بالالری اولدیغندن، حاضرگیدن مکملره ک خانلرده توررغه تیوش ایدی. اول وقتنده بیسرمه نلر «چوم» نی یا وانا کلردن یا اوزلری ایله برگه ژولغا بویندن کیلمش تاتارلردن آلمش بولالدر.

تاتارلر، ۱۳ نچی عصرده بلغار اتقاقینه هجوم قیلدیقندن صوگ آنلردن اسلامنی آلدیلر. ژاتقه یرنده چیت قوم سانالغان بیسرمه نلرده شول اتقافده بولغان بر قوم بولورغه تیوش بولادر. بوکا دلیل اوله رق، بیسرمه ن اوللرنک مرکزی اولان یژوفسکی اولنده حاضرگه قدر اسلام مقبره سی صافلانمش اولدیغنی کورساتمک مکندر.

اسلام مقبره لری بوتن بعض اوللرده ده صاقلانوب فالمشدر. تاتارلر اوزلری هیچ بر فومنی اسلام دینینه ایلاندرمگانلکدن، بیسرمه نلر یا تاتارلردن ایگ اوزلری یا تاتارلر ایله بر وقتده، اسلامنی قبول ایتمشلردر. بوده ژاتقه ولایتنده دگل بلکه اسلامنک مرکزی ژولغا بوینده غنه ممکن اولمشدر. ژاتقه ولایتنده ایسه اسلامنی بلوچی ده اولماشدر. بیسرمه نلرنی بوند آلوب کیلوچیلرده بالکز، مغوللر هجومندن صوگ واتقه ولایتینه یرلاشمش «قارینسکی» تاتارلری اولسه اولور. ۱۵ - ۱۶ نچی عصرلرده قارین تاتارلری مسقوا حکومتنک ژاساللری حکمنده اولوب، اوزلرینه یر، کشیلر

تورغان آلت باردىر. كيندر، سار بېنقارنى اوزلرى اشلىلر. كوبراك وقتدە شاقماقلى فورمەدە قزل يا زىنگار توسدە صوغالار. بېسىرمەنلر اويلرندە پېما كېي نرسەلر حاضرلى بلدىلر. قش كۈنى واتقە ولايتنى تولاشوب يوروجى يون تنوچىلردن صوقدرالر.

بېسىرمەن آللارى باقچە وباشقە زىنتلرى يوقلقدن بېك كوگلسىز، آرالرندە ھنر ايەلرى يوق. اويلر بىنىدە روس بالتا اوستالردن صالدرلر. اگرده فرانتاۋات ايتكارلرگە ياراتقان روس اوستاسى ياساماسە ايدى، باى بېسىرمەنلر اويلرىدە بېك يامسىز كورينورلر ايدى.

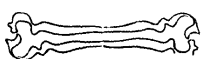
عموما ايتكاندە بېسىرمەنلر زىنتكە ھېچ اھمىت بېرمىلر. بر ايشك آلندە توگل باقچە، بر اوسوب تورغان آغاچدە كوروب بولماز. اوراملر قىوق، اويلر تيگزار اوتورماغانلر. تقررلر تار، پچراق، اوتارلك توگل. اولنك كوگلسز ايدىكى آپ آچق، بونلرنك جملەسى ۋاتا كلرنك تاثيريدر. زراعت قوراللرى بېك ايسكى اصولدە بولوب يا روسلردن يا شول يىرلى خلقدن آلرئمشدر. صوقا ايلە آغاچ ترمادن عبارتدر. فقط صوگفى يىلردە بعض برلرى صابان ايلە ايگەدە باشلادىلر. بوندىن آرتقە ورمادىلر. ساباننى زىمستواند ۳ سوم ۵۰ تېنگە آلالر. آرش، آرپا، صولى چاپەلر. ايگن ايگولرى عصرلر چەمقدم اصولدن بر نطقە اوزگارماشدر. بستان تريبەسى اوزلر بىنە يتارلك قدرگنددر. چوگوندر، برەنگى، صوغان، كېستە، بورچاق جېتن كوب ساچەلر. بوندە ھر يىلدە، عائلەدەگى اشلرلك خانون قز باشىنە بر پود جېتن ساچو عادتدر. بونك سېبى بېسىرمەنلر بىرندە بر كشىگە بتون قش اشلارلك جېتن يتدىكىدر.

(آخرى وار)

گوزەل

نەق ملكدە صافقە، آبپافغە، ياپباشكە، طولغان آى خاص يوزلرى تىك بار سزلغان فاشقنە. بار بوناغى، آلماسى بار، گودەسى نەق آلماغاج، آيرەسك تىك توش كىروب كىتكاج ياتكەدە فالماغاج. بر شراب قوتلى اول عقلك آادر اچمىچە، مەككىگى آينتمى تىلرتە، تىك - قوت اولگىچە.

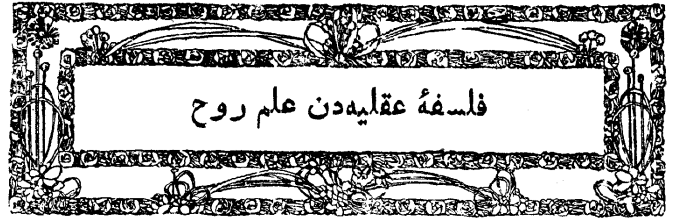
عزالدين ايسابىردىن.

(كرىستيانلر) وېرلە؛ آنلردە سلاخانوب مسقوا حكومتى حدودىنى صافلى وفازان پادشاھلر بىنە فارسى صوغوشا ايدىلر. قارىن تاتارلرى ميرزالرى تابعلرى آراسندە بېسىرمەنلردە اولدىقى واتقە طرفلرى تارىخندە دانومىنتلر غمىلرىدە وار. (۱۸۸۱دە يازلەش آقت، ۋات، ترارى قارىن مېر- زالرىنك پادشاھ اوكالرى). شويەلە اولدىقەدە بېسىرمەنلرنك وطنلرى بلغار اولورغە توغرى كېلەدر.

بېسىرمەنلرنك اوى اىچلرى عمومأ روس اويلرندىن ھېچ بر نرسە ايلە ايرلمىدر. لىكن بېسىرمەنلر آراسندە حاضرەدە ايلك اورسلردن آلونەش قارا اويلر بېك كوبىدر. بونلرنك مورجەلرى اورنىنە تيشوكلرگە بولا. بوندای اويدن ھر وقتدە غى تونون وفوروم، تارا توتارغە اختيار بېرمىدر. ايسلى ھواللرى صولش اىچون آور وزيانلىدر. ھر كون تاراغان تونون كوزگە بېك زيانلىدر. شول سېبىدن بونلر آراسندە تراخوما وباشقە كوز آورولرى كوب. اويلرندە ياققان چاقە مورجە اورنىنە قوبولمەش تيشوكلر آچىق توردىقدن بېك صووق، يانوب بتار بتماس اول تيشكىنى نغووتوب يابغانلقدن چدامازلىق ايس واسسى بولادر. بويە عمر ايتوگەدە يالگزار آنلر كېي اويرانەش چداملى ونق خلغغە چدار. بوندى اويلردە توروچىلر آراسندە بالا ئولو قارا اوينى ناشلامش روسلر آراسندە غىدن ككوب يوغارىدر.

بېسىرمەنلرنك آق اويلرى ۋاتا كلرنكندىن آيرىلرلر توگلددر. بونلر واتاكلر اصولچە روس اويلرندىن بر قدر بېرك (مرتفع) اولوب اوراغە ايكى - كوب بولغاندە اوچ - بلا كايگنە ترزەلرى فارىدر. بردن آرشىن يارم، يا ايكى آرشىن كوتارمەش ايدىن آستوندە كوب وقتدە واق حيوانلرغە قشلىق اورن حاضرلانەش بولادر. بو حيوانلر بتون قشنى شوشندە اونكارەلر. بو اورنك دە ايشكى اوامايوب بر تيشكى وار، اول تيشوك آرقلى تورقلى آغاچ ايلە بىكلانەدر. اوى توبەلرى بېوك. اوى اىچلرى روسلرنقى ايلە برنوسلى بولادر. ساكىلر، ايقونالر، اوستال اسكامبەلر، شورلكلر بتونلاى روسلر اصولندەدر. كىرپچ پىچلر بېك آز. پىچلرى روسلر اصولندە بولماينچە اوچاقلىدر. تاباق صاوتلرىدە شول ياق روسلردىن ھېچ آيرمالى توگلددر. كر، اسكاترت، ياولق، سولگى وباشقە كىوم اشلرىنى بېسىرمەن خاتونلرى اوزلرى حاضرلىلر. يالگزار مندر طش غنە فابرىق سىتسەسندىن قوبو آرتق كوريلەدر. ھر بر اويدە روسلرنقى كېي كيندر صوغە

III

فلسفەنڭ اھمىتى :

ھەر فنڭ «نظرى» و «عملى» اسمندە ابكى تورلى اھمىتى اولدىغى كىبى «فلسفە» نڭدە ابكى تورلى اھمىتى بار. آيرماشوندىغىنە : فلسفەدن باشقە فنلر ھەر بىرى خاص اشىادن بحث ايتدىكى ايچون آنلرنڭ اھمىتى عمومى اولمايۇب يالڭىز شول مخصوص اشياغە ھوس ايتكان آدملر ايچوندىر. اما فلسفە بونلرنڭ عكسىنە، عمومى مسئلەلردن بحث ايتدىكى سببلى ھەر كېمگە غايت درجەدە اھمىتلىدىر. چونكە پىشقو- لوژى نڭ موضوعى واوزىنڭ مابەالحيات اولغان روھىنڭ نە ايدىكىنى اوگرەنمگە وبلەگە كىم ھوس ايتماز؟! لوغبە نڭ موضوعى اولغان حقيقتكە ايرشونڭ يوللرىنى اوگرەنمك كىمگە اھمىتسىز بولور؟! مە تە فيزىقنڭ موضوعى بولغان بتون دنيا نڭ يارالشىنە دائر معلوماتىن خبرسىز بولسەق تەلەدىن نىندى لىت تابارمىز؟! تەالىم فنونى دھنمزدە جيوبدە مذكور تەالىمنىڭ تطبيقاتىدىن عبارت بولغان علم اخلاق موجبە عمل ايتمگانە تەلەدىن نىندى منفعەت چغار؟ بوسۇ اللردن باشقە ھەر كېم نڭ دھىنە ھىچ اولمغاندە ەمرندە بىر كرەگنە كېلمى تورغان «مىن نرسە مىن؟ دىنادە نىگە يارىمىن؟ مىن قايدىن وينىدى فانوغە تەبئاً بار بولغانمىن؟ و قايا باراچقىمىن؟» كىبى عمومى مسئلەلرگە جواب بىر وگە اوگرەنكان فن آنچق فلسفە عقليەدر.

بونڭ اھمىتى، فلسفە نڭ تارىخىنى بىر آرزغە ذكر ايتكاندە تاغندە آچغراق آڭلاشلىقىدىن بو اورندە فلسفى تارىخ نڭ تعريف و اھمىتىنى بيان ايتوب كىنو فائىدەدن خالى بولماز ظن ايدەرم.

فلسفى تارىخ (استوار-ر-لا-فيلوزوفى نڭ تعريفى: عومما كشىلرگە اڭ كىرا كلى بولغان-الله و كائىنات ھەمدە بعض افعال و افكار انسان نڭ اساسى و حرىت انسانىە كىبى مسئلەلرگە، مختلف عصرلرنڭ فيلسوفلرى طرفىدىن بىرلىگەن فېكر لرنڭ مجموعە سىدىر.

فائىدەسى: ابكى تورلى. ۱) اونكان زمانلردە ياشا-

گان تورلى قوملرنڭ علم و فېكر ھم مەنىلرنڭ مەقدارىنى آڭلامى ايچون بىزگە بىوك ياردىم ايتەدر. ۲) اونكان زمانە غى تورلى قوملرنڭ خىطائى فېكلر تەقىب ايتوب؛ ھلاك بولور- لرىنى كوز آلدەمزدە مەجسۇم ايتوب كورگازەدر. بىنئە عليە بىزنى ھەر فېكر و افعالەمزدە نوشنو چان قىلۇب؛ عقل و تدبىر نڭ كىڭايىنە بىك زور ياردىم ايتەدر.

فلسفە تارىخىنڭ بولنۇى. فلسفە نڭ تارىخى، خىدمەت ايتۇچى و فەائىلرنڭ عصرلرىنە قاراب اوچكە بولنەدر: ۱) قرون اولى ياكە يونان فلسفەسى. ۲) قرون وسطى فلسفەسى. ۳) يقىن زمان فلسفەسى.

يونان فلسفەسى اوزى اوچ دورگە بولنەدر.

بىرنچى دور. قىل المىلاد آلتى يوز سنە ايلە دورت يوز سنە آراسندە ابكى عصر مەتندەگى فلسفە. اول وقت نڭ فلسفەسى بتون كائىناتنى ادارە ايتكان قوائىن عوممىەگە دائر زمانە سىنڭ فيلسوفلرى طرفىدىن بىرلىگەن فېكلردىن عبارتندىر. بو عصر فيلسوفلرنڭ اشى قوائىن مذكورەنى كشىفگە چالشمىقتىن عبارت ايدى. عصر مذكور نڭ باشلىچە فيلسو- فلرى: ۱) فيثاغورس اولوب؛ ق ۵۸۴-نچى سنەدە طوغوب كەنە قىل المىلاد ۵۲۰- سنەسندە وفاتىدر. ۲) آنا قراغور. (ق ۵۰۰ - ۴۲۳) در. بونلرنڭ فسقەغە ايتكاندە فلسفەلرى: عالم نڭ مبدأ و سانعى اولوب قدرت باھرىسى ايله عالمنى ادارە ايتدىگىنى كشىف و تصدىق ايتولردىن عبارتندىر.

ايكنچى دور. قىل المىلاد ۴۷۰- ۶۰- سنەلر آراسندە غى دورت عصر قدر بىر مەتدەگى فلسفەدر. بو وقتدەغى فلسفە: انسان نڭ كىم و نىندى شى ايدىكىنە عائد بىرلىگەن فېكلردىن عبارتندىر. اول وقت نڭ فيلسوفلرى عومم كائىناتكە عائد قوائىننى كشىف ايتۇگە طرشمىچە بلىكە انسان نڭ نى ايدىكىنى كشىف ايلە اشتغال ايتدىلر.

بو عصر نڭ فيلسوفلرى :

۱) سقراط (Socrate) در. سقراط قىل المىلاد ۴۷۰-نچى يلدە «آتىنا» دە وجودكە كىلدى. فلسفە عقليە نڭ حقيقت مؤسسسى حساب ايدىلەدر. شريك و مىلسىز، عدالت و رحمت ھم علم كىبى صفات كمالىە ايلە متصف بىر خالق و مەدبىر عالم نڭ وجودى، روھ نڭ معنوى و ابدىلىگى كىبى حقيقتلرنى كشىف ايتۇچى سقراطدر. وطنەشلىرى طرفىدىن، دىانتسراك ھم ياشلرنڭ عقىدەسىنى بوزو ايلە نەمەت ايتلۇب قىل المىلاد دورت يوز سنەسندە آغو ايچرئەلەرەك «آتىنا» دە اولترەمشدر.

ايتھشدر اول مذهب : عالمده هيچ نرسه نى تصديق ايتمه و هر شينه شبهه و تردد ايتمككن عبارتندر . مذهبي : بونوده تگني ده انكار ايت معنى سنده بولغان nécesi ni cela ايله افاده ايدلمكدهدر .

(۶) ئه پيكور (Eresoché) . آئيناغه ياقن يرده عمرى قبل الميلااد ۳۴۰-۲۷۰ سنه لر آراسنده بولمشدر . آئيناده بر مكتب آچوب : عالمنك ، آنوملر بر برينه بهر لوندن وجودكه كيلديگنى و روحنك جسد ايله برابر اولديكى هم شوگا عائد كوب فكر نشر ايتدى . اخلاقدهغى مسلكى دائىمى كيف ، صفادر . بو مسلك اول وقتده كوب مضر نتيجلر بيرديكى تاريخلرده قانلى قارالر ايله يازلمشدر .

(۶) زنون (Iinaun) . ولادنى قبريس آتاونده بولوب عمرى ق ۳۴۰ - ۲۶۰ سنه لر آراسندهدر . علمنى نكميل صوكنده آئيناغه كيلوب فلسفه و خصوصا بو كونده آگا نسبت بيرليكان (sctoucisme) (۱) مذهبنى نشرگه باشلادى . بو مذهب ، طبيعته : برى روحسز ، عاطل ماده ايكنچيسى بتون طبيعتهكه حيات بيرگان فوتدن عبارت ايككى عالمنك وجودينى قبول ايتمكدر . منه بو مسلكگه «زنون نظريهسى» ديوب ايتلر .

مذكور حكيمنك فلسفهسى : قبيح آرزولرنك بارسى معلوماتنك نقصانندندر . قضا و قدر جسمه زنى وجودكه كيترسه ده ذكى و فاضل اوله رق ياشامق و هر اشه زده عقل و حكيمتهكه موافق حركت ايتمكى ياكيدن اوگرانوگه محتاجمز . اصل تركللكمز معنوى اولوب مادى حياتده گى ذوق ، صفا و كدر كى اشلرنك برسینهده التفات ايتماسكه تيوشليمز . بز جمعيت بشريه نك اعضاسندن بولسه قده محكوملرندن توگلمز . موت (اولم) الله طرفندن بيرليكان نعمتلرنك اك الوغ و قدرلسيدر . هر وقت بلورگه تيوشليمز : طبيعت اعمالنه عموم فائده سنى كوزه تهر . افرادنى بو مقصدقه فدا ايتهدر . بناء عليه بز نك ايچون قضا و قدرگه بوى صنوى فضيلت ايچون لازم بولغان تورلى معلوماتنى طوللامق و عدالتنى اوگرانمككن باشقه اشليه چك هيچ بر نرسه يوقدر . اطرافمزه هر شى اولمدن حيات حالينه ، حياتدن اولم حالينه دائما اوزگاروب طورادر . هر كم هر نرسه نك اولوينى كوره توروب بو دنياده اولمدن قاچو ، قورقو اهمقلندر . آغوب تورغان بر يلغه نك صوى دائما آلماشنديغى حالده شكلى و ظاهرى صورنى هيچ اوزگارمه دگى كى طبيعت هم (۱) آسنيئوسيزم .

(۲) افلاطون (Placton) در . ميلاددن دورتيوز اوتوز سنه مقدم «ئهرين» آطه سنده طوغاندر . استاذى سقراطنك وفاتى صوكنده آئيناده «آفاداموس» باقچه سنده «آفاده مى» اسميله مشهور بر فلسفه مكتبى بنا قيلوب ؛ فلسفه گه عائد فكرينى مذكور مكتبه تعليم ايتدى . حاضرگى كونده «انجمن دانش» لرغه «آفاديه يا» تعبيرى فيلسوف مذكور افلاطوننك آفاده مى سندن آلمشدر .

افلاطوننك فلسفه سى : الله ، لطف و كرم ، مرحمت و حكمت هم عدالت كى صفاتلر ايله متصف اولمقى ، عالمنى اوزينك قدرت كاملسى ايله اداره ايتمككن عبارتندر . انساننك شول فنا عالمده اك الوغ مقصدى : الله ده بولغان صفات كماليه ايله متصف اولوغه طريشه قدر . افلاطوننك ، ماده نك ابدىتى ، استرفاقنك طبيعى و لازم ايدىكى ، اموالنك هر كشى آراسنده مشترك اولمقى كى زمانمزه قوتله نگان فكرلرگه اوخشاشلى فلسفه لرى ده بار . افلاطوننك كوبراك اثرلرى مكالمه صورتنده بولوب ؛ مشهور راكلى : روح (فزدون) ، بلاغت (غورثياس) هم قانون (ريپليك) در . وفاتى ق ۳۳۰ سنه سنده ايدى .

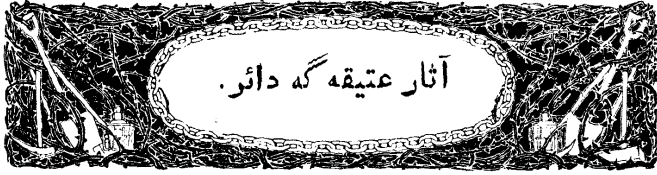
(۳) آرسطو (Arigtocte) . وجود و وفاتى ق ۳۸۴-۳۲۰ سنه آراسندهدر . يكرمى سنه افلاطون درسینه دوام ايتوب ؛ مشهور اسكندر كبيرنك مربيلى اولقدن صوگ آئيناده بر فلسفه مكتبى آچوغه موفق بولمشدر . شونده باشليچه فكرينى نشر ايتدى . آرسطو هر وقت آياق اوزره تعليم و ندر-يسگه دوام ايتديگى ايچون اوزى هم اتباعى «حكما مشائون» اسميله معروف اولديلر . فن منطقده قياس نظريه سىنى ايجاد ايتكان فيلسوف آرسطودر . اخلاقدهغى مذهبي : «فضليت سعادتهكه ايرشونك واسطه سيدر» جمله مختصره سيله افاده اولنور . حياتده گى مذهبي : و احد هم ايدى بر خالق تانو ايله برابر تقديرنى انكار ايتمكدر . آرسطونك منطق (اوغانون) ، سياست ، هم اخلاقدن بيك كوب آثارى باردر .

(۴) اريستيب (Ausctipe) در . (ميلاددن) مقدم ۳۴۰- سنه آفريقانك سيره ن شهرنده دنياغه كيلمشدر . سقراطنك شاگردى بولسه ده مسلكينك توبى كيف راحتنى ازله و ، كيف صفاسزلدن قاچماقدر .

(۵) ييرون (Perone) . طووى «پهله پونهز» ده بولوب عمرى ق ۳۶۵-۲۷۵ آراسندهدر . تركلگنده كامل غيرت ايله مشهور سوفسطائيه (Epèsctaisisme) مذهبنى تعليم

شول قدردر. قرون وسطى هم قرون اولى فيلسوفلارنىڭ بېگراڭ اهميتلى فلسفەلەرى اولدقندىن يازۇدە كوب اورن آلاچقندىن حاضرغە آنلارنى قويە طوروب الله نىڭ ياردىمىلە تىرىيە، وتەلىمەننىڭ اساسى طوروشمۇزە توغرى يولغە كوندىرگان «علم روح» بىخلىرىنى يازۇغە كىرە چىكىن .

زينت الله حىمىدى . استرخان .

بولدىغىمىز عصرده عقللرغە حيرت ويرمىكە اولان مدنيت، هنر و صنايع، صونقى عصرلارده غنى بولمى، بلەكە بىك ايسكى عصرلردىن بىرلى باشلانمىش ايدىگى «آثار عتيقه» نام فن نىڭ ياردىمى ايله ثبات ايدامىكەندە. بوفىدىن «مدنيت تارىخى» نامىندە يەنە بىر فن آيرىلوب، آثار عتيقه اربابى طرفىدىن اجرا ايدىلەن تىبىعات و نقتىشلىر سايبە سىندە مدنيت تارىخى فنى كىچىكايە، مغلۇق مسئلەلەر حل ايدىلە بارمىقەندە.

بوزدىن كوب عصرلەر الك مطلق اولەرەق قازولغان بىرلردىن، صنايعغە دائر بعض آثار تابلووى، فن اهللارنىڭ مراقىلرن جەلب ايتەش اولدىغىدىن بالذات تىبىع و استىخراج مقصدى ايله قازولر باشلانمىش. اورنا عصرلارده باشلانغان بو تىبىعات، تارىخ مدنيت اىچون ياردىم ايتىمىكە بولمىش ايسەدە، آلات و ادوات مكمەل اولدىغىدىن، مطلوب نتيجهنى بىرودە كىمچىلكىدىن خالى بولمىغان .

۱۸نچى عصر اورنلارنىدە ياكى بىر سىستىم (اصول) بلەن قازولر باشلاندى . خصوصاً ۱۷۴۸ نچى يىلدە مشهور وىزىوى ۋلقانىنىڭ ناشىوى سىبىلى كوب نرسەلەر كىشى ايتىلۇب، تولى اورنلارده ياكى اصول ايله قازولر دوام ايتە باشلادى . ايك باشلاپ فرانسوزلر طرفىدىن مصرغە يبارلىگان هيئت ، آثار عتيقهغە دائر كوب نرسە كىشى ايتىدى . بو كىشى كىشىلەر سايبە سىندە بوندىن ۴ مڭ يىل لك عصرلارده دە آدملەر، مدنيت و معارف بولندە خىلى ترفى ايتىش اولدقلىرى آڭلاشمىقەندە. مثلاً ايتاليا آرخبىلوجىيا (آثار عتيقه) جمعيتى طرفىدىن كىرىت جىزىرە سىندە اجرا ايتولگان تىبىع لارده، مىلاد عىسىدىن ۱۵ عصر مقدم طبع ايدىلمىش، هر ايكى طرفى هير و غلىف خطى ايله، مجموعى ۲۴۰ سطر چىماسىندە يازامىش

دائىم الجريان بر نهردر كائنات، هيئت عمومىيەسىلە ملاحظە ايتولمىكە غير متحول ايدىكى كورامىكەندە. عالمده فضا، قوت هم اجزاء فرديەدن باشقە هيچ نرسە دائىمى توڭلدىر . طبيعتده تبدل يالڭىز صورت ظاهرىيە سىندەندە. انسانلارنىڭ كوبيسى تىرىيە ناقصە الدقلىرىدىن زمانمىزنىڭ - اطرافمىزدهغى خلقنىڭ عقائد دىنىيە سىنە تىبىع طورغان سوزلردىن صافلانمىش تىبىعلىرى . بىزگە بىلورگە تىبىع اعتقاد شولغىنەكە: دىنپادە حكىمىنى يورنىكان بر قدرت عاليمە اولسەدە، برذات بر شىخىس عاليمە بولمىش . دىن توغرىسى - كوزگە كورنىكان بر قدرت بولسەدە متشكىل بر اله يو قدر . چونكى بويىلە بر اله اولمىشە آڭا بر صورت بىر مەك وانسانلارده بولغان هوا و هوس كە آنىدە شىرىك ايتىمە لازمىر . . . بو ايسە بىك زور حماقت هم عقلسىزلىقىدىن . [بىناء عليه طريق وحى و الهام مسدوددر .] اتقافى آتادقمىز شىلارده، مچھول بولغان سىبىلردىن ناشى وجودگە كىلەر . تصادىق دە بر قانونغە تابع اولوب فقط اول قانون بىزگە مچھولدىر . طبيعتكە، قارشو طور و هيچ ممكن بولمىغان بر طاقم قوانينگە تابعدىر . بو قانونلارده بتون كائناتنى بر «آتومات» (اختيارسىز حركت ايتىكان ماشىنە) حالينە قويادىر . دىنپادەگى كچوك تبدل و تىغىرلرنى فضا ، قدر مقتضاسى دىمەك - دىنپا بر چىكللاوك توشى كىدە ترقىيا - تىدەگى آماشىنونى قطعى و بىلگىلى بىر صورتدە اجرا ايتە آلامىز دىمىكەندە . انساننىڭ روحى - كائناتنىڭ موجودىتىدىن حيات عمومىدىن بر كىسەكەندە . حرارتنى بر جىسم ايتىچىسىدىن آلدىغى كىبى حيات انسانىدە بر وقت حيات عمومىيە طرفىدىن صور ولوب يوتولەندە . بىناء عاليمە بىزنىڭ «اولم» دىوب آتادقمىز شى - نچار بر نرسە توڭل بلەكە هيئت عمومىيەگە اتقافىدىر . نيك بو مادەلەر حقىندە بىزنىڭ ذهنمىزگە بىك نچار غير صحىح فكىرلەر بىرلشەشەندە . چونكى انسان اوزىنىڭ ماھىتى حقىندە معلومات صحىحگە ايرشە آلامىز . بىز يالڭىز آثار ظاهرىە موجوداتنى نىكشىرىمەك ايله كفايەلنىمەك تىبىعلىرىدە . هر وقت ايسمىزده اولسون: انسان هيچ وقت حقىقتكە ايرشە آلامىز . موجوداتنىڭ اسرارىنە نوشنورگە طرشوومىزنىڭ نتيجهسى - حقىقتىنى بىلورگە مقتدر توڭلگىمىزنىڭ كىشەكەندە . فرضا حقىقتكە ايرشىمىكە ؛ آننىڭ حقىقت ايدىگىنە كە كوكل قرارلانماز .

بولماي بولغاچ سعيەمىزنىڭ ئىمەسى نرسە ؟ تىبىعلىرىمىزنىڭ بىزگە حاصل ايدىگى علوم ايله - فضىلت محبت، حقىقتكە مېل ، حسن ايمان و معقول صورتدە دىنپادە ياشامىقىمىز ، والسلام ! قرون اولى فيلسوفلارنىڭ فلسفەلەرى فسقە چە ايتىكاندە

بر عصر مقدم «تيرون» نام ذات طرفندن «تيرون يازيسى» عنواننده اوله روق ايجاد ايدلمش اولديغنى دعوا ايدهلر. اول عصرلرده چيچرون نام ذاتنك نطقلرن معهود يازو ياردمى ايله يازغانلر ايمش. ۱۹۰۹ نچى يلده پار يژده طبع ايدلگان «قرون وسطى هم قرون اولده استينوغرافيا ناريغى» نام اثرده، حاضرگى استينوغرافىچسكى يازونك بورونغى هير و غليف يازولر ينه مناسبتى بارلغن اثبات ايتهدر.

روسلر - Ни что не ново подь луной! (آى آستدك - يير يوزنده - يگى بر نرسه يوقدر) ديلر. شونك كبك، كره ارضغى آثار عمران و مدنيت، سنهلر، عصرلر اوتوى ايله مختلف شكلارگه كروب، بولنديغمز عصرده بورونغى غه نسبتاً كوزلرنى قاماشد رچق درجهده ايسه ده، اساساً بورونغى عصرلرده غى مدنيتگه باشقه لقلرى آدملرنك هنرلرى امتزاج ايتد كندنگنه اولوب، اصل طبيعته آرتق بر نرسه آرتديغى يوقدر.

حاضرگى هوا كيمه لرى، تيمر يول، تيليفون وسائر آثار صنايعلرنك اصللرى بوندن عصرلرچه مقدمه وار اولوب، فقط لزومنجه استفاده ايدلمى معطل توردفلى كى، كيلسى عصرلرده، بو كونگى فن (اهلرينك حوصل و قريجه - لر ينه صغماسلق درجهگه ييتهك آثار عمران و صنايع نك اساسلرى ده بو كونده موجود اولوب، حاضرگى ايك صوك اختراع ايدلمش آثار مدنيت و صنايع، كيلچك عصرلرده يك عادى وساده بر نرسه بولوب فالاقدر.

انقلابات، تعالى و ترقى، مختلف عصرلرده كيلمش افراد انسان حسبلى گنه اولوب، نوع انسان ايسه باشدن آخرينه قدر بارجه سينه معروض بولوب تابلمه اولديغندن، حقيقتاً يگى بر نرسه يوقدر. فقط آيرما شونده غنه: بورونغى عصرلرده آدملرنك عقللرى لزومى درجهسنده اشله نمگان، بناء عليه، طبيعته فابده لانو يولن توشونمگان. عصرلر اوتد كچه بو جهت نازكله شوب، طبيعته استفاده يولن توشونه وشول نسبتده برده خليفه لك استحقاقن كسب ايتهدر. نعمت زاده.

بر لوحه تابلغان. چيچرون (۱) نام عالم، معهود عصرلرده حرفلرنى معدندن قيو عادتى بارلغن نقل ايتده. ديمك - شول زماندوق (بو وقت آنده روماليلر بولغان) بر طبع تجربيه سى ايدوب فارادقلى آكلاشيلدر.

كره ارضنك تورلى اورنلرنده ايسكى قيو لرنى ناز و غاچ چغارلغان ايسكىليت لر (هيئنى محافظه ايديلوب تورغان سوياكلر) (۲) هم باش سوياكلرنن معلوم بولغانكه، بورونغى عصرلرده بيك اوستا خيرورغ (جراح) لر بولغان. باوار ياده تابولغان بر باش سوياكلنه مشاهده قيلمائلر كه، تاوق يهورقاسى زورلغى قدر يرى صنعالانغان بولوب، فقط صوكندن صنعى روشده اوسدراگان. بو باش ايسه بو كونده مونخين موزه خانه سينك «تاريخن السكىگى زمانلر» شهبه سنده صافلانلمقه در. بوندن باشقه، بر نيچه مقبره لرده تابولغان سكىليت لرده هم غاللى تاغلرنده تابولغان باش سوياكلرينك بعض اورنلرنده جراح مهارتى بلن اوسدردل يگى استخراج ايدلمكه در.

۱۸۹۲ نچى يلده آوستريا آثار عتيقه جمعيتى طرفندن كچكنه آسيانك جنوب طرفنده «تالوس» تاغلرنده اجرا ايدلگان فاز وارده تاشدن بر خاتون تمثيل نك پارچهلرى تابلمش وشول تمثيل نك بعض يرلرنده، رومچه شول يازو - لرنى جيوب اوقورغه موفق بولمشلر: «آنتوخيا، ديئودوتا قزى كه، آنك طب علمنده مهارتى تالوس خلقنجه تصديق ايتولدى و نذكره اوله روق جماعت آقچه سندن بو تمثيل بنا ايتولدى». بوندن ايسه بورونغى عصرلرده خاتون طبيبه لرده بولنديغى معلوم بولادر.

شوندن يراق توكل اجرا ايدلگان تتبعانده، مصنوعى تشار تابلمش و بو جهتده ترقى ايندكلى آكلاشلمشدر. سپيريتيزم، غيپنوتيزم فنلرى ده السكه گى خلقغه مجهول توكل ايدى. ياور و پاده صوكى ۵۰ يلده بو فنلر ايله اشتغال ايدده باشلادقلى حالده، روماليلر ميلاددن ۴ نچى عصرده اوق اشتغال ايدهلر و اولر نچمه مقدس تانولغان اوچ آياقلى اوستالنى حركتلندرهلر و كيلچك حقنده نتيجهلر استخراج ايدوب جوانلر ايدى.

ستينوغرافىچسكى يازو ياور و پاده ياگى انتشار ايدده باشلادىغى حالده، آثار عتيقه علماسى بو يازونك ميلاددن

(۱) ميلاددن ۱۰۶ يل مقدم دنياغه كيلمش. مؤثر و بليغ خطبه - لرى ايله زمانى نك سياستنده بيوك اشركه سبب اولمش خطيب.
(۲) توركيجهسى «سولدر» ديه ايشندك. ر. ف.

توافق ایتەرلر. یازوچی اوز یاڭلشلارن اوزی تهنیدب ایتەرگه افتداریلی بولماسه بره وگه تهنیدب قلدرب آلوکیرهك.

۲

یاڭلش یازوغه قارشى .

«شورا» نڭ ۳، ۳ نچی سانلرندە «عرب یازوسی نڭ تاریخی» عنوانلی مقالهلر باسلب کیلیدی. شو عنوانده اولان «یازوسی» سوزنده گى «س» آرتق بولب، اضافه ضمیری یالغزی غنه «ی» بولورغه تیوشلی بولسه کیرهك. چونكى، تورکی تلمه «آ، ا، ی» تاوشلرندن سوڭغنه «ی» دن بورن بر «س» آرتدرلادر. «و» بولغانده ایسه «س» آرتدرلایدیر. مثالی: آتاسی، اینهسی، کشیسی؛ باروی، یازوی، فاروی وغیرلر. شو حالده «عرب یازوی» دیو کیرهك ایدی. روسیه تورکیلرینڭ قوللانونده «یازو» سوزی مصدر بولب، کتابه معناسنده، اسم بولب، خط معناسنده ده یورهدر. مثالی: یازوی درست - کتابتی صحیح؛ یازوی مانور - خطی حسن معناسندهدر. عثمانلیلرده ایسه هر ایکی معنادهده «یازی» صورتنده فولانلادر.

ایندی، کتابه معناسنده غیسی • یازو، خط معناسنده غیسی - یازی ایتلمسه، حسن خطنی مانور یازی دیولسه - آنسی باشقه مسئله. اول وقت «ی» بلهن «عرب یازوسی» صورتنده یازلورغه تیوشلی بولور.

سوزلرنڭ آیاغی «و» ایله کیلمی، یاخود «ی» ایله کیلمی ایکنن بلو اوچون سوڭینه ضمیر اضافی کیلترب فاراو کیرهك. اگهر «ی» کیلمسه - سوزنڭ آیاغی «و» ایله؛ «سی» کیلمسه - «ی» ایله بولغانلی بلندهدر. موڭا بناء: اویقو، قایغو، توغو، توغرو، طولو، کولکو، سوڭگو، قویو، قارشو، قایو، قاراڭغو کبی سوزلرنڭ درستی: اویقی، قایقی، تویقی، توغری، طولی، کولکی، سوڭگی، قوی، قارشى، قایی، قاراڭغى صورتنده یازلورغه کیرهكدر. چونكى، بو سوزلرنڭ سوڭینه ضمیر اضافی کیلترلمسه «سی» کیرهك بولادر.

بو اورنده اوشیغده یازوچیلرنڭ دقتن جلب قلامن: بری) «و» ایله بولغان مصدرلرنڭ سوڭینه «ی» ضمیر اضافی سن کیلترگنده بر آرتق «و» یازوچیلر بار. مثلا: یازو، بارو، اوقو، بیرو، یورو کبی سوزلرگه ضمیر اضافی بولغان «ی» توتاشقاندە یازوی، باروی، اوقوی، بیروی، یوروی صورتنده یازارغه تیوشلی بولدیغی حالده، یاڭلش

یازو و تحریر اشلرمز جوگه نسز و تزگنسز کیتمکن بر زماندر بو. غزته، ژورنال، ورساله بیتلرندە غایت فاحش صورتده یاڭلش یازلغان سوزلر، تعقید ایله تزلیگن جهله وعبارهلر یش اوچریدیر. شوندای جملهلر بولادرکه، سوز لرینڭ تزمینه فاراغاندە هیچ بر معنا آڭلاب بولایدیر؛ یاخود مراد بولغان حکم نڭ تیرسی آڭلاشلادر. فقط ایندی، شوندای یاڭلشلرنی بورندن آڭلارغه اویرهنگهنگه مقام قرینهسی بلهن بولسهده بر معنا آڭلارغه ترشاسن.

حاضرگی کونمزده موندای یاڭلشلر شول چافلی کوبدرکه، بارن تیکشرب، کورسه تب تورو امکان خار جندهدر. بو اورنده بر ایکی تورلی یاڭلشنی کورسه تونی اورنلی تابدق:

«شورا» ۳ نچی عددنڭ آیاغنده غی «پادشاه قرین هم صلون» حکابهسنده یاڭلش سوزلر و تعقیدلی جملهلر کوبدر. مثال اوچون برنی کورسه تهیم: ۲۷ - ۲۸ نچی یوللرده غی «پادشاه بیک عجب لندی؛ چونکه اول صلون نڭ ایڭ بختلی آدم دیب اوزینی سانایاچغنده شبهه قلمی ایدی» دیگن سوزگه توشنب بولمایدیر. جملهده گى ترکیب که قارا - غانده «اوزینی» ضمیری صلون غه قایتورغه تیوشلی بولب، صلون اوزن بختلیلردن سانایاچغن پادشاه کونکهن بولادر؛ حالبوکی، مقامغه فاراغاندە بختلیلردن پادشاه اوزی سانالونی کونکهن بولورغه کیرهك ایدی. درستی منه بولای کیرهكدر: «پادشاه بیک عجب لندی؛ چونكى اول اوزن صلون نڭ ایڭ بختلی آدم لردن ساناونده شبهه ایتمی ایدی».

حکایه ننی روسچهدن آودارب (ترجمه قلب) یازوچی عارف موسین أفهندی بو سوزلرنی کورگن سوڭ، بهلیکی: «سویله گنده بیت شولایده سویلیر هم آڭلیلرده؛ آنی مونی تیکشرهیلر؛ مین سویله گه نچه یازدم» دیور.

حاضرگی زمانده سویله و ایله تحریر آراسنده بیک زور آیرما باردیر. تاتارلرنڭ حاضرگی سویله شولرنده هیچ بر ضابطه، رابطه هم توز یوقدر. قاچان خلقلر «اوقوتلی» ایله سویله شه باشلاسلر شول چاقده سویله شو ایله تحریر

آشاپ طورلر» ديب توبان كوز بلەن قاراديلر. سيني كيمستيديلر. بولدى شوندى وقتلر. سينيڭ بودك ۲۵ تين گە توشدى. سيني ساتوب شول آقچەغە آق اون آلوب آشاديلر. سيني آشامى، دسترخانلر يەنە آلمى باشلاديلر. سيني بېچارەنى التفاتقە آلوب دسترخانغە قويوچيلر از ايدى. گويا سيني آلارنىڭ مچلسلرن يەمسزلەي طورغان بر نچار نرسە گنە بولوب قالدك. اول وقتدە سينيڭ اورنىڭ فقيرلرنىڭ قارە آشيالوغى، قارانغى يورتلر بولدى. آلار سيني آزماز قدر ايتكان بولالر ايدى. آلارنىڭ بو حرمتلرى دە سيني سويوب توكل؛ بلكە آبدراغاندن باشقە نرسە تابا آلماغە نلقلرنىڭ غنە ايدى. «آرش ئەپەيى آشاساڭ اچنى اورتدە» ديب طاغيدە سينيە بر عيب، كېچىلك بار توسلى ايتوب سينيەن شكايەت فيلو درجە سينيە ينديلر. سيني نېگىرماندە تارتدروب اتلرغە بولغاتوب آشاتورغەغە طوتا باشلاديلر. گويا سيني حيوانلرغەغە ازق بولورغە لايق بر نرسە بولوب قالدك. سيني ساتوب آقچەگە آق و قىزىلرنى آلوب اچدیلر. سيني آدم بالالرىنە چىكسز فايدە كيترە طور و بدە شول چاقلى توبان قالدرولرىنە، حرمت كورسەتماولرىنە اوبكەلدك. صبرك بتوب اچولاندىڭ آدملردن اوچكىنى آلماقچى بولدىڭ. مونا اوتكان يىل قارشىڭ، اوسمە دك.

سيني اوسمە گەچ باصولردە يەم و ماتورلىق بتدى. سينيڭ اوسمە وگنى كورولرى بلەن آدم بالالرىنىڭ توسلرى فاقچدى. شوندىق قدر حرمتك ارتا باشلادى. بر آي اچندە اوچ دورت مرتبە بەھاڭ كوتارلىدى. اوتكان يلدە سيني يوق - بار حققە ساتوب آقچەگنى اچوب بترگان آغايلىرنىڭ ايسلرىنە توشدى. سيني حرمت ايتە آلماغانغە اوكنە باشلا- ديلر. خلقنىڭ بتون راختى سينيڭ اوسووكدە ايكانن بيك آچق بلدىلر. باصولرغە چغوب قىر بانلر چالوب اللەدن سينيڭ اوسووكنى صوراي باشلاديلر. يوق سيني ھمان اوسمە دك. بر يىل اوسمە سكە فرار بېردك. خلقنىڭ سعادتە راختندە يە شسە ولرىنە نى چاقلى زور تاثيرك بار ايكانن كورسەتورگە فرار بېردك. واقعا سيني اوسمە گەچ بتون خلقنىڭ راختلرى حسرتكە آلماشندى. اوتكان يىل كفران نعمت فيلغان آغايلىر بو يىل سيني تقدير ايتە باشلاديلر. اوكندىلر. سيني اوسمە وگ بلەن يارلىلرنىڭ آقتق اتلرن ساتدورغە، بايلرنىڭ اعلان افلاس ايتولرىنە سبب بولدىڭ. پايتختلرگە چاقلى تاثير ايتدىڭ. مقصودك موفقيت بلەن تمام بولدى. اورنىڭ كىم ايكاننىڭ تەلەگانكىدن ارتق بلىگرتە آلدك!

قلب - يازووى، بارووى، بيرووى صورتندە يازالر. بو ياكلىشدر. شونك اوچون ھادى مقصودى جنابلر ينىڭ «توركى صرفى» دەغى ۸۸ نجى مادەنى سزب قويارغە كيرەك. اما بعض سوزلردە التباسدن قاچو اوچون بر ارتق «و» كيرەك بولسە بولور. مثلاً: بچار معناسندە غى بو، حبلەكار معناسندە غى قو، لواء معناسندە غى طوغە «ى» توناشقانه بوى، قوى، طوى صورتندە بولب التباس تابلادر. بودە يازودەغەنە. اگەر معناغە اعتبار فيلنسەلر اولردە دە كيرەكسز بولوب قالادر. مثلاً: جناب الله قيامت كونندە بارچە مسلمانلرنى محمد عليه السلام نىڭ طوى آستندە فلسون كىبى تركيبلردە «طوى» سوزى Свадьба معناسندە بولادر ديب كم اويلار؟ معنا بلەن آشنا كشى موندە ساتاشماسە كيرەك. خصوصاً تركيب اضافيلردە بوى، قوى كىبى سوزلرنىڭ ارتقى ياغندە اضافە علامتى بولغان «نك» تورسە اول سوز- لرنىڭ مضاف ايدكلرن بلمەي كم ساتاشور؟

ايكنچىسى) بر، جمع، نوع، نزاع، سوزلرى مضاف بولغاندە برسى، جمعسى، نوعسى، نزاعسى صورتندە يازو چيلر بار. بودە ياكلىشدر. برى، جمعى، نوعى، نزاعى صورتندە غنە يازارغە كيرەكدر. شېبە يوق سويلەگەندە «ايكىنىڭ برسى؛ اون نك برسى» ديه سويلەيلر، اما ياكلىش سويلەيلر. آلاى سويلەوا نكەم ا نكەمنىڭ گنە تلى. آي اصلاح قلب اوفونلى ياسارغە كيرەك شاعر بلبغ صادق ا فندى ديمش: قاپاندى اجتهادك بابى، هم يوز اوستينە ملت - برى تعيم رحمتدن، برى . . . . . دولتدن. حسن على .

آرش باشاغى .

موندن ايكى يىل الك سيني يەرلوب اوسدىڭ . مقصودك خلقنىڭ راختى و آلارنىڭ طنچ ھم باى طورولرى بولغاندر. لکن خلق، سينيڭ مقصودكىنى اكللى آلمادى. اول وقتدە سينيڭ خلق آراسندە قدر و اعتبارك، حرمتك بردە گنە قالماغان ايدى. سيني آلارنىڭ بو اعتبارسزلقار يەنە قارامادك. طاغيدە اوسدىڭ. انك صاپن حرمتك بتدى. سيني صانغە طقمى باشلاديلر. سيني آشاغان كشىلرگە «آلار آرش

آچلارنى قزغان. آلارنىڭ كوز يەشلىرنى توكندىروب، يوزلارنى سارغايىتوب، كوزلارنى اچكە باطوما، قارە بر اوستىنى بەشە- رەت. باصولرنى ماتورلاندر، سىنىڭ اوسو وگنى كوروب قش بويىنچە كولمەگان يوزلر كولسونلر. كوگىللىرى صغنان بىچارەلر شادلانسونلر. ماتور ياز، جاي كونلرن، سىنى كوروب شادلىق بلەن اونكارسونلر. اوس آرشقاي! اوس! بىچارەلرنى قزغان! موندن صوگ سىنى حرمت ايتەرلر. آدملىرگە كىنە صاقلاما! اوس! ..

مجيد غفورى.

بنى آدمنىڭ عمر طبيعيسى حقتىدە دخى بر فكر

۷نچى عدد «شورا» مجلەسندە، انسانلرنىڭ عمر طبيعيلرى حقتىدە، بدرالدين افندى عمرانف طرفندن بر مقاله بازلانغان ايدى. مذكور مقاله ايسە بدرالدين افندىنىڭ اوز طرفندن اولماي بلكە مشاهير علمائى توركيەدن احمد مدحت افندى حضرتلرنىڭ بر اثرندن عىناً ترجمە ايدى. بىن دە بو حقتىدە غى مقاللر اىچون «شورا» صحيفەلرنىڭ اچىق ايدىكن بلوب برنى قدر نەرسە يازارغە جرأت ايلدىم كە بو دە يالغز اوز فكرم بولماي اكثر علمائى اسلام طرفندن قبول ايدىلمش بر فكردر.

I

هر كىم گە معلوم كە، بنى بشرنىڭ حياتى اىچون لازم بولغان بر نىقدىرلى اسباب باردر. آنلر جەلەسندن برى دە محصولات و آشلىقىر. باشقىە تورلى ئەيتكاندە محصولاتدە بولغان مواد غدا ئىدەر.

دنيادە تورلى، تورلى محصولات بولغان كىبى عىن محصولاتدە هم قوہ غدا ئىدە مختلف بولادر. مثلاً: ياخشى اورندە و موافق تربىدەدە يتوشكان عىن حبوباتنىڭ، قوہ غدا ئىدە ئىسسى ناچار اورندە و تربىدەدن عارى يتوشكان حبوباتنىڭ قوہ غدا ئىدەسندن ئەللە نىچە دفعەلر قونلى ايدىكى فنا ئىدەر.

II

كرە ارض ايسە اول زماندە بوزماندە غى كىبى زراعت كە ارتق صالح توگل ايدى. چونكە اول زماندە بىر كە وشەك

يوغارىدە ايتكانچە سىن بر وقتدە تمام قدر سزلە نگان ايدىڭ! . . . ئە بو كوندە ؟ . . . بو كوندە سىنىڭ هر بر بور- نىڭك آلتون اورندە يورى باشلادى؛ سىنى آياق آستىنە قالدىرغان، سىنى توفراق اورندە يورتكان آغايلر بو كوندە سىنى تابا آلمى كوز يەشلىرنى توگەلر. سىندىن باشقىە ھە نەرسەنى اوندىلر؛ كوگىللىرىدە يالگىز سىنگە قالدىڭ. سىنىڭ بر والچىڭنى يىرگە توشىمى «ئەپكەي» دىب قدرلەپ يورنە باشلادىلر. سىنىڭ ايدىڭ قدرلى، بتون خلقىڭك ايدىڭ كىرەكلى نەرسەسى ايدىكانڭنى ھەمە خلق آكلادى. غزتە ستونلرى سىنىڭ اسمىڭ بلەن تولدى. بىغدايلارنىڭ اسملىرى نلدىن توشدى. هر بر كىشىنىڭ آغزىدە سىن گنە . . .

سىنى احترام ايتەر اوچون سىنىڭ اسمىڭ «آرش باشاغى» اسمەندە بەيرەملر ياصى باشلادىلر. ايدىڭ توبانگى اول خلقندن آلوب پايتەختلردە طورە طورغان اصل ذانلرغە چافلى سىنى حرمت ايتدىلر. آرش باشاغىنىڭ نى رەوشلى ايدىكانن مواليد ثلاثەدن نباتات قسىمىنى اوغنان چاقىدە غنە كورگان، سىنى شونىڭ آرقلى غنە طانىغان كشىلر بو كوندە سىنىڭ باشاغىنى بالذات كوردىلر. عمرندە قولىنە آرش صالامى توتماغان، سىنى تىگىسىمەگان كشىلر سىنى طوتدىلر. سىن بو كوندە ماتور قىلر قولىندە، زەنگەر چەچكە بلەن برگە بركىلىگانىڭ حالدە ساتلا باشلادىڭ. هر كەنى مفتون ايتوب اوزلرىنە معناً اسير ايتوچىلر، بر باشاغىڭنىڭ، توشىندە بولووى بلەن افتخار ايدىكان توسلى اورام بويلاپ يورى باشلادىلر. سىنى عمرندە بر مرتبە بولسون طوتماغان قوللر بو كوندە سىنى كوكرەكلرىنە فادادىلر. برىلباننى، آلماسلر بلەن بىزەنكان مېدالونلرى بلەن بر رەتدىن فويدىلر. هر بر باشاغىڭ ئەللە نىچە سوملرغە چافلى ساتلدى. سىنى ساتو بلەن ايدىڭ ماتور قىلر، ايدىڭ داھى يىكتلر افتخار ايتەلر، ايدىڭ مشهور فامىلىلەرنىڭ مزىن يورتلىرى اچىندە، كشى كوزىنە كورونە طورغان اورندە سىنى كوررگە مەكەن. دنيادە موندن ارتق احترام كورو كىلرگە گنە مىسر بولور؟ يوق ھىچ بر يوق . . .

ايدىنى آدم بالالرى سىنىڭ ايدىڭ فائىدەلى نەرسە ايدىكا- نىڭنى ارتقى بلەن بلدىلر. سىن اوسمەساڭك اوزلرىنىڭ آچ يالانچاق فالچاقلىرىنە تمام ايمان كىتردىلر. آلا ايدى نچار عادىتارندن توبە و استىغفار قىلدىلر. بو يىل سىن روسىيە خلقىنە اوزىڭنىڭ كىم ايدىكانڭنى ئانتىڭ. روسىيە خلقىنىڭ سعادت و راحتى سىنىڭ آرقا كىدە غنە ايدىكان. سىن موندن صوگ بىچارە

تربيه و تعليم

تاريخ تعليمى

اونكان زمانده بولغان انسانلارنىڭ خالدىن بحث قىلغان فن گە « تاريخ فنى » دىيولگان كىي كىرك فایسیغنه تاريخ بولسون آندىن درس بىر وگە « تاريخ تعليمى » دىلر. دىمك بىزنىڭ ابتدائى مکتىبلردە بالالارغە بىرولە طورغان تاريخ انبىا درىسارىندە تاريخ تعليمى دىبرگە يارى .

تاريخ عمومى، تاريخ خصوصى تعليمىدىن مقصود، حاضرگى جماعتىزنى، بولوب كىچكان امتنىڭ خالدىن خبردار ايتوب، آلارنىڭ ئورنىك آلورلق بىرلارى بولسە آڭا قىزدىرو، چاقىلقلرى بولسە آندىن بىزدىرو، اشلەگان اشلرىنىڭ نتيجه سنده نىگە باروب چققانلارونى كورگازوب بولغان كىي تاريخ انبىا - تاريخ مقدس تعليمىدىن مقصوددە : اخلاق حەيدەلرى و افعال حسنه لرى ايله اوزلرىن اللەغە هم خلقغە سويدىرگان انبىا (ع . م.) نىڭ نرجه حاللرون آچق ايتوب سويلەب آندە بولغان حكمتلرگە شاگردلارنىڭ التفانلرن ميل ايتدىرو اوستىنە، آنلارنىڭ علمىنە قىيام ايدىن و اوز اوزلرن بىوك كورگان نەرد و فرعون كىيلرنىڭ هلاكتىن سويلەب نوامس الھىگە قارشى كىلگاننىڭ نتيجهسى هر وقت هلاكت ايكانن آڭلاتودر.

اسلام تاريخىن اوقوب، قايسى، ملتگە بىوك خدمتى برابرندە ياخشى نامن منگوگە قالدىرغان، قايسىسى ايسە ايتورلك خدمت ايتە آلماغاندە اسمن خىر ايله ذكر ايتدىرگە موفىق بولماغان خليفەلرنىڭ تراجم احوال بلبو، بلبىرو فائىدەلى بولسە، بتون وجودلارى بلە خلقنى، اللە رضا اولغان - طوغرى يولغە كىرگىزگە اجتهاد ايتكان وشول يوللارنىڭ حق بول ايدوكىنە اللە طرفىدىن شهادت معجزەلر بىرلە كىلگان انبىا (ع . م.) نىڭ تراجم احوال بلبىرگە فائىدە نىگە اولماسون ؟ . بارى تعليم وقتدە تاريخ انبىانىڭ الوغ فن ايكانن ايسدە طوطوب شاگردلارنىڭ حاللرىنە قاراي يازلغان كىتابدىن حاللرىنە قاراي تعليم ايتلورگە تىوشلىدىر. آنرغە سايلانغان كىتابنىڭ نىندى موضوعلردىن عبارت، تعليمنىڭ روشى نىچوك بولورغە تىوشلىكى حقتە اوزغان سنە معتبر «شورا» مجلە علمىيە سنده احمدجان خلفە مصطفى

بىر حالده آننىڭ اچىدە محصولات ارضىدەنىڭ نشو و نەماسىنە زور باردم ايتە طورغان مادەلر تكمەل ايتەگەن ايدى. شونلقدىن اول بىردىن يتوشكان محصولاتدە كەوشەك و قوۋ غدا ئىيەسى ضعيف بولا طورغان ايدى و شول زماندىن بىرلى بىر همان تكمەل يولندە، كوندىن كون تىصلب ايتە، كوندىن كون آناردە محصولات اىچون ضرورى بولغان مادەلر تزايد ايتە. بىرلارنىڭ تكمەلى ايله متناسب صورتدە محصولات ارضىدەگى مواد غدا ئىيە تزايد و تكمەل ايتە. و بو فانون طبعىيەدە الى ماشاء اللە دوام ايتەچكدر.

III

بنى آدمنىڭ ۵ەر طبعىيى اوج دورگە تقسىم ايتولەدر. بلوغ دورى، تكمەل دورى، تىدى دورى. آدملارنىڭ ۵ەر طبعىيىلارى دور بلوغلارنىڭ ىدى (۷) مىلى، دور تكمەللىرىنىڭ اوج (۳) مىلىدركە بودە اھلى طرفىدىن قىبول ايتىلگان بىر قىيەدر.

دىمك، حاضرگى زماندە بنى آدم ۱۳ ياشىدە بالغ بولا ۲۵ - ۳۰ سنەدە تكمەل ايتە (اوسوب طوقتى) يوقارىغى قىيە موجدىچە حاضرگى آدملارنىڭ ۵ەر طبعىيىلارى دە ۸۰ ياخود ۹۰ آرەسى بىر مدت طوغرى كىلە. زمان حاضرده «بنى آدمنىڭ ۱۳ يلدە حد بلوغغە ۲۵ - ۳۰ يلدە حد تكمەلگە ايرىشوبىنە سبب نەرسە؟» دىبولسە، هر بىر عاقل مواد غدا ئىيەنىڭ تاثيرى دىيەچكندە شىبە بوقدر.

IV

زمان حاضرده محصولات ارضىيە بىك طوقى و آندەغى مواد غدا ئىيەدە بىك مكمەل و بو مواد غدا ئىيەنىڭ اجراى تاثيرى ايله بنى آدم حد بلوغغە تىز ايرىشە، تىز تكمەل ايتە، تىز قارنايا، تىز اولە. اول زمانلردە محصولات ارضىيە كەوشەك و آندەغى مواد غدا ئىيە آز و ضعيف بولغانلقدىن اول زمانلغى آدملارنىڭ حد بلوغغە ايرىشولرى ۱۰۰ يا كە ۱۲۰ سنەلرگە تارتىلوب ۵ەر طبعىيىلارى دە ۱۰۰۰ ياخود ۹۰۰ سنەلرچە امتداد ايتكان. بوتوق بىردە نەدە آيات قرآنىيەنى تاويل مشقتى و نە باشقە كىتب مقدسەنى تخفىفى اونلارنىڭ شأنن تىقىص كلقتى لازم كلور.

مدرسة حسينيه معلملرىدىن : صلاح الدين كىمال الدىنى . « اورنوبورغ » .

غوسپادین معناسده اولان «خوده» نی یاپونلره ایتسهك خورلانوب
تجارلری اولسه دكانلردن چغارغه یول کورساتوب بر نرسه
صانماپنچه چقاره لر .

یاپونلرده عائله طورمشی وبالا تربیه سی وبالاغه محبت
الك مترقی اولان ملتلردن ده آلددر . یاپونلر فاشنده بالاسی
اولمایان عائله الك کیم وحفیر صانالا . حتی بیش آلتی سنه
اوزغانچه بالالری اولماسه خاتونلرنی آیرو نبوش اش دبه
بله لر . یاپونلرنك بالاغه محبتاری طبیعی و عادی اش گنه
اولماغانغه بلکه دینی چهنندن سویارگه مجبور اولغانغه
بالالری اولمایان عائله ، الله فاشنده بر گناهللی اولوب عذابغه
مستحقمن دبه اعتقاد قیلغانلری کبی باشقهلرده آنلر گناهللیر
دبه یوریلر . یاپونلر ، بالا دنیاغه کیلگان کوننی زور بیرام
ایته لر . اوزلریك فرداش و تانشلری تبریک ایله کیلوب
بالاغه و آناسینه زور هدیه لر کیتولر . بیرام ایتو هدیه
قبول ایدو یدی کونگه قدرلی صورلوب یدی کون اوزغاج
بالاغه اسم ویره لر . یاپونلر ابر بالاغه بر آز تغییر ایدوب
آنالرنك اسملرنی ویره لر . نزالا اولسه بالا تربیه ایدوچی
یا که اوی فاراوچی معناسینی بلگنگان اسملر ویره لر .
یاپونلر بیگرا کده ابر بالانی سویه لر ؛ ابر بالا کیلترگان
خاتون ، ابرنك محبت ایدوینه موفق اولغان کبی باشقه عائله لر
عندنده آبروی و اعتبار نازانه یاپونلرنك هر وقت ایتوب
یورگان سوزلری . «ایر بالالر نیمه رچیلر» قایلوری ایکی
خاتون ایله ایرنی بر نقطهغه باغلاب وطنك اوسوؤینه سبب
اوله لر . یاپونلر ایر و قز بالالرنی اولسون ایکی یاشکه
قدرلی آق کبیوم کیگروب قولارینه وطن و ملته محبتنی
بلگزه تورغان لیتمه لر تاغالر .

یاپون خاتوناری نی قدرلی بای اولسه ارده بالالرنی
اوزلری ایمه لر اوزلری قاریلر ، آنالرنده سوت اولماو
یاکی سرخالوق اولسه شول وقتده غنه ایمزوچی بالا قاراوچی
آلالر . یاپون خاتونلری بالا ایله برگه یوقلیرلر ، آز وقت غنه
اولسه ده بالالرنی یالگنز قالدیریلر . بالانی بر آیه قدرلی
قولده یورتوب بر آیدن صوك «بالا اویاسی» دبه آنالغان
بر نرسه ایله آرقالرینه قویالرده بالانی شول اویاده اوزلری
ایله یورته لر . بالا یوری باشلاغان وقتدوق بالاغه تمام
حریت ویره لر ، ضررلی اشلرنی قیلودن منع ایتکانه ده سوگوب
اورشوب منع ایتیلر ، بلکه اول نرسه نك ضررینی سویلاب
ایکنچی مرتبه قیلورغه یارماغاننی بلگزه لر . بالالرنی کوبراک
وقت باغچه لرده تربیه ایدله لر . جای وقش اولسون بالالرنی

جنابلری طرفندن ، بایناق فائده لی کیگکاشلر ترجمه قیلانغان
ایدی . دخی : طورمش تارتوی سببندن دنیاغه چقان
کشیلرنك کوبره گی ابتدائی مکتبلردن تارالغانغه امور
دینه دن بولغان تاریخ انبیانی بعضی افندی لرچه «ابتدائی
مکتبلرده تاریخ مقدس اوقونو اصلا کیرکمی» دبه آلمیم .
بلکه مکتبنك صوئقی صنفارنده غنه مطلوب بولغان موضو-
علرنیغه اوقوتولسه ایدی دیم .

معلم : دولت شاه بن صفا . مراما .

یاپونلرده بالا تربیه سی

یاپونلر ، دین چهنندن مجوسی صانالسه لرده دینلی اولان
فرانسوز ، روس علی العموم خرستیان و یهودیلره نسبتاً تربیه
و اخلاق چهنندن کوب آلدله ر دیه رگه یاری . یاپونلرده
قارتلرغه اطاعت و اونلرغه تعظیم آنلره شفقت و مرحمت ایدونی
یاشلری اوزلرینه دینی چهنندن فرض دبه بلوب برنجی درجه
اخلاقدن عدایده تورغان نرسه لری ده قارتلر ایله یاغشی معا-
ماه در . حتی قارتلر فاشنده آنلردن رخصت صوراماینچه
سوز سویلامك زور ادب سزلسکدن صانالا . یاپونلرده بایلیق
فقیر چلکنك هیچ قیمتی یوق . بر یاپون ، نی قدرلی بای
اولسون مملکت ایچون فائده لی اولان علم معرفتکه مالک
اولماسه یا که بایلغندن ملتینه فائده کیترماسه یاپونلر فارشنده
بوندا ی آدملر آبرویسز ، اعتبارسز اولوب الك نچار آدملردن
صانالالر . بالعکس فقیر بر یاپون ، ملتنی سویسه قولندن
یا که لسانندن تیکرو ممکن اولغان فائده لرنی قیلسه یاپونلرنك
سویگان آدملری و بیوک اعتبار قازانغان آدملری شونلدر .
الحاصل یاپونلرنك برنجی کوز قارشولرنده توتقان نرسه لری
وطن و وطنه خدمت ایدمن آدملر .

اوغر یلیق یاپونلرده قطعاً یوق ، حتی کشی حقیقه تیو ،
اوغر لامقنك نه ایدیکنی ده بلیمار . قتل و انتحار شکللی
نرسه لرنی یاپونلره سویلارسه ك تعجب ایدوب - روسیه ده بو
اشلر بارمنی ، دیلر . مرحمت ، انسانیت و یاردم یاپونلرنك الك
برنجی صفتلردن عدایده رگه ممکن . یاردم گه محتاج اولان
ضعیف ، فقیر ، قایوملت و دیندن اولسون یاپونلریك دیگرلردن
اوزیشه اوزیشه یاردم ایتله لر . فقط یاپونلرده حبس نفس
بیک ارتق قوتلی اولغانغه کوره بیک تیز آچولانالر ، اوزلرینه
یا که وطنلرینه تیه تورغان برسوز ایشوتسه لر اول کشیدن
قاچار ، بتونلا ی جواب ده قاپتارمیلر . حتی فطایلره ایتوله تورغان

یوفلاتودن مقدم اوراملرده یورتوب یوفوغه کیتکانگه قدرلی اوی ایچنه آلوب کرملر .

آلتی یاشکه یتدکن سوکوره یاپونیهده تعلیم عمومی مجبوری اولغانغه آلتی صنفلی اولان مکتبلره ویره لر . اول مکتبلرده یازو اوقو اسبابلری هر قایوسی میقادونک اوز حسابینه آلونه . اول مکتبه اولگی سنهده بالاغه اوزن فاراو اوزن تربیه علمی اویره تله . بر سنهده صوگ یاپون لسانی، یاپون تاریخی یاپونیه ننگ جغرافیاسی اوقوتوله باشلی . مکتبلرده بو فنلر مکمل صورتده اوقوتله و بالا اون ایکی یاشدن صوگ اختیارلی، ایسته سه باشقه مکتبلره کروب اوقی . اجبار یوق . تعلیم عمومیننگ مجبوریتی ایرلرگنه مخصوص اولما ییچ قزلرغده شولایوق . فقط یاپون قزلری اون آلتی یاشلرینه قدرلی گنه اوقیار، کیاوگه بارغانغه قدرلی اوقوغانلرنی عملگه قویوب کوزدن بر کره اوزدره لر .

عنایت الله احمدی . (خاریین) .

قزلرغه مخصوص عالی مکتب «لوندن» ده

(«اقتحام» غزته سندن مکتبیس)

قزلر مکتبئی . تورک قزی . هند مسلمهلری .

مملکتیمز اولان تورکیاننگ اگ برنجی محتاج اولدیغی شی خاتونلرمز آراسینه علم و تربیه نشر ایتمک ایدیکنده هیچ بر شبهه بوق . بو کون آنالرننگ قوچاقلرنده تربیه ایدلمش بالالر کیله چک بر کونده مملکتنگ حیانتنه حکم ایده چک آدملر اوله چغندن بونلرنی تربیه قیله چق آنالرننگ کامل تربیه لی و عرفانلی اولمقلری لازمدر .

بو عصرده بالالرغه جسارت ، جدیت کبی فضیلتلر و بروب تربیه ایتمکه اولان آنالرننگ کوب یری اولان «لوندن» شهرنده قزلر ، دوقتورلق و مهندسک کبی علملرنی ایرلر ابله برلکده «دارالفنون» لرده تحصیل ایدرلر . بوندن باشقه یالکیز قزلرغنه اوقور ایچون «لوندن» ده ینه دن اوچ الوغ مکتب واردر .

بوکون دارالفنون شعباتندن اولوب ده قزلرغه مخصوص عالی مکتب اولان «بدفورد قولژ نیک» ننگ زبارتنه کیتدم . مدیره سی بزنی خوش قبول ایدوب ، مکتبننگ هر یری نی یوروب کورمکله کمزگه مساعده فیلدی . هر تورلی علملر تحصیل ایده چک اورن اولان بو عالی مکتبننگ منتظم اولمقنی کوروب حیران قالدق . بنون درس لر ، عملیاتی ایله

تجربه ایتدرلوب کوسترلور ایش .

کوندن آلتی ساعت ، درس اوستنده اولان بو قزلر ، قالان وقتلرینی کتبخانه لرده کیچرلر . کیمیا خانه ، حکمت خانه ، رادیوم هم رونکن تجربه خانه لرنده عادتلی اشچیلر مثالنده تجربه لر قیلوب شغللنورلر . مکتبه فن ، انگلیزچه درس لر ، طبقات الارض علمی ایله فلسفه گه هم ده چیت لسانلرغه مخصوص اوله رق دورت عدد الوغ کتبخانه وار . مکتب کتبخانه سنهده هر تورلی غزته و ژورناللر موجوددر . قرق عدد معلمه ، اون ایکی حرمتلو فارچق اولوب هر بری بیوک علم صاعباری ، جدی ووقارلی خاتونلردر .

مکتبه اوچ سنه دوام ایتدیکلرنده اخلاقلری گوزل و امتحانلری لازم درجهده اولور ایسه مخصوص بر مرتبه آلوب مأذون اولورلر برگنه سنه دوام ایدوچیلر ایسه معلمک شهادت نامه سی آلورلر . اولگی سنهده ایسه منطق ، فلسفه ، اصول تدریس و حفظ صحت درس لر و یرلمکده در . مکتبه خاتونلر ایچون بیلورگه تیوشلی نرسه لرگه مخصوص بر قسم وار . بونده شول درجهده فائده لی و کرکلی شیملر اوقوتورلرک بونده اوقومش قزلرننگ بالالری کامل انسان ، سلامت بدنلی و سلامت فکرلی اولوب یتشه چکلرنده حتی تردد قیلورغده اورن یوق . بونده هر شی و هر حرکت ، مخصوص بر قاعده گه قویلمشدر .

مکتب ۶ صنف اولوب اوقوچی قزلر ۳۵۰ عدددر . بتون دنیا مملکتلرندن اوقوچیلر وار ، حتی بر تورک قزی ده کوردم . مکتبننگ مدیره سی اوشبو تورک قزینی گوزل خلقلی و انصافی هم ده اجتهاد و جدیتلی اولمق ایله مدح ایدوب بونگ هر حالندن اوزیننگ هم معلمه لریننگ نمون اولدقلرینی سویلادی ، علاوه اوله رق : «اگرده تورک قزلری اوشبو روشده اولورلر ایسه بیک استعدادلی و زبراک اولورغه تیوشیلر» دیدی .

اعدادی تحصیلنی تمام ایتمش انگلیز قزلری اوشبو مکتبکه کردیکلرنده امتحان و یررگه مجبور اولدقلری حاله چیت مملکت قزلری اوشبو امتحانن عفو ایدلنورلر .

• هر صنفغه کردیکمزده مدیره ، بنی قزلرغه : «بر تورک» دیه تقدیم قیلور و «تورک» سوزینی ایشتدیکلرنده قزلرننگ احترام و تعظیم کوستردیکلری بیلنوب طورر ایدی .

مکتب صنفلرینی ، کتبخانه و تجربه اورنلرینی کوروب بتردیکه زدن صوگ مدیره اوزیننگ بولمه سینه آلوب کردی و بو حرمتلو خاتون ، تورک قومینی مدح ایدوب آنلرنی سودیکنی

و عقللری بیک کامل و عالی اییدیکی کورلوب طورر ایدی. بونلرنڭ تورکار و اسلاملرغه قارشو جدی محبت اظهار ایتمکوری شول قدر کیفه کیتدی که تعریف ایدرگه افتدارم یوق. «لوندن» دارالفنونده تحصیل اینمکده اولان بو یر فرشته لرینڭ دماغلرنده اسلام محبتی کشیدن ایشتما کچی دگل بلکه غایت قیمتلی اولان جدی صورتده قرار ایتمکدن بونلر ایله مسلمانلر، افتخار قیلسه لری یری وار.

مکتبئنڭ معلمه لری ایله ده کورشدیم و سویلاشدم، هر بری اوز مسلک لرنده متخصص و بحق عالملردر. الوغلیق، بایلیق و باشقه نرسه لری ایله دگل بلکه اوشبو روشده علم و فضل همده بو روشده همتلردن عبارتدر.

* * *

بز عثمانلی تورکلری عالیچناب بر قوم اولدیغمز حالده علم طوغر وسنده اولان اجتهادلرمنڭ حتی کوزلرگه کورلورلک اولمادیغنی انکار قیلورغه افتدارمز یوق. بز هر شینی حکومتدن کوتوب طوررغه اوگرندیکمزدن مکتب و مدرسه لرنی، علم طوغر وسنده اولان غیرت لرنی ده حکومتدن کوتوب طورمقده مز. فقط مصرفی وارداتندن کوب اولان بر حکومتدن علمنی ترقی ایتدر. مکنی کوتوب اوزمنڭ حرکتسز طورمقمز بزم ایچون گناهدر. «لوندن» ده کورمش اولدیغمز قزلر مکتبی حکومت طرفندن دگل بلکه صرف خصوصی آدملر کیسه لرنندن آچلوب دوام ایلوب طورمقده در. بایلر آچه لری ایله، عالملر علملری ایله یاردم و یروب اوشبو قدر الوغ درسغا. نهلر آسرادق لری حالده بز عثمانلی تورکلرینڭ بو کبی فدا کارلقلری هیچ کورلماز. حالبوکه فارولردن بای دولتی آدملرمز، یاخشی یورتلرده طوروب یاخشی آت آر بالرده یوروچی آدملرمز وار. بونلر قانون جهندن اولماسه ده وجدان جهندن ملت بالالرینی تربیه ایتمک حقنده معاو. نلرده اولنمق ایله بور چلولردر.

لوندن بایلری و حرمتلو عالمله لری، فقیرلرنڭ بالالرینی لوقوتنق اوز اوستلرنده ایدیکنی اقرار ایلوب، شونڭ موبنچه حرکت ایدرلر. خصوصا بای خاتونلری ملت بالالرینی تربیه ایتمک حقنده کیچه لرینی کوندلرگه فاتوب طریشوب یورلر. بوندای خاتونلرنڭ بتون راحتلری جمعیت خیریه لری، معارف جمعیتلرنده خدمت و معاونت قیلماقدن عبارتدر. عثمانلی تورکلرینڭ خاتونلرینی ده انگلیز خاتونلری کبی آدمچیلک خدمتلرنده کوررگه اشتیاقمز زوردر.

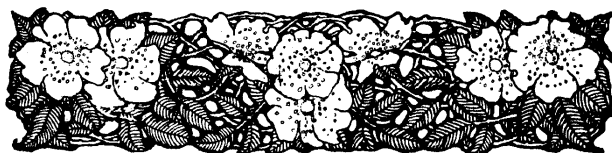
محمد سعیدی. «لوندن».

سویلادی. همده: «اگرده تورکیانی باشقه ملتلر درجه سینه بندرمک نیتکنز اولسه هر حالده انقراض اوله چغینه رضا اولماسه کز قزلرکرنی بزم انگلیزلر اصولنده تربیه ایلوب یاخشی آنالر یتشدرکوز، آنالر یتشدرکندن صولڭ، بالالر اوز اولرندن یتشورلر» دیدی. همده: «بزنگ اوشبو دارالفنون مکتبمنڭ تربیه سی شول درجه ده کاملرکه اوقومش قزلر ناموس و عفت طوغر وسنده بتون دنیاده مثال ایدلوب یورتولورلر، مکتب نظامی بوینچه هر تورلی دینلر محترم اولوب تربیه وقتنده هیچ کیمنڭ دینینه آزغنه اولسه ده اوکغایسزلق کوسترلماز» دیدی. بوکا قارشو بن: «بزم اسلام قزلری آوروپاغه سیاحت ایله آمازلر و شول جهندن بوندی مکتبلرده اوقومق آنلرغه نصیب دگلدر» دیدم. بوکا قارشو مدیره: «ایله ایسه بو کبی مکتبنی اوزکزه تاسیس ایدرکوز، بز اوشبو مکتبه معلمه لک ایتمکده اولان خاتونلرنڭ بر قدرینی سزگه بیارمز، آنالر اوشبو مکتبنڭ ایکنچسینی استانبولده یتشدرلر، مشرقنڭ گوزل و ملایم همده زیراک و مستعد قزلرینڭ اوز حاللرینه مناسب علم و کمالات صا. جملری اوامقلری مطلوبدر» دیدی.

دارالفنونده بر قاچ هندلی قزلرده وار ایهش. یوقاریده ذکر ایندیکم تورک قزی بونلرنی بنم حضورمه آلوب کیلوب کورشدردی. هندلی قزلر: «نیچون طوغانلرمز و دین قارنداشلرمز اولان تورک قزلرینی بوئده اوقورغه بیارمازسز؟ بونده هر کیمنڭ عادتی و هر کیمنڭ دینی محترمدر، بز خالص معتقد مسلمان اولدیغمز حالده هندستان قدر یردن کیلوب اوقومقده مز، مملکتمنڭ استقبالی و دینمنڭ بقاسینی تأمین ایتمک ایچون بز بونده کیلوب اوقورغه مجبور اولدق. اگرده اوزمزدن مجاهدلر، فقیه لری، فاضله و محرره هم ادیبه و حکیمه لری یتشماز ایسه بزلر آوروپالولر فکرلری آستنده مغلوب قالاچمزم. بوتقدیرده اسلاملرنڭ استقبالیلری امیدسزدر. بویرده ناموس و عفت جوهر قدر قدرلی اولدیغنی، آنالمنڭ وظیفه لری بیک الوغ و مقدس ایدیکنی، حاضرگی مدنیت خلافتنده اولان هر تورلی حرکت و طریشاق عقیم اولوب زحمتدن باشقه فائده سی کورلمیه چکنی آچیق آکلاذق، تورک قارنداشلرمزنی غایت سوهمز، آنلرنی کورمکنی اوزمزمگه فخر و شرف عد قیلهمز» دیدیلر.

اسمر چهره لی اولان بو هندلی مسله لری اوزلرینڭ ملی کیوملرنی کیونه لشر، باشقه لردن فرقسز صورتده درس لرینی اوقورلر. هر تورلی سؤالدر و یروب جوابلر آلدیم. فکر

اخبار

آلتایغہ

کیچ وقتی ، تاو اچلری ایرکن تونلی ،
 موکایوب توبہ ، سایلر نیدر دگلی
 یولدز ، آی ، کوک یوزنی یالتراتوب ،
 نور ساچا ، توسی نورلی ، یوزی موکلی .
 چیشملر یغلی کوزدن یاشی تاما ،
 اوله نلر فایغرشوب یوزن یابا ،
 بولوتلر چیلشوب یهشل کوکده ،
 تالینوب اوچوب آغہ ، فانات قاغا .
 تومانلر منہ تاوغہ ، توشہ سایغہ
 یابالار اویناب پەردہ ، ماتور آیغہ
 فایغروب یوزن چتقاچ ؛ تاو اچلری ،
 جیل ایسوب تومان قووا ، تاودن تاوغہ
 ایسہ جیل ، ایسہ کوچلی ، بولوت بوزا ،
 یولدز ، آی ، تاغی کولوب کوکده یوزہ
 باش بوگہ ایسکان چیلگہ تاو باشاری
 مایاقلر کورشورگہ ، قولن صوزا .
 جیل توفداب ، تاغی تاوولر کیساک طندی .
 موکلی آواز بتوب تاوولر نیدر دگلی
 قولینہ شەمن توتقان قازق یولدز
 اوتورغان گویا کوتہ ئلله کمنی .
 تاو باشلرن یەرگاندای ، قانی ، کوچلی
 گولداب داوول چغوب تاغی ایسدی
 آغاچ ، تاش ، تاو اچلرن یاگفرا توب ،
 شونده کوکدن کیگ چیلکەلی براو توشدی .
 فاراندی تورلی یانغہ ، تاوغہ باسوب
 . . . . .
 شول یرنی غیرتینہ مسکن ایتوب ،
 شادلانوب آلتای ایله سلاملہ شوب .
 شادلغن حال تلدن سوپلہب
 یالتراب فارشی آلتان یولدز آیدہ ،

اویانوب ، بارچہ قوشلر ، صاندوغاچلر
 چویداب ، صایراب فویدی منوب تالفہ
 تاگ آتا ، آچغوب تون ، توسن جیا
 قویاشدہ تاودن قاری ، یوزی کولہ
 طبیعت . . . . . بلہن ماقتانشا ،
 قوافلر سلام سوپلہب باشن اییہ .
 یعقوب آیمانف « اؤفا » (قزاق)

شکایت

نیگہ ازلیسگ
 یوقنی تابام دیب
 تیک باری عمرک
 کیتہ چیلگہ رەم . (جیلگہ ئەرەم)
 یوقغہ بوکرە ،
 آق یول آچام دیب
 یالغز چابقان مال
 فلا کوتەرەم
 بو یافنگ خلقی
 اوزینہ باشقہ :
 دنیا فایغوسی
 کرمی ہیچ باشقہ .
 خیر هر فایدا
 اسلام دنیا سی
 بووقغہ چغارغہ
 آطلوب بارا :
 ہندن ایرانن
 عثمان تاتارن
 چین مسلمانن
 ہمہ سن فارا -
 باشقہ بر مخلوق !
 ہیچ نی آگلامی
 دینن دنیا سن
 اویلاب فارامی :
 شوکار جانا جان
 کوزدن یاشر آغا

منسوب اولسده کوبوسی بلغار، قازان تورکلی و اهل اسلام اشاریدر. اسمی یازلمش بیلزک، مهر اورنده یورمش یوزکار، کومش زینتار و هر تورلی آچهلر، برونزا نورالار، تاقبا و کهرار، فالپاق و فالقانلر، خاسینه (خاصیت) وقابدرمالار، بوتی و آفالار، چولپی و ایزولر کبی ایسکی نرسهلر کوبدر. اگرده بو ایسکی ثرلر حقتده مکمل فهرست اولوبده اوستلرنده اولان یازولر اوشبو فهرستلرده عینا کوجرامش ایسه مذکور فهرستلر بزرگ تاریخ یازوچیلرمن ایچون معلومات منبعی اولور. بوکا دفت ایتمک لازمدر.

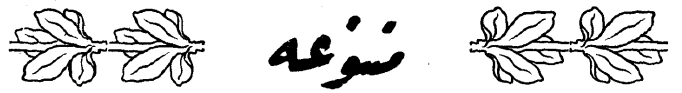
آثار عتیقه گه هوس «تاشکند» شهرنده گی تاریخی
موزه خانهنی ۱۹۱۱نچی یلده ۱۳۳۲۸ آدم زیارت ایتمشدر. دین و قومیت اعتبارنچه بولردن ۴۰۰۰ خرسنبار و روس اولوب ۹۳۲۸ی مسلمان و تورک خلقی اولمشدر. اونار یل تاشکند شهرنده طورمش روسلرنگ بیک کوبلری اوشبو موزه خانه گه بر دفعه اولسون کیلما دیگری حالدده هر بر مسلمان حتی صحرالرده بدوی قازانلرنگ تاشکند که کیلک لرنده اوشبو موزه خانه گه کروب کورمکنی اوزلرینه لازم اش بلورلر ایش.

مستشرق گیب. شرق تللرن، خصوصا اهل اسلام تلمری اولان عرب. فارس و تورک لسانلرین بلسگان آروپالولر شرق تاریخنه و شرق ادبیاتینه عاشق بولالر. بو جمله دن ۸۰ باشک و امبری ایله ۷۵ باشک رادلوف حالا صاغدرلر. بولر کبی شرق احوالی محبی بولغان فاضللرنگ برسی انگلترده «گیب» ایدی. گیب ۱۹۰۴نچی سنه ننگ ۲نچی نو یابرنده وفات ایتدی. هر سنه «لوندن» ده مسلمان لرغه خاص نلده اوچ زور کتاب باصدروب ارباینه بوش نارانو ایچون بوز مگ صوم قدر وقف فالدردی. وقفنی اجرا ایچون یدی وصی تعیین قیلدی. ۱۹۰۵نچی سنه دن بیرلی مذکور وصیت بوینچه نشر قیلنغان کتابلر اوشبولردر:

- (۱) «بابر نامه». تورکی.
- (۲) «تاریخ طبرستان» لابن اسفندیار، فارسی.
- (۳) «تاریخ خزرچی» یمن تاریخندن، عربی، ۳جلد.
- (۴) «تاریخ بنی امیه» عربی.
- (۵) «سیاحتنامه ابن جبیر» عربی.
- (۶) «ارشاد الغریب» للحموی، عربی.
- (۷) «تجارب الامم» لابن مسکویه، عربی.

م-است بیچاره
قالمی یوغالا؛
دنیا من فقیر
قولدا یوق هنر
باشقه لر اوچا
بزده - نا نا نا!
ایسکی یوروشنگ
آراسی یراق!
بیس بزرگه قالا
دنیا دان فراق.

فراقی

مسامانلر مطبوعاتینک ۴۰۰نچی سنه سی. اوشبو ۱۹۱۲نچی میلادیده اوز حرفلری ایله کتاب و رساللر یاصیلا باشلا دیغینه دورتیوز سنه تمام اولدیغندن ارمن خلقلری ملی بر بایرام یاصامق نیتنده لردر. عربی حرف استعمال ایتمکده اولان مسلمانلرنگ مطبوعاتلرینده اوشبو سنه ده دورتیوز ییل طولادر. زیرا عربی حرفلر ۱۹۱۲نچی سنه ده باصمه چیلق غه تطبیق قیلندی و برنچی دفعه اوله رق ۱۵۱۴ده «وندیک» شهرنده عرب حرفلری، ایله «ادعیه سبعه» اسمنده بر رساله طبع اولدی. اوشبونک ایچون احتمال که مسامانلرده اوشبو سنه ده مطبوعاتلرینک دورتیوز سنه ک بایرامنی یاصالر. لکن ارمن حرفلرینی مطبوعات غه تطبیق ایتمک شرافتی ارمنلرنگ اوزلرینه عائد اولمادیگی کبی عربی حرفلرنگ هم طبع غه تطبیق ایدلمکی شرافتی ده مسلمان لرنگ اوزلرینه عائد دگلدر. زیرا هر ایسکی الفبانی باصمه چیلق غه تطبیق قیلوچی کیمسه خرسنبارلرنگ دین باشقلری اولان پاپا یولیوس اولمشدر. استانبول تورکلی و عموما مسلمانلر بو اش گه دین اسندن فارشو طورمشلر حتی استانبولده انک ایلیک آچلمش مطبعده اش اشلرگه موفق اولمامش بلکه دین اسمی ایله یابدرله شد.

قازان شهرنده آثار قدیمه و یستافقه سی. اوشبو یل ۱نچی آپریلده قازان شهرنده دارالفنون (اونیورسیت) ده آثار قدیمه و یستافقه سی آچلمشدر. بونده قازان، بلغار و بولهر شهرلری اطرافلرندن حیوانلر ایسکی اثرلر کوسترلدر. بو ایسکی اثرلرنگ بر مقداری چواش و فینارگه

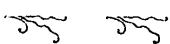
یوزگہ بر. یعنی ۱۰۰ بالا توشورلگانده بر آنا اوله. بو حسابقه قاراغانده بالا توشورودن ئولوچیلک، بالا طودرودن ئولوچیلک که قاراغانده برگه اون ئلش ارتق بولادر. بالا توشوروچی خاتونلرنک حسابی شویله کورونه: بالا توشور وچیلرنک یوزدن آلتەشی ایر خاتونی ویورت آنالری، یوزدن ۱۵ ی آصراو و خدمتچی خاتونلر، یوزدن ۱۳ ی اوزی خدمت ایتوب یاشی تورغان اوقومشلی خاتونلر، باری یوزدن دورتی گنه اشچی خاتونلری. بالا توشور و زاقون قارشنده اوچ تورلی قارالا: (۱) آنانک جانینه قورقچلی بولدفن توشور و (دوقتورلر قراری ایله)، ونارغه جزا بیرلمی، (۲) خانون اوز بلدکی ایله توشوره لکن موکاسب ایتوب بالا: آناسینک دیوانهلق، توزهلمه سلیک سیفیلس، چاخوتقه یا غیر آورولرغه متبلا اولدقن کورساته. هم شولار اثبات ایتوله. بووقته بالانک عمرگه سلامت بولمه یه چقی احتمالی معلوم بولدیغندن آنا جزادن قوتلدروله. (۳) نچی) موندن قالغانلر، نظام قاشنده عیبلی سانالوب بالا توشور و ایچون آناغه و سببچی که جزا تعیین ایتوله در.

یاپونیا و زلزله. دنیاده بیر تتره و (ک کوب بولغان مملکت یاپونیادر. لکن کوبسنجه زلزله لری کوچلی بولمی. زیانسز اوتە. صوگفی ۷ یل اچنده بو مملکتده ۸۳۳۱ مرتبه زلزله بولغان، دیمک هر کونگه ۳ مرتبه توشه.

نمونه ادبی

بو، طبیعتدن قویلمش ملت اسلامده خیر ایشه اقدام ایدن اشخاصه ذلت ویردیلر گاه دانوسبازلق ایدوب اوز ایولرینی یخدیلر خیلی مکتبلر قاپانماقلقده غیرت ویردیلر گاه غازیت کاه ژورنالی باغلانمقه سعی ایتدیلر گاه ترقی جولری تکفیره همت ویردیلر حق دانشسه هانسی آدم بیلدیلر قانین حلال اولدیروب بعضینی، بعضینه اذیت ویردیلر آخیرینه بی نوا حاجینی رسوا ایلیوب حبسده یاتق کیمی بر حق زحمت ویردیلر خیر برایش گوزلامک بو قومدن ممکن دگل خیری شر هم شری خیر ایتمکده عادت ویردیلر

علی شوقی «صدا».

- (۸) «میر زبان نامه» فارسی.
 (۹) «مذهب عربی» للفیلسوف رضا. نورکی.
 ۱۰ «المعجم فی اشعار العجم» لشمس الفیض. عربی.
 (۱۱) «چهار مقاله» لنظام السمرقندی. فارسی.
 (۱۲) «مقدمه تاریخ فضل الله رشیدالدین» فارسی.
 (۱۳) «دیوان حسن بن ثابت» اشعار.
 (۱۴) «تاریخ گزیده» لحمدالله المصطفی.
 (۱۵) «کشف المحجوب» لعلی بن عثمان. تصوفدن.
 (۱۶) «تاریخ مبارک غزانی» لفضل الله رشید الدین. فارسی. ۶۱۷ صحیفه لی.

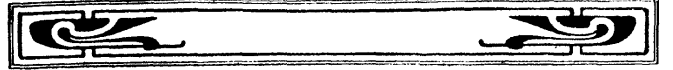
بو کتابلر قرانده مستشرق فاضل کاتانی جنابلرینه ودارالفنونگه بوش کیله در.

تابوشماق ایچون. روسجه «اوچینیک» (شاگرد) اسمنده گی ژورنال ۱۲ تابوشماق نی تابوچیغه مکافات اولارق تری آت بیره چکن اعلان ایتە. تابوشماق لرنک اوچیسى ایندی اعلان ایتولگان: (۱) شول نی نرسه - بز آنی بار چاغنده صافلامیمز، بوغالتقاچ جلیهز؟ (۲) آلدنده غن کورگان شیکلی همه یاقده غنده کوروچی کم؟ (۳) شول نی نرسه - باش آیاق ایله ندرسه ک زورایا؟

بو ژورنال اداره سی کیله چکده، تابوشماق لر ایچون آبرو پلان، آقتموبیلر بیررگه وعده قیلادر.

زور آثار نفیسه جمعیتی. - حاضر «پاریژ» ده تارالغان خبرگه کوره: آمریکا میلیار دیرلری بیک زور، لکن یاشون بر «آثار نفیسه» جمعیتی آچقانلر. بونلر بر موزه خانه آچوب بتون دنیاده غی نفیس اثرلرنی شونده جیارغه تلیر ایکن. شونک ایچون هیچ بر آفچه و غیرت قزغانمچه آوروپا موزیلرنده و خصوصی آدملرنده گی قیمتلی و نادر نفیس اثرلرنی نیندی گنه بول بلن بولسه ده آمریقاغه کیترتورگه قرار بیرگانلر. جمعیتنک توب صوماسی گویا ۸۰۰ میلیون سومدر. پاریژ موزه سندن یوغالغان «جیوقوندو» ده شول جمعیت ایچون اورلانغانلق ظن ایتله در.

بالا توشور و صوگفی زمانده خاتونلر آراسنده بالا توشور و عادتنی بیک کوبایه باشلاغان. دیکابر ایچنده پتر-بورغده بولغان آقوشیر دوقتورلر اسپزدنده بو حقه اوزون مذا کره لر بولدی. بالا توشورونک ضررلی ایدیکی، حسابلردن معلوم بولدی. مثلا عادتده طبیعی رهوشده طودرغان آنالرنک بالادن ئولولری مکگه بر واقع بولا ایکن. یعنی مک بالا توغانده بر آنا ئوله کیله. اما بالا توشور و سببلی ئولوچیلر

حکایه‌لر:

قارت یالچی (*).

II

بولغان، دی، قارت بلان قارچق .
 آنلر برسی ۱۴ ده برسی ۲۰ ده چاقده فاشوب، بوتون
 عمرلرن برگه، گل بر نوسلی، گل طنغنه اوتکه رگانلر .
 اویلری زور، بای و نوزوک بولغان اولانک ایڭ
 قریمنده، باشقه شهب و قوتلی یورطلر طرفندن اوز آرلرندن
 جبرلهب قصرقلاب چیتکه چغاروب تاشلانغان کبی، یالغزی
 غنه طور بولغان. اول اوی کچک، قارصاق بولوب، اوزی
 بیر آستنده، تیک قییغی غنه اوستکه چقغان بولغان. گویا،
 چیتدن قاراغانده، یوغاریغه چغوب، باشقه اویلر ایله تیگز
 طورغه قورقوب، توبه‌نگه بیرگه سگگان کبی کورنگان .
 شول اویده قارت بلان قارچق اوزاق یه‌شه گانلر . البته،
 بای بولماغانلر، آنی اویلامانلرده: نه‌گری نی بیرسه،
 شوکا قناعت بولوب، عبادتلرن اوتب طورغانلر. قارت
 جهی کونی بالق طوتوب، قش کونی اورماندن اوزی آلوب
 کیلگان چوکه دن چابانا طوغوب، آرقان ایشوب، ناماق
 طویدرغان. قارچق جون ارله‌گان. بای خدمتلرینه بولشلق
 ایتوب یوروگان .

اول بوتون اولده جون فانو، جون ارله‌وده برنچی
 هم خیانتسز سانالوب، آکا هر کم تلهب اش بیرگان .
 آیلر، یلر طنغنه کیچکانلر .

آنلرنک بر نیچه بالالری بولسه‌ده، باشقه‌لری اولب،
 نیک بر قزلری اوسکان . آنی کییه‌وگه بیروب، اورناشدر-
 غانلر ایکان، ایکی یلدن سوک اول اولب، آنک ضیاغل
 اتلی بر اوغلی قالغان. ایری، یوواش، جونسز نهرسه
 ایکان. خاتونی اولگیاچ، دنیاسن تاشلاب، ئەلل قایا چغوب
 کپتکان‌ده، اوغلی، ضیاغل، قارت بلان قارچقه قالغان .
 آنلر بونی، اوز بالالردن آرتق کوروب، بار کوچاری
 ایله تربیله‌گانلر .

ضیاغل سیگز به‌شکه جیتکان‌ده باباسی وفات بولوب،
 قارچق بوتونلهی آور حالگه قالغان. آکا طورمش بیک

(* یاشی ۵۵ نچی عددده .

قیینلانغان . شولای بولسه‌ده، اول، ایله چپق اولمی،
 خدای جون بیرر ئەلی دیب، یانینه اویده‌شکه بر قارچق
 کرتکان‌ده طور باشلاغان: آنک ایری بلن قزینک آفتق
 مینوتلرینه عائد خاطرهلری صافلانغان بو اویدن چغاسی
 کیلمه‌گان . آنک کونی تونگه اوخشاب، عمری گل بر
 ازدن، مه‌گگی بر نوسلی طنغنه آقغان . ایرندن بر کچکنه‌گنه
 آت صمان نهرسه قالغان ایکان، آنی قارچق صاندرغان‌ده
 آقچه‌سن ایرن بیرلرگه طوتقان، فالغانینه بر باشماق
 آلوب، فدیسه‌ینه بیرگان . باشقه ماللری بولماغان، تیک
 موینیه کیلک تاسما نافغان زور برکه‌جه‌لری بلن پیچ‌باشندن
 توشمی، گل یوقلاب یانا طورغان بر قارت ماچیسسی به‌لا ایکان .
 ایرندن سوک قارچقنک حیاتنده بوتونلهی یاکا بر اش
 آرتقان . شویله، اول بایلرندن میرعلیم زور بر اش
 حقنده حکمگه ئەگوب، «شوندن فوتلسهم، بدری قارچقه
 اوزی اولگانچی، هر یل یارتی دیسه‌تینه تاری چه‌چوب
 بیررمن» دیب نذر ئەیتکان ایکان . قارچق بختینه فارشی،
 میرعلیم، اشندن فوتلوب، کیرته بوینده‌غی بر بیرگه هر
 یل یارتی دیسه‌تینه قارچقه تاری چه‌چوب بیره باشلاغان .
 شولای ایتوب آنک حیاتنده یاکا بر اش ظاهر بولغان .

قارچقنک قشی اولگی کبی اورچق بییتوب اوتسه‌ده،
 جهینک کوبی شول تاری‌غه بیرله باشلاغان . اول آنی آتنا
 صاین دیبرلک، اوسه‌می ایکان دیب، باروب قاری؛ اوستینه
 اوطروب خدایدن یاگھر تلی، برکتلی ایگن صوری ایکان:
 بر آزدن آنی اوطی باشلاب، باشانلانا باشلاغاچ،
 مال کره‌سون دیب، کونینه ئەلله نیچه اوری، قورقیقلر
 قویا ایکان .

لسکن قارچق دنیاسی به‌نگنه قناعتلانماغان: اولوون،
 آخرت‌ده اویلاب، آنی بیک حاضرلانووب، کوتکان. اوزینک
 عمل و عبادتی اوستینه، اولم حاضرلیگنی ده جیتشدروب،
 اوزی اوچون کفنلگن آلوب قویوب، که‌جه‌سن فدیسه‌ینه
 بیررگه، اوزینه صدقه‌غه کیلگان قارا ناوقنی گور صدقه‌سی
 قیلورغه، به‌یره‌ملرده‌گنه کییه طورغان نگی آفلی کولمه‌گن
 اوزن جوغان، کفنله‌گان آدمگه بیررگه دیب، بیلگپلهب
 بترگان . بولر اوستینه «قبر چه‌چهلگی» اوچون دیب،
 اوزینک ایڭ یراق بیرینه یه‌شروب، ئەلله نیچه فات
 چوپره‌کلر اچینه اوراب، بر آز آقچه‌ده صافلی، آقچه اوله
 باشلاسه‌ده، دنیا کیره‌گی اوچون بو آقچه‌غه طونتورغه
 رضا بولمی ایکان .

آنڭ بلەن اېكەو بىرگە قونارغە طوغرى كېلىگان قارت يالچى مونا شول ضياغل ابدى .

III

اورنا بويلى، اورنا گەودەلى، آور، صالحاق يو - روشلى، آز سوزلى هم يوواشلىقى، طوغرىلىقى يوزىنە چغوب طورغان بو قارتنى مېن بالا چاغمدن اوق بلە ايدم. اول مېنم آگمە مەگگىلك يالچى هم اوزى تلمەسە ويا - راتماسەدە كشى ئەيتگانگە قوللرچە اطاعت ايتوچى بولوب اورناشقان. مېن آنى عمرگە بر قىياقتە. جەين، قشنى مسكېن بورك كىيوب، آق چىكمەن اوستىدىن نچكە بېلبەو بەيلەب، آياغە خاتونلر چاباناسى كىيوب يورودن عبارت بولغان بر كىيىم دە وىر حالده توسلى طويما ايدم .

گويا، اول آنادىن نىچك، نى روحە، نى حالده طوغان دە هيچ بر اوزگەرشىسز قېرگە باراچق شىكللى طويلا ايدى .

خلق سوزىنە قاراغاندە، اول هيچ بر نرسە و هيچ بر شەبلك بلەن دە ممتاز توگل، اول بر طوغرى دەدە باطروب، جيمىروب اشلى آلماي؛ اول يوواش، اول مطيع؛ اول كوتەرلوب اوصال سوز ئەيتىمى، قارشى بلماي؛ شولر ايلە برابر آنڭ آرتق قارلقى؛ حتى جونلەب بىسم اللە دە ئەيتە بلمەون، بىلنە ايكى عىدىن باشقە هيچ بر سجدە گە ياتماون دە سويابىلر ابدى .

مېن آنڭ بلەن عمرمدە قارا فارشى كىلوب، سوز آلشقا، بىر مېنوط بىرگە بولغانم يوق، تىك يىراقتىن، چىتىدىن آنڭ توبەن قاراغان يوزىدىن، بىتنە چغقان طوپاساق وپراسطو يانغىدىن متأثر بولوب، يورى ايدم .

خىر، بر وقت ياقىدىن اوق اوچراشقانمىز ايكان. شويە: جەيگى طن، جلى، آبا، لىكن بىك قارانغى تونلردىن بىرنە يالغىز غنە آندىن قايتوب كىلە ايدم. تىرە ياقىدە بىر دە تاوش، طن يوق، اطرافنى اولم كىي سكونت قابلاغان ايدى . شول وقت قارشىمە آربا كىلوب چقىدى؛ اول بىك جاي، بىك آقرن بارا؛ آنتڭ بىك يالقاوغەنە آتلاوى اوڭقاينە، كەدر آرباغە قىرن يانتوب؛ بىك آفرىغەنە، بىك صوزوب، بىك تىرەن تاثر وموڭ طولى بر تاوش ايلە «زىلە ياك» كويلەب بارا ايدى. جىرى ئەلى دە ايسەدە :

چىرەنچە ككەي آنتڭ آي ياللردن
قېلەلردن ايسكان جىل تاراي ،

قارچق آورمى، حالسىز لىك نوب دە ياتىمى، شولاي دە، اولمڭ هر بر مېنوطە آنى آلاواختماينە نىق ايمان ايتدىگىدىن، اعتقادى بوينچە بو حاضرلىك رگە تىيشسىنە بولغان .

آنڭ قىزىڭ اوغلى، ضياغل، باباسى اولگاچ، ئەبىسى ياندىدە ايكى يل طورغاندە، اون يەشىنە جىتكاچ، بر جەينى اولمڭ دولتلى آدملىرىدىن اولان بايمەتقە طوماغە يورى باشلاغان. شوندىن آنلر، يوواش هم عقللى مالايىنى بارا - توب، اوزلر يەنە يىلاب ياللى باشلاغانلر .

اول بايمەت دە بر رەتدىن اونىش بىل يالچى بولوب طوروب، يەشى يكرمى بىشكە چىتكەندە، اولمڭ معتبرلىرىدىن بولغان شامەردانگە ياللانغان .

حاضرگە چە هيچ بر چقىمى، شولردە خدمت ايتوب كىلگان .

قارت باي - شامەردان بىك ياخشى، بىك عقللى كشى بولغان. ضياغلنى دە بىك ياران ايكان. درست، قاي بر وقت، قىزوب كىتوب، نى اوچراسە شونڭ بلەن، بىرتىندىر - گانچى، قىناب تاشلى ايكان. لىكن بو وقتلى بر اش بولوب، باي، آچو صاقلامى، حاضر كىفى كىلوب، بولر بلەن كولوب سوبىلەشەدە باشلى ايكان. قارت باي موڭ ياخشى اوق يوماردلىق دە كورسەتە بولغان. هر بل، بىك زور تويە توب، عىشردىن بر آربا آرش دە بىرە، اوزىڭ ايسكى كىيىملرن دە موڭا ھىدە قىلغالى ايكان .

حتى، بو قارتايوب، قوتى آزايا باشلاغاچ، مونى يورط، ايكىن اشىدىن آزاد قىلوب، تىك اومارنا قاراويلنە غنە قويا - غەدە اويلاغان. لىكن اجل آنڭ بو تلمەگىنە فارشى كىلوب، قارت باي اولب كىتكەندە، آنڭ بوتون بايلقى، مالى، يورط بىرى بلەن بىرگە ضياغل دە باينڭ بىردىن بر اوغلى بولغان «شاهى» نڭ قول آستىنە كىرگان .

بوندىن صوڭ ضياغل نڭ طورەشى بر آز اوزگەروب، آور كونلر كىلە باشلاغان .

قارت باي، ضياغلنى مەكەن قىرچىكل اشلىرگە گنە قوشوب، كوب وقت «ئەي، سىن، ضياغل، ئەي يەشەدەش» دىب اندەشە ايكان. يەش باي، شاهى، آلاي بولماغان؛ اول ھوالىراق دە، ارىرەك دە بولوب، مونڭ قارىلغىنى احترام ايتىمى، نى طوغرى كىلدى شوڭا قوشوب، حتى بو كونگى كىي پىچراق وياڭغىرلى كونلردە يالغىزىن ايكى ات بلەن يىراق بىرگە كولنە گەدە بىبەرە باشلاغان .

نايىق تاودىن آنلرمىز مندرە آلمان سبىلى، يالاندىدە

ایتدم. منجم دگلم، لیکن هیئت علمیه، اللهنك عالمربینه، طبیعت حادثه‌لرینه رغبت غایت بیوکدر. درست، خسوف کسوف حادثه‌لری عادی حادثه‌لردن، او قدر نادر الوقوع حادثه‌لردن دگلدن. هیئت کتابلرینك بیانلرینه کوره هر ۱۸-۱۹ سنه (۲۹) دفعه خسوف، (۴۱) دفعه کسوف واقع اولور. لیکن کسوفك اکثری بر یوزینك اکثرنده کورنمز، اما خسوفك اکثری مشاهده فیلنور.

لیکن کلی کسوف هم حلقه شکلنده کورنور کسوف - طبیعت ده وقوعی نادر غریب هم جالب حادثه‌لردنر. هیئت اربابی اویله حادثه‌لردن غایت مهم فائده‌لر استخراج ایدرلر. قویاشك احوال طبیعیه‌سی، قمرك احوال ریاضیه‌سی اویله حادثه دقیقه‌لرنده تعیین فیلنور.

قمرك جسمانی، فطر محسوسی شو کونه قدر قطعی صورتده تعیین فیلنه مامش. نجومی حسابلرده همان بر قدر تفاوت واقع اولور. قمرك ظاهری فطرینی ریاضی صورتده علی القطع تعیین ایتمك مسئله‌سی شو کونگی منجملر نظرنده غایت مهم غایت مطلوب بر مسئله‌در. کلی کسوف دقیقه‌لری، حلقه شکلنده اولور کسوف ثانیه‌لری، قمرك قطرینی حساب ایچون ك بيوك فرصت کبی حساب فیلنور.

بوگنا کوره، پیتر بورغ رصدی آپریل ۴ده واقع اولاجق کسوفی تماشا ایچون بایتاق یئرله هیئت علمیه کوندوردی. حتی پورتوغالیه ممالکتنه بحر آطالاسی ساحلنه ایکی منجمی کوندورب قویمش ایدی. زیرا اوراده آپریل ۴ کسوفی کلی اولاجق ایدی.

آپریل ۴ کلدی. او کون چهارشنبه کونی پیتر بورغده کوك یوزی آچیق ایدی، هوا غایت صاف غایت گوزل ایدی. صباح ساعت ۸ده خانه‌دن چیقدم وارشاوسکی وافزاله یونفلم. وافزال تمامیله بوش ایدی ۸ ساعت ۵۰ دقیقه‌ده مخصوص «سره‌بره‌نکه» صطانسیه‌سنه کیده چک پویزدواغونلردن برینه بندم بنم واغونده ایکی اوچ روس مادامی وار ایدی. اللرنده بینوکل هم یاشیل قارا پیاله‌لر، مطالعه ایچون کتابار وار ایدی. دیگر واغونلرده ستوده‌نتلر کاده‌تلردن عبارت نه‌کس قورسانت طلبه‌لرده وار ایدی.

تعیین فیلنمش دقیقه‌ده پویزد حرکت ایتدی. پتر بورغك جنوب طرفنه یونه‌لک. اوچ ساعت امتدادنده سره‌بره‌نکه صطانسیه‌سینه ایرشدک. پتر بورغدن کلهش اطرافدن طوپلا-نش تماشاچیلر ایله صطانسیه طولو ایدی. بزم پویزدمزده کلمش جماعتك همه‌سی ایتدی. بیوک غلبه‌لک ایچنده

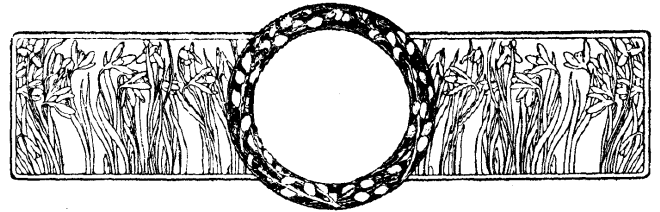
اوز بختکهلرک آی بولماغاچ... زیله‌یلوک...
بايغه خدمت ایتوب، کم یارای...

طن تون وتیره یافنك اولم کبی سکونتی ایچندن بیک آقرن ویک موکلانوب کیلنگان بو ناوشقه مین قاتا قالدیم. ده‌شمکچی، بابای ایلله سوز باشلامچی‌ده بولغان ایدم، بلهیم باطرلغم جیتمه‌دی، بلهیم آنك بو، آدمك روحن نه‌لله نیندی اور نأثر ایلله طوترا طورغان، جرن، موکن بوله‌سم کیلمه‌دی - نی‌ده بولسه، بولدی، قارت اوز یولینه، مین اوز بولمه کیتدم، اوچراشدق، لیکن سویله‌شه‌دک. مونا بو - شول صیاغل قارت ایدی.

شول مینوتدن باشلاب، مینم قارتقه قاراشم اوزگه‌ردی، اول مینم خیالنده ایکنچی بر اورن طوتوب، نیچک‌ده آنارده بر نه‌رسه باردرد کبی، اول التفاتسز اوتهرگه یارامی‌در شیکلی طویلا باشلادی.

(آخری وار).

عالمجان ابراهیمیف.

و خسوف القمر و جمع الشمس والقمر

نجوم تقویملرینك حسابلرینه کوره، ۱۹۱۲ سنه آپریل ۴ده قویاشك کسوفی ثانیه‌لری معلوم ایدی. مارت اخیرلرنده پیتر بورغ جریده‌لری کله‌چک کسوفك نره‌ده نصل اولاجقنه دائر معلومات یازدیلار، تفصیلات ویردیلر. حلقه شکلنده اولاجق کسوفك منطقه‌سی ده تعیین فیلندی. پیتر بورغده تماشا فیلنه‌چق کسوف حلقه شکلنده اولاجق دگل ایدی. بن عمر ده حلقه شکلنده کسوفی کورمش دگلم. اویله بر کسوفك تماشا‌سنه بن‌ده رغبت ایتدم درست، علم هندسه دائره‌لرنده، نجومك دقیق مسئله‌لرنده هر فکر جولان ایدمه‌ز ایسه‌ده، اللهك قدرت الهیه‌سیله رسم فیلنمش سما دائره‌لرنده، طبیعت حادثه‌لرنده هر فکر جولان ایدر، هر کوز اوزینه کوره کورر، نظر ایدر، لذت آلور، یاخود عبرت بولور. پیتر بورغدن یوز ایللی چاقرم مسافنده «سره‌بره‌نکه» صطانسیه‌سنه آپریل ۴ده، صباح ساعت ۹ده حرکت ایتدک پویزد ایچون بر هفته مقدم بیلت آلوب قویدم. کسوفك همه دقیقه‌لرینی کورمک ایچون لازم اولاجق اسبابی‌ده حاضر

گوزل ايدى. توگهرك طبق شكلنده قوباش كوربورم . قوباشنىڭ نورىدىن حرارتىدىن كوزم اچون بر زحمت ، بر ضرر يوق كىمى ، غايت راحت قوباشى تماشاشا ايدبورم . بر ساعت ۳۳ دقيقه اولدى . آستده اوڭ طرف ده قوباشده قارلق كورندى ، منجملر معرفتيله تعيين قىلنمش دقيقهده بر ثانيه بر ثالثهده تاخير قىلمايوب ، قهر ايرىدى! بر يوزىنىڭ پوزىدلىرى بر قاچ دقيقهله بر قاچ ساعتلر تاخير ايدىلر . لىكن كوك يوزىنىڭ پوزىدارنده هيچ بر وقت بر ثانيهلكده بر ثالثهلكده تاخير بولنمايور!

انسان بويىله ساعتلرده اهل هيئىنىڭ او قدر دقيق حسابلارنى بىر يىنه هم نىعجب ايدىر هم تحسین ايدىر . ارلدن تاشو ساعته قدر بر ثانيهلك خلل كورمىمش غايت منتظم حرىكتلىرى تقدىر ايتىمش حكمت الهىه عظمتى عزتى قىلارسنده انساننىڭ عقلى مؤيد صورتده سجدى ايدىر ، بر يوزنده اسلام مسجدلرنده مليون مليون مؤمنلر عزت الهىه مجرايلرنده ، حكمت الهىه يىنه ثنا اوقومق وظيفهسىيله صلات كسوفى ادا ايدىر .

كسوف باشلاندى ساعتىڭ دقيقهلىق اوغى كىمى ، آي همان حرىكت ايدوب قوباش يوزىنى همان ستر ايدبور . توگهرك قوباش اسكى آي شكلنده كلىدى ، بىوك اوراق صورتده كرىدى ، كوچك بر دائره ايله قاپلانوب فالنشى بر دائره حالنده كلىدى ؛ عاقبت :

۲ ساعت ۴۷ دقيقهده قوباشده حلقه شكللى غايت عجب طرزده ظاهر اولدى . اورتاسى قاره ، اطرافى اوت شكللى كوك يوزنده اون بىش يكرمى ثانيه قدر مدت قالىدى . او دقيقهده قهرىڭ حرىكتى هواده حرىكت ايدىر بولوط حرىكتى كىمى محسوس ايدى .

حلقه شكللى ، مدنىڭ قىصهلىغى ، قهرىڭ او قدر نيز حرىكتى بىنم قىلمى غايت فوتلى طرزده تاثير ايتدىلر . او دقيقهده قىلمى خاطر مه « و خسوف القمر وجه الشمس والقمر » آيت كرىمىسى خطور ايتدى .

كوك يوزنده ظاهر اولمش شو آيت طبيعىيى - قران كرىمده اينمش او آيت كرىمىيىه تفسىر كىمى تلقى ايتدىم . قىلمىده غايت بىوك مەمنونىت حاصل اولدى .

كوك يوزنده ظاهر اولمش شو آيت طبيعىيى ، ديدىم ، آيت قرانىيىه تفسىر ايدىر ، يا خود ، آيت قرانىيىه شو آيت طبيعىيى ترجه سىدىر .

شمس ايله قهر بر نقطهده مجتمع اولدى . آي قوباشى خسوف ايتدى ، يعنى بزم كوزمزدن غائب ايتدى .

صطانسىيىه زاللرىنه كرىك . برىچى فلاص بوفهتى بر مسلماننىڭ اللده ايمىش . بر قاچ دقيقه قىلمى صوڭىنده زاللدىن چىقق . صطانسىيىه ياننده بىوك هم آچىق ميدانده ئهكس كورسىيىه هيئىتلىرى بولوك بولوك اولوب اورونلاشمىدىر . ادوات رىدىلەرىنى تىرتىب ايتىمشلر . شو غلبهلىكىده بر آتماشاشا ايتىمده ، صطانسىيىهده اوچ دورت چاقىرم اوزاقلىقده اوفاق تپهچك طرفنه حرىكت ايتدىم . زىرا پىتر بورغ رىدىنىڭ رىئىسى پروفىسور و پىترام جىنابلىرىنىڭ رىاستى نىختىنده بر كون مقدم بورايىه كالمىش هيئت علمىيىه او اوفاق تپهچك اوزرىنه قىلمىش ايتىمىش ايدى .

يول - آياق طوتماز قدر چامورلى ايدى . زحمتله مشقتله ايسىده ، پىتر بورغ رىدى قىلمىش مەركىزە ايرىشدىم .

هيئت علمىيىه آلتنى يىدى منجىدىن ، ايكى اوچ گوزل روس مادمىن مؤلف ايدى . كوك يوزى خاطرمدىن چىققى . منجىلەرڭ منجىلەرڭ حاللىرىنه ، ادوات رىدىلەرىنه كوزم دقتىم محصور قالىدى .

بر اورايىه ، بر بورايىه كىدوب ، رىدى آلتنىيىنى تماشاشا ايتدىم ؛ هيئت اعضالىرىنىڭ حاضرلىكارىيىنه ، رىدى آلتنىيىنىڭ شىكللىرىنه مەقتون اولدىم . نهايتى يوق ابىعادىڭ كى خى سىر لىرىنى كىشى اچون استىعمال قىلنور رىدى آلتنىيىنىڭ شىكللىرى بىنم كوكلىمى آلدى .

اويله دقيقهلرده دىگر انسانلەرڭ كوكلىرىيىنه باسكە شادانلىق كلور ، لىكن بىنم كوكلىمده او ساعتده غايت بىوك انكسار حاصل اولدى . زىرا دىگر ماتلەرڭ حاللىرىيىنه قىياس ايتىمەدكچى ، انسان اوزىنىڭ حاللىدىن غفلت ايدىر ، ناچار حاللىرىيىنه قىيانت ايدىر ، بىلكە اوزىنىڭ حاللىيىه مەغرور اولور ، افتخار ايدىر . فقط اوزىنىڭ حاللىرىيىنى دىگر ملتنىڭ ترقىياتىيىله قىياس ايدىر ايسىه ، كوزى آچىق انسان اوزىنىڭ حاللىيىه افتخار ايدىمەز ، بىلكە غايت بىوك خىزىنەلىرى اللدىن ضائع اولمشده ذليل فالدىش انساننىڭ تأسفى كىمى تأسف ايدىر . بىنده او انكسار تاثير يىله رىدى آلتنىيىدىن كوزمى آلدىم ، اون ، اون بىش خطوه مسافىده اوزمڭ اسبابى تىرتىب ايتدىم . اسبابم از ايدى ، اشم بر قاچ ثانيهده تمام اولدى . وقت - بر ساعت ۳۰ دقيقه ايدى . حاضرلىدىم . منجىلەرڭ خىبرىيىنه كوره كسوف بر ساعت ۳۳ دقيقهده ابتدا قىلنەجق ايدى . اطرافى - طن ! قوباش كوزمده ، ساعت المده . فكرمى نظرمى بر نقطهده طوبلادىم . اسباب فىلكىيىم ، اوزمە كوره ،

بر جمله اوزینک سیاقیله بر معنایه نصل دلالت ایدر ایسه، او جمله دن جزء اولان آیت کریمه لر اوزلرینک مستقل معنا لرینه ده البته او یله دلالت ایدر .

دورت بش آیت کریمه جمله سی بر معنایی افاده بولنه سوق قیلنمش ایسه، او آیت کریمه لرک هیچ بری علی الاستقلال اوز معنایرینه دلالتدن محروم اولماز .

بوکا کوره «وخسف القمر وجمع الشمس والقمر» آیت کریمه لری طبیعت ده بولنور حادثه لری تفسیر ایده بیلور . قران کریمه کلاغت عربیه سنه وار اعجازک بر جهتی ده - بیان قران ده وار کیکلکدر .

شو فکرلر - حلقه یی مشاهده نانیه لرنده کوکلمه زه خطور ایتدی . کوزمزی قویا هندن آلدق . افق احاطه سنده کوزمزی بورتدک . کوکلره دهشت ویره بیلور بر قارا کلق کوردک ، لیکن غریب بر قارا کلق ایدی . کوکلمه ده وار تأثری فاینانندی . ایندی کوک یوزینه تأثر کوزیله نظر اینمیه باشلادم .

همه عالم فایغویه باتمش ! کوک یوزی « ترا اور » کیومی ، حداد اباسی بورکنمش !

دیدم: عجبا شو فایغو شعاری نه ایچون ایش ؟ حاجی زین العابدین افندی تاغییف کبی بر اهل همتهک محکومیتنه کورهمی یر یوزینی قارا کلق باصمش ؟

حسین افندی یاماشیف کبی بر یگنهرک ، شا کر افندی رامییف کبی بر رکن ملتهک شهادتنه وفاتنه کورهمی ، کوکلر یولدولر حداد شعاری بورکنمش ؟

یا خود شو اوچ فاجعه تأثیریه روسیا مسلمانلرینک فلبلرینه هجوم ایدن حسرتمی همه عالمه عکس ایتمش ؟

رحمانی بر ملک طرفندن بنم فاجیه تلقین قیلنمش شو توجیه حسیات ملیه مه دها زیاده موافق ، ملایم اولدی . بیوک حسرتلرمزه کوکلرک ، یولدولرک ، یر یوزینک اشترا کارینی حس ایتدم ده ، کوکلمه ده بر آز تسلیه حاصل اولدی .

شو تسلیه مساعده سیله کوزمی قویاش طرفنه توجیه ایتدم . قویاش یوزی او دقیقه ده حداد شعارینی بر اقوب ، تمام نوریه عالمی یافتنمش ایدی . شو کیفیتی بر فال کبی تلقی ایتدم ، دیدم : انشاء الله او اوچ محترم ذوانت فریلرینه هم دوستلرینه شادلق ساعتلری سعادت کونلری شو قویاش کبی پارلاق صورتده کلور ! نهایتی یوق کیاک فضا ده قویاشک حرکتی کبی ، انشاء الله بزم حسین افندیله خیرات صاحبی شا کر افندی ده الاهنک نهایتی یوق رحمتلرزه نا ابد قرار ایدرلر .

شو تفسیره کوکلم قناعت ایتمش کبی اولدی . حسابی یوق اوفاق هم بیوک تفسیرلرمزک تفسیرلرینه قلمم قناعت ایتمز ایدی .

علی الخصوص تفسیر رازی کبی «اون قوتلی اشکال یالکیز بر ضعیف توجیه بیان ایتمهک» اصولیه قران کریم آیت کریمه لرینی تفسیر ایدر «تفسیر» لردن بن هیچ بر وقت قناعت ایده مم .

بنم شو تفسیرمی قران کریمه ک عرفی ده تأیید ایدر . قران کریمه ده خسف ماده سی آلتی دفعه ذکر قیلنوب ، هر بر دفعه ده هم معلوم هم متعدی صیغه سیله ذکر قیلنمشدر . هیچ بر آیت کریمه ده لازم صیغه ده کلمه مشدر . لاسرا ، السبا ، الملک سورهلرنده بر دفعه ، القصص سوره سنده ایکی دفعه ذکر قیلنوب ، هر دفعه ده ایکی مفعوله متعدی فعل صیغه سنده کلمه مشدر .

قران کریمه ک عرفی البته حجه در . هم ده تفسیر حقنده الک قوتلی بر حجه در . بوکا کوره «وخسف القمر» آیت کریمه سنده فعل بلا شبهه متعدی اولور .

بزم تفسیرمزی قرائت اماملرینک اجماعی ده تأیید ایدر : قرائت اماملرینک همه سی ، امتهک کافه سی «وخسف القمر» آیت کریمه سنده فعلی - معلوم صیغه اوزرنده قرأت ایدرلر .

اسلام عالمه معلوم سبعة ، عشره ، اربعه عشر ، هم عشرون قرائتلرک همه سی معلوم صیغه یه اجماع ایتمشلر . قرائتلرک هیچ برنده مجهول بناسی ثابت دگلدر . تفسیر کشافک روایتی خطادر .

قران کریمه ک عرفنه کوره «وخسف» فعلی متعدی اولوب . هم اماملرک هم امتهک اجماعنه کوره ، معلوم اولور ایسه ، قهر خاسف اولور ، یعنی قویاشی بزم کوزمزدن ستر ایتمش اولور .

بزم تفسیرمزه کوره ، شو آیت کریمه کسوفک سبینه اشاره یی منضم اولور ، هم ده کسوفک وقتنده دلالت ایدر . یعنی کسوف - اجتماع دقیقه سنده قهرک ستریه واقع اولور . بیلورم : «یسأل ایان یوم القیامه . فاذا برق البصر ، وخسف القمر ، وجمع الشمس والقمر یقول الانسان یومئذ این المفر» آیت کریمه لری اولوم ساعتلرینی یا قیامت دهشتلرینی بیان سیاقنده کلمه مشدر . درست ، شویله در .

لیکن قران کریمه ک تمامی ، هر بر سورهمی ، هر بر جمله سی ، هر آیت کریمه سی ، آیت کریمه اجزالری - قراندلر .

اوشبو يوز آلنون اولان يانچغىنى قبول ايتده بارى جانمى سلامت فالدر! ديه آلنونلرى آتوب تاشلاب اوزى بر طرفغه قاچمش .

۱۳۶

روس محررلردن برى حيوانلرنىڭ حسلىرى حقنەدە الوغ بر كتاب يازمىشىدى . بر وقت اوشبو اثر فرانسز لسائينه ترجمە قىلىندىغىنە ؤولترغە كوسترمىشلر و : « بونىڭ محررى روسيەدە مشهور بر آدمەر ، كتابى نىچوك روشه ؟ » ديه فكرىنى صورمىشلر . مطالعه ايدوب كوردىكىندن صوكى ؤولتر : « كتاب ضررسز ، فقط محرر اوزىنىڭ فارنداشلرىنىڭ حسياتنە لازم درجەدە واقف دگل ايمش ! » ديمش .

۱۳۷

خيانتلى ايدىكى معلوم آدملردن برى : « شمدى بك بورچلاندم ، اگرده برر اورن ويرمەسەكز ناموسە ضرر كلەچكىر ، شونىڭ اچون اوزمە مناسب بر اورن وير- مكلەككزنى اوتنەم » ديه الوغ تورەلردن برينە عرضحال يازمىشىدى . بونى اوقودىغىنە تورە : « درست ! ناموسەنى صافلارغە تپوشلى . اگرده بو كيمسەگە اورن ويرسەم بنم ناموسم بوزلاچقىر ، شونىڭ اچون اورن ويرمازگە مجبور اولدم » ديه جواب ويرمىشىر .

۱۳۸

هيشم بن صالح اوزىنىڭ اوغلىنە نصيحت ايدوب : « اى بالا ! آز سويلە ، آز سويلەسەك خطاڭ آزاراق اولور ، كوب سويلەسەك خطاڭ كوبايور » ديمش . بالاسى ايسە بوڭا قارشو : « اگرده كوب سويلەدە كوبراك طوغرىلق ايتسەم دخىدە ياخشىراق اولمازمى ؟ » ديمش ، هيشم ايسە اوغلىنىڭ بويلە جوابىدىن خشنود اولوب : « اربلە ايسە كوب سويلە ، كوب سويلەرگە لياقتڭ وار » ديمش ،

محررى : رضاالدين بن فخرالدين .

ناشرى : « محمدشاكر و محمدذاكر رامىيفار » .

شو اميدله حرکت ايتدم ، بر ساعت امتدادنە اصطانسىهيه كلوب بىندم . پويزد حاضر ايدى ، بىندم . ايكى ساعت ۳۰ دقيقه طرفندە پيتر بورە ايرشديك .

هيتت اربابى شو كسوف حادثەسندن غايت بيوك فائدهلر استفادە ايتدى . بزم روسيا مسلمانلرىدە محترم امام افنديلردە شايد اوافق بر فائده استفادە ايدرلر : يعنى جمادى الاولى باشى حقنەدە اتفاق ايدرلر .

كسوف چهارشنبه كون اولدى . پنجشنبه كون غروب صوكنده البته هلال كورنور . جمادى باشنەدە اتفاق حسيله ، رمضان باشنەدە انشاءالله اتفاق واقع اولور . شو فائده بزم اچون گوزل فائدهدر

يوقارىدە يازلمش آيت كريمه يى تفسيرمه كوره ، قران كريمده كسوف حادثەسى هم سببى هم وقتيله ذكر قىلىنمىش اولور . خسوف حادثەسنە قران كريمده اشاره يوقلوق - قهرىڭ فى ذاته نورسزلقنە كوره اولسە كرك . موسى جارالله .

شورا : صوكى آلنديغى سببلى محترم موسى افندينىڭ اوشبو مقالهسى بو يرده باصلدى .

لطائف

۱۳۵

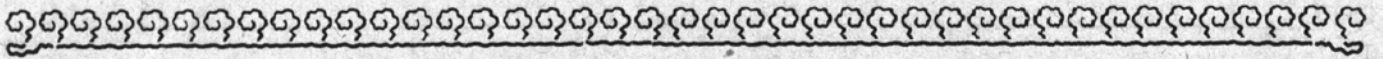
بورچ خواجهلرنيڭ طغزلامقلردن بيزار اولدىغىندن صوكى بر آدم ، اوزىنىڭ عائلەسىنى فقيرلكدە قوبوب تون اورتاسنەدە قاچوب يورتىدىن چىقوب كتمش . شول آرادە فارشوسينە يول باصوچى چىقوب : « يا آلتونىڭنى وير ياخود جانىڭى آلام » ديدىكندە آدمده : « اكر آلتونم اولە ايدى عائلەمى فقيرلكدە فالدروب قاچمش اولماز ايدم ، جانمى آلدە دنيا فلاكتىدىن قورتولايم ! » ديمش . بونى ايشتىدىكندە يول باصوچى بونىڭ فارشوسينە تزلانوب : « امان افندم !

« شورا » اورنبورغندە اون بيش كوندە بر چققان ادبى ، فنى و سياسى مجموعهدر .

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНИЯ: НА 2-й СТРАНИЦЕ С ЛОЖКИ 30 КОП. НА 3 И 4 СТР.—20 К. ЗА СТРЕЧКУ ПЕТИТА.

آبونه نلى : سنه لك ۵ ، آلتى آيلق ۲ روبله ۶۰ كاپك .
« وقت » برلن برگە آلوجىلرغە :
سنه لك ۹ ، آلتى آيلق ۴ روبله ۶۰ كاپك در .

تابشماقلىر:

۷

بر كشيڭك اوچ اوغلى اولوب اوزىڭك ۱۷ دوه سىنى بونارغە اوشبو روشدە بولوب آلورغە قوشقان: الوغينه 1/2 الوش، اورتانچيسنه 1/8 الوش، كچكئنه سينه 1/8 الوش. بواوغللىر ۱۷ دوهنى نچوك ايدوب اوز آرا- لرنده بولوب آلورلر ؟
مدرسە عاليه شاگردي: عبدالله چوقايوف.

VI

بر كشيڭك ابكى آياقلى و دورت آياقلى حيوانلر بىڭك جملەسىڭك باش حسابى ۱۷۲۸ اولوب اوشبونلرڭك آياقلىرى بر گە سانالديغندە ۲۳۷۰ ايدى. اوشبو حيوانلرڭك نچەسى ابكى آياقلى و نچەسى دورت آياقلى اولدر ؟
مدرسە عاليه شاگردي: عبدالله چوقايوف.

اداره دن

- محمد جان افندى آبدالوف گە: ۱۹۱۱ نچى سنە «شورا» عددارى تماما اداره ده وار. حقى ۵ صوم.
- معلم ابراهيم بيكفولوف گە: مقاله كُر اداره ده.
- محمود افندى ابن عطية الله المسلمى گە: طرف كُز دن جيولاش رسالەلر وترجمهء حاللر سلامت تابشردلير.
- بونلر دن استفاده ايتسه ك كرك، خدمتلر كُر ايچون تشكر قيله ز.
- مزارلى قريه سنده معلم عمر افندى گە: مکتوب كُر آلدافى عددلرڭك بررسندە درج اولنور.
- آخوند المسعودى حضرتلر ينه: «روس معلملر يڭك سباحتى» اسملى مقاله كُر كيله چك همدده درج اولنسه كرك.
- اورن بتديكنن بو همدده «مراسله ومخابره» هم «تقرىض» بايلرى درج اولنمادى.
- فشقار مدرسە سنده عبدالودود افندى گە: مکتوب كُر ۹ نچى همدده درج اولنور.
- «عبدالحق ملاغه طوغرى سوز» اسملى مقاله باصلمادى، عفو بيورله.
- ۷ نچى عدد طشندە فى ۱۷ نچى تابشماق جوابى وجواب ويروچيلرڭك اسملىرى ۱۰ نچى عدد طشندە باصلسه كرك.

مېنىم باشلك وقتندە شورا مجله علميه سندنە «قبر دن تاوشلر» سرلوحه سيله تەملى - تەملى مقالهلر يازلا ايدى. اما بو صوگفى سنەلر دە شول مقالهلر كور يامەى باشلادى. بو مقالهلرڭك طوقتالوب فالووينە نيندى نرسەلر سسبب بولدى ايكان؟ مين اول مقالهلر «شورا» مجله سندنە يازلا باشلاغان وقتندە ادبيات اوقوب لذتلە نورلك درجه سندنە گى اقتدار گە مالك اولمادىغىدن آنك لذتن، تەمن بالذات اوقوب نوشنوچيلر دنگنە ايشتوب فائده له نوچى ايدم لىكن آنداي حكمتلى مقالهلر نى بر - ايكى مرتبه گنە كشى آوزندن ايشتوب اوزاق زمانلر خاطرده طونو طبيعى صيلىق عالمنده امكان خار جندە در. ايندى مين شول مقالهلر نى با كُادن اوز كوزم بلەن كوروب اوقور ايدم، لىكن اول مقالهلر مستقل رساله شكلندە باصلدبىى ؟ باصلسه فايده صانلا؛ حقى نچە تين؟ اگر «شورا» دن آيرم باصلماسه شورا نك قايسى يلغى نومرلرنده بار؟ اول شورالرنڭك حقى نچە صوم. معتبر شورا ماشندە فقط جو ابغنه ياز سه كُر ايكان؟

مراضى كريموف شهر ربيع الاخر ۲۵ نچى ۱۳۳۰ نچى سنە هجرية «قازاقستان»

اداره: «قبر دن تاوشلر» مقالهسى «شورا» ده توقتالوب فالهادى بلەكە تمام بولوب توقتادى. رساله روشندە باصلمادى بو مقالهلر ۳ نچى جلد «شورا» ده باصلمشلر ايدى، حقى ۵ صوم

حسن افنديڭك ۲ نچى عددده گى سوالينه جواب:

بوان غروزنى «فزان» شهر ينى آفاج باشقرد جماعتندن مشهور روك يدى اورغ خاقنڭ باشلقلر ندى يدى كيهسه مثلا: اوسەرگان اروغندن بيسكباوى، بورجان اروغندن ايسكى بى، فچاق دن مشولى بى، تامبان دن شقمان بى كىي لر «فزان» غە باروب عرض اطامت ايتكانلر. ابوان غروزنى ده بونلر غە مكافتا بيك كوب جير بيروب جير لر يڭك چكلر ينى يازوب بونلرڭك قولينه داقومبنت بيرگان مونه شول طريقه جير گە خواجه بولولر ينه باشقردلر «عصبه» ديلر. روسلر «ؤوتچيننيك» ديلر. بو طوغر ده ۲ نچى عددده حبيب الله افندى عابدوف جوابى حقيقتن عبارت بولوب، نور محمد بوبى نقى ايسه حقيقتن بر افدر.

ذاكر معاضى. «ايباقوله»

«وقت» اداره خانەسیناڭ اوز مطبوعەسندە نفیس روشدە اعلا کاغدگە باصلوب چققان توباندەگی اثرلر اداره دەم مشهور کتابچیلردە صائلمقده در. اداره دن یوزلب آلوجیلارغە مخصوص اسکیدکه قیلنور. آدرس: „ВАКТЪ“ редакция газ. Оренбургъ.

« او یغە کیلگان فکولرم »

غزتە وژورنالردە اوتکون قلمی ایله مشهور عمر القرشی افندیڭ ۶۹ صحیفهلی بو اثری «وقت» اداره سی طرفندن باصلوب چقدی. حقی ۱۲ ۶ پوچتە ایله ۱۶ ۶ . «تل یاریشی» یتیم دن زیاده اهل قلم یازلغان بو اثرده اونولغان یا که یوغالغان چن ترک سوزلرینڭ کوبی جیولغاندر. اوشبو ۱۹۵ صحیفه لک اثر، گوزل روشدە باصلدی. حقی ۷۵ تین، پوچتە ایله ۸۵ تین.

«بالالار اچون واق حکایه لار»

باشقا تللردن کوجرلوت ترتیب ایتلگان بر اثردر. مرتبی درمندن. حقی ۱۲ تین، پوچتە ایله ۱۶ تین.

«باصلماغان شعرلر» اوزوز ندر ذاتلرینڭ جیولوب باصلمش شعر مجموعه سیدر. حقی ۲۰ ۶ پوچتە ایله ۲۴ ۶ .

«دورت کون» روسلرینڭ مشهور ادیبلرندن ر. غارشین اثری بولوب

ر. رقیب طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بوسالده، محاربه د یارانمش بر صالدا تئڭ اوزی ثوردیکی تورک صائدانی، یانده دورت کون عنابلانوب باطدیغی، شول ائشاده گی، احوال روحیه سی - حسیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ۸ ۶ پوچتە ایله ۱۰ تین در.

«قوزغونلر او پاسنده» شاخته ده غی مسلمان آشچیلر

طورمشینه داژر شریفی افندی کمال قلمی ایله یازلمش عبرتلی بر حکایه در. بهاسی ۱۲ تین، پوچتە ایله ۱۴ تین .

«احمد بای» مشهور احمد بای حسینوف ترجمه حالی حقنده یازلمش

بر اثردر. حقی ۲۵ تین، پوچتە ایله ۲۹ تین .

«حیات و سعادت» محوری علاء الدین عزانوف. بخت و

سعادت نه نرسه و آنی انسانلرینڭ نه روشدە آکلولوینی

آچو ایتوب یازلغان بو مقاله «شور» ده باصلغاندن سوڭ آبروم رساله شکلده باصلدی. حقی ۱۰ تین، پوچتە ایله ۱۲ تین .

«دیڭگزه» (شورده باصلغاندن سوڭ رساله شکلده باصلدی.) محوری عالم

جان ابراهیموف. دیڭگزه پاراغودنه بارغانده بر قارتقه و چراب آنڭ سوزلرینه فاراغنده خالقنرڭ بیک کوب

خیالی اکیتلرگه چن کوز ایله فاراغان لرندن، فکرجه تئجه نه در توبان اکلنلکیرینی آچق بیان ایتو ایله برگه، دیڭگزه کورنشلری گوزل نرسیم ایتلمش فزق بر حکایه در.

حقی ۸ تین. پوچتە ایله ۱۰ تین .

«محمد علیه السلام» معتبر اصلردن آلنوب یازلمش بو اثر مکتب

بالالرینه درس ایتوب اوقوتورغه هم مطالعه ایچون موافقدر. حقی ۲۰ تین، پوچتە ایله ۲۴ تین .

«تاریخ اسلام» ابتدائی ورشدی مکتبلرده اوقوتوق ایچون استانبولده

مکتب سلطان مآذولرندن عثمان افندی جلیلر طرفندن آچیق ترکی تلنده یازلمش بو اثر، ایکنچی مرتبه باصلوب

چقدی. حقی ۱۸ تین، پوچتە ایله ۲۲ تین .

«کتب سته و مؤلفلری»

حدیث و سنت عالمیری قاشنده «کتب سته» دیه مشهور اولان حدیث کتابلری و آنلرینڭ مؤلفلری حقنده

یازلمش بر رساله در. ۱۳۶ بیتدن عبارت اولان بو رساله نڭ حقی ۴۵ تین .

«رحمت الهیه» بو اثر، موسی افندی طرفندن فوزغانلمش «رحمت الهیه»

مسئله سی حقنده ابن القیم حضرتلرینڭ «حادی الارواح» نام اثرنک اولان بر فصلینڭ ترجمه سندن عبارتدر .

ایکنچی مرتبه باصلدی. حقی ۱۰ تین، پوچتە ایله ۱۲ تین .

«جغرافیای عمرانی» غیمنازیه وریالنی مکتبلرده اوقوتولا

طورغان درس کتابلرندن آلنوب ترتیب ایدامش بو اثرنڭ تلی آچیق، افاده سی ینگل، مکتبلرده درس قیلوب اوقوتورغه

مناسبدر. مرتبلری فاتح کریموف ایله نورالدین آغه یقدر. حقی ۳۰ تین، پوچتە ایله ۳۶ تین .

«ترویسیکی علماسی و اصول

جدیده» اصول جدیده ایله بالالر اوقوتوق شرعا و عقلا درست ایدیکی حقنده، شیخ زین الله

النقشبندی حضرتلری هم برابر اولندیغی حالده ترویسیکی علماسینڭ اعلام نامه و عمومی نصیحتلرندن عبارت بر اثردر.

ایکنچی مرتبه باصلدی. حقی ۵ ۶ .

«ابن تیمیه» اثر: رضاء الدین بن فخر الدین، اسلام علماسینڭ اوز مشهورلرندن

بولغان اوشبو ذاتنڭ مساکی، افکاری و برنیچه مهم مسئله لر حقنده غی نظری طوغرو سنده مکمل معلومات بیره طورغان

اوشبو رساله آچیق ترکی تلنده روسیه ده برنیچه مرتبه اوله رق «وقت» مطبوعه سنده گوزل روشدە باصلوب چقدی. مشهور

ایرلرینڭ بشنچی جزئی اولوب ۱۶۸ صحیفه در. بو رساله ده، حاضرگه قدر بیک کوب کشیرگه مجهول طورغان بو یوک عالمنڭ ترجمه حالی و ونانی حقنک خلی معلومات بیره مشدر.

حقی ۵۰ تین، پوچتە ایله ۵۸ تین .